

MAGYAR-ZSIDÓ SZEMLE.

Δ
PJud 264.444

SZERKESZTI

DR. BLAU LAJOS.

HUSZONHARMADIK ÉVFOLYAM.

JULIUS * 3. SZÁM. * 1906.

MEGJELEN JANUÁR, ÁPRILIS, JULIUS ÉS OKTÓBER ELSEJÉN.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R.-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1906.

➡ Kérjük a t. előfizetőket, hogy az előfizetési összegeket beküldeni sziveskedjenek, nehogy a folyóirat pontos szétküldése fennakadást szenvedjen. — Reklamációk a kiadóhivatalhoz intézendők.

TARTALOM.

TÁRSADALOM.	Lap
Az izraelita községkerületi elnökök emlékirata gróf Apponyi Albert m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez	209
A új kultuszminiszter előtt	237
Az orsz. m. izr. közalap tisztikarának jelentése az 1904. és 1905-iki köz-igazgatási évről	242
A zsidó a történelmi jelszavakban	248
<i>Vadász Ede</i> : A magyar országgyűlés jelenlegi és azelőtti zsidó tagjai ...	252
Társadalmi szemle	454
TUDOMÁNY.	
<i>Bató J. Lipót</i> : Adalékok az óbudai hitközség és chevrák történetéhez	258
<i>V. E.</i> : Az óbudai zsidók történetéhez	277
<i>Dr. Pillitz Benő</i> : Mi az afikómen	277
<i>Vajda Miksa</i> : Adatok Oppenheim Löb galgóczi rabbiról	281
<i>V. E.</i> : A »zsidó«, »zide«, »jud« szavakkal összetett magyar és osztrák helynevek	283
IRODALOM.	
The jewish encyclopedia XII.	286
<i>Dr. W. M. Babylon vizein</i>	290
Irodalmi szemle	292
<i>Kiss Arnold</i> : Koheleth	294
ORSZÁG-VILÁG.	
Róma	296
VEGYESEK.	
Irodalmi hírek. — Az orsz. rabbiképző-intézet vezérlőbizottsága és tanári kara gróf Apponyi Albertnél. — Kőrösy József. — Fleischmann Ede. — Steinschneider Móricz. — Nemesítés. — Kitüntetések. — Dr. Klein Mór. — Bárósítás. — A losonczy izr. hitközség. — A szegedi szentegylet. — Boschan Jakab. — Szemináriumi épület. — Coudenhove-Kalergi Henrik gróf. — A bócherkérdés	302

A MAGYAR-ZSIDÓ SZEMLE előfizetési ára egész évre 12 korona, rabbiknak tanároknak és tanítóknak 6 korona.
Előfizetések a Magyar-Zsidó Szemle kiadóhivatalába Budapest, VII., Kerepesi-ut 68. sz. III. em. küldendők.

A Magyar-Zsidó Szemle szellemi részét illető közlemények a szerkesztőséghez Budapest, VII., Kerepesi-ut 68. sz. III. em. címzendők.

➡ Kéziratok, tudományos tartalmukat kivéve, vissza nem küldetnek.

TÁRSADALOM.

AZ IZRAELITA KÖZSÉGKERÜLETI ELNÖKÖK EMLÉKIRATA.

Az izraelita községkerületi elnökök 1906. évi június hó 11-én tartott gyűléséből az izraelita hitfelekezet ügyeiben gróf Apponyi Albert m. kir. vallás- és közoktatásügyi minsterhez benyújtott emlékirata.

Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Minister Úr!

Kegyelmes Urunk!

A hazafias megelégedés érzésével köszöntöttük mi is ama válságos idők megszűntét, melyek lidércnyomásként sulyosodtak alkotmányos életünk minden nyilvánulására.

Reménynyel és bizalommal várjuk, hogy az alkotmányos kormányzat helyreállta végre valahára a mi felekezetünknek is meg fogja hozni, amit oly régóta és oly fájdalmasan nélkülözünk, felekezetünk jogállásának, az államhoz való viszonyának végleges rendezését, amaz egyedül törvényes alapon, hogy a »bevett« izraelita hitfelekezetet ugyanazok a jogok illetik meg, melyeket hazai törvényeink a bevett vallásfelekezeteknek biztosítanak.

Mi nemcsak mint ez országnak hű, alkotmányos érzésű polgárai szenvedtük át az imént letűnt kormányzat sulyos sérelmeit, de mint a nemzet erkölcsi közösségébe beolvadt izraelita vallásfelekezet képviselői, ügyeinek intézői és érdekeinek őrei is fájdalmas megütközéssel tapasztaltuk a közvetlenül előző kormányzatnak felekezetünk ügyeiben tett intézkedéseit, melyeket minden előzetes tárgyalás és az érdekeltek meghallgatása nélkül, meglepetésszerűen zudított reánk, és melyekkel amúgy is rendetlen viszonyainkat még zavarosabbakká tette, sőt teljesen beforgatta.

Felekezetünk ügyeiben történt emez önkényes kormányhatósági rendelkezések, megbolygatták hitfelekezeti testületeinknek amúgy is ingatag rendjét, ügykezelését, megakasztották fejlődésüket, de legfőképpen mélyen sértették a reczipiált izraelita vallásfelekezet törvényes jogállását.

Régóta szenved hitfelekezetünk törvényben biztosított és törvényből folyó jogainak megvonása alatt. A különböző kormányokhoz intézett panaszos előterjesztéseink és emlékirataink elintézetlenek. Az ezek kapcsán tett kormányígéretnek beváltatlanok. A felekezet jogállása figyelembe nem vétetett. Meghallgatásunk nélkül a kormányintézkedések elszomorító gyűjteménye keletkezett. Ez egymásnak gyakran ellentmondó rendeletek tömkelegében az eligazodás nehéz. A vallásos testületek létalapja ingatag, holott a fejlett viszonyok között velük szemben az igények fokozódnak. A vitás kérdések eldöntése gyakran önkényes, felek és hatóságok tájékozatlanok. A nagy jogbizonytalanság következtében az eljárások, a hatáskörök, az illetékesség kérdései zavarosak. A megoldatlan kérdések garmadával hevernek. A régi szabályokat és rendeleteket kellő megfontolás nélkül kiadott új rendeletek fosztják meg erejüktől. Majd már megszűnt rendeletek feltámasztatnak. A felekezet orgánumai átalakulnak, megszűnnek, nevet, hatáskört változtatnak. A politikai hatóságok a szolgabirótól a miniszteriumokig a zsidó vallás ügyeiben rendelkeznek, szakkérdésekben döntenek, az egyes vallástestületek jogait korlátozzák vagy tágítják, máról holnapra tetszés szerinti módon.

A hitközségekben ez állapotok hatása alatt örökös a viszálykodás, hol az egyesek panaszkodnak a testület ellen, hol a testület nem bír az egyessel. A hivatalnokok jogviszonyai rendezetlenek, e miatt a perek állandóan terhelik a hatóságokat. A döntés nehéz. Egyöntetűségről szó sem lehet. A felekezeti biráskodás majd fennáll, majd megnyirbáltatik, majd megszűnik, hogy ismét sírjából kikeljen. A politikai hatóságok nem boldogulnak a vallási kérdésekkel. Tehetetlenül állanak a jogkeresőkkel szemben. Hitközségek keletkeznek, átalakulnak és a megoldatlan kérdések egész sorozata kél nyomukban. Olyanok, melyek az egyes jogait érintik, meg olyanok, melyekhez kulturális vagy más fontos érdek fűződik. A hitközségeket érintő vagy terhelő rendeletek keletkeznek, tudtuk, hozzájárulásuk nélkül. És mindez történhe-

tik a történelmi vallásfelekezések közé befogadott izraelita vallásfelekezettel, mely így erkölcsi és kulturális feladatainak megoldására tehetetlenné válik.

Amidőn most Nagyméltóságodat, mint Magyarország vallás- és közoktatásügyi miniszterét emez állásában hazafias tisztelettel üdvözljük, egyszersmind Nagyméltóságod bölcs belátásába és rendíthetetlen igazságérzetébe vetett erős bizalommal újítjuk meg azon régi kérelmeinket, melyeknek elintézését hazánk törvényhozásától és kormányzatától immár több mint három évtized óta hiába várjuk. Előterjesztéseinket ime meg kell toldanunk azzal az új kéréssel, kegyeskedjék megszüntetni azokat az új sérelmeket is, melyekkel az immár letűnt áldatlan időszak súlyosbította helyzetünket.

Erős a mi bizodalunk, hogy Nagyméltóságod el fogja ismerni azt a tételt, hogy »bevett vallásfelekezettet törvény által biztosított önkormányzat illet meg«, és hogy ebből folyólag az állam beavatkozásának, — a ministeriumának úgy mint az alant közgazgatási hatóságokénak — határát az állam érdekének megóvása szabja meg; a mi ezen kívül esik, az a hitfelekezet saját intézkedési jogkörének tárgya lehet csak.

Bízunk benne, hogy Nagyméltóságod meg fogja találni módját annak, hogy ezt a jogkört csorbítatlanul biztosítsa az izraelita hitfelekezetnek, mely azt ebben az országban az összes bevett hitfelekezettek közül egyedül nélkülözi; viszont mi is ünnepélyesen kijelenthetjük, hogy ahol a magyar nemzeti érdekek megvédésében ez a felekezet tényező lehet, hogy amivel ez a felekezet a magyar nemzeti kultúra fejlesztését előmozdíthatja, ez a felekezet hazafias kötelezettségének a jövőben még fokozottabb mértékben és teljes odaadással fog eleget tenni.

* * *

Hogy Nagyméltóságodat felekezetünk mai helyzetére nézve teljesen tájékozhatjuk, kell hogy ismertessük azokat az előzményeket, melyekből a jelenlegi állapotok kialakultak. Ezeknek megvilágítására vissza kell nyúlnunk az *emancipationalis törvényre*, melynek előtte az izraelita hitközségek feladataiknak úgy a hogy megfeleltek, saját belátásuk szerint rendezkedtek be, de törvényesen elismert szervezet nélkül működtek, mindazonáltal mindenkor egy egységes hitfelekezettet képeztek.

Összetartó kapcsolat, egyöntetű szabályok létesítése tehát elutasíthatlan szükség volt. Az 1867 : XVII. törvényczikk az ország izraelita lakosait a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánította. A keresztény vallásfelekezetek tekintetében fejlődött közjogi gyakorlat hatása alatt az a felfogás emelkedett érvényre, hogy az emancipationális törvény mellett az izraeliták hitfelekezeti ügyeinek szabályozása külön intézkedést igényel. E végből a magyar és erdélyi izraeliták 1868. évi deczember hó 10-ikére egyetemes gyűlésre hivattak egybe, hogy választott képviselőik a főfelügyeleti jog teljes megóvása mellett »rendezzék a felekezet egyházkormányzati és hitfelekezeti közoktatási viszonyait«.

Az 1868. évi deczember hó 14-én Nagyméltóságod dicsó emlékü hivatali elődje báró *Eötvös József* nyitotta meg az egyetemes gyűlés tanácskozásait. Megnyitó beszédében köszöntötte a testületet, *»melyben most legelőször gyűltek egybe Magyarország izraelita vallású polgárainak választott képviselői, hogy mint önálló és szabad vallásos társulat egyházi ügyeiket önmaguk szervezzék és rendezzék«.* Tehát az állami kormányzat az emancipatio alapján, amikor az izraelita vallás még a törvényesen bevett vallásfelekezetek közé fel sem vétetett, elismerte az izraelita hitfelekezet ama jogát, hogy autonom szervezetét megállapítsa. *»Az 1867 : XVII. törvényczikk — folytatta a minister — az izraelita lakosokat az ország keresztény lakosaival egyenjogú polgárokká tette a polgári és politikai jogok gyakorlatában, e congressus feladata eszközölni, hogy a hazában létező izraelita hitfelekezet mint vallásos társulat is épen oly szabad, önálló és autonom testületet képezzen, mint a keresztény autonom egyházak.«*

A cél nyilvánvaló volt és a congressus feladata abban állott, hogy a hazai izraelita hitfelekezetet szervezze, hogy megállapítsa ama szabályokat, melyek alapján e szervezet az állam keretében érvényesülhet. Ezt a célt a kormány tüzetesen meghatározta. A tanácskozások és határozatok körvonalait eleve kitűzte és minden vallásbeli aggodalomnak és vitáknak elejét venni törekedett. A tulajdonképeni vallási kérdéseknek napirendre hozatala által támasztható érzékenységgel számítva, már a congressus előkészítésénél eleve is kirekesztetett minden oly tárgy, mely a vallás- és lelkiismereti szabadság elveivel jogosan összefüggésbe lenne hozható. Erre való vonatkozással mondotta dicsőült báró

Eötvös József már érintett megnyitó beszédében: »Az egyházi ügyekre nézve azonban meg kell jegyeznem, hogy e congressus a kormány által csupán az izraelita vallástestületek külső szervezetének és hatáskörének megállapítására és a közoktatás rendezésére hivatván össze, a hitelvek és vallástanok tanácskozásának tárgyát nem képezik.« Az egybegyűltek e nyilatkozatot zajos tetszésnyilatkozatokkal kísérték. A congressus minden ezzel ellenkező irányú szándék legyőzésével e programhoz mindvégig hű maradt. Hozott határozatait ezt híven tükröztetik vissza. Nincs közöttük egy sem, mely a vallási és lelkiismereti szabadságot a legkisebb tekintetben korlátozná. Tartalmuk lényegileg a testületek szervezésére, a felekezeti intézmények kereteinek megállapítására, a helyes administratio alapjának megteremtésére, a kulturális érdekek védelmére vonatkozik. E szervezet határvonalai között minden vallási irányzat érvényesülésének, a szervezet átalakulásának, és tökéletesítésének útja nyitva hagyatott. Első kísérlete volt ez a hazai zsidóságnak, hogy hitfelekezetét rendezetlen állapotából kiemelje és történelmi múltjához méltó alapra helyezze. E törekvés akkoriban az állami kormányzat teljes méltánylásával találkozott, minden kétségen felül állván, hogy a szervezet jog alapján álló magyar izraelita vallásfelekezet tevékenysége állami és nemzeti érdek. A hazai zsidóság is örömmel látta, hogy felekezeti alkotmányának kiépítésével erkölcsi és kulturális érvényesülésének új erőforrásai nyíltak.

* * *

Ő császári és apostoli királyi Felsége 1869. évi június hó 14-én báró Eötvös József ellenjegyzése mellett ünnepélyes formában sanctionálta a congressus határozatait. E legfelsőbb szentesítési záradék alakja, tartalma egyaránt tanuskodik a mellett, hogy az Ő Felségét az egyházak felett megillető legfelsőbb felügyeleti jogot gyakorló kormány a hozott határozatokat helyeseknek, üdvöseknek és állami tekintetben is czélszerűeknek találta. Hitfelekezetünk autonomiájának ilyen elismerése emelte a zsidóság önérzetét és e történelmi jelentőségű tényben a magyar izraelita felekezet nemzeti és ethikai feladatainak szilárd alapját látta. Meg is indultak ez alapon a rendet célzó alakulások. Nemzeti szellem honosult meg iskoláinkban, melyek annyi küzdés daczára azóta is fejlődnek, szaporodnak, úgy hogy Nagyméltó-

ságod ministeriumának jelentései szerint a magyar népoktatás legértékesebb elemei közt foglalnak helyet.

A hitközségek igazgatása, mely akkoriban felette hézagoss, szertehúzó volt, egységesen újjá szervezkedett. A magyar nyelv itt és a szószéken tért foglalt. Magyar nyelven megszólaló zsidó felekezeti irodalom első alapvető művei jelentek meg. Egészséges közszellem hatotta át az egész felekezetet, mely a községkerületek megalakulásában és a felekezeti élet minden vonatkozásaiban praegnans módon jutott kifejezésre.

Azonban alig hogy a congressusi határozatok szentesítve lettek, a felekezet egy része országszerte izgatni kezdett ellene. Hiába volt Nagyméltóságod dicső elődjének intése, hiába abbeli felvilágosítása, hogy itt lényegileg csak közigazgatási szabályokról van szó, amelyek a hit kérdését nem érintik. A zsidó vallás veszedelmét hirdető izgatások lecsillapíthatók nem voltak.

Bizonyítékokat igyekeztek összehordani, melyek a mellett tegyenek tanuságot, hogy a congressusi szabályok vallásellenes tanokat tartalmaznak. Mi e jelenségekre valami túlságos súlyt nem helyezhetünk, hisz oly vallási tekintélyt, mely a zsidó história által megczáfolt tévtanoknak erőt adhatna és oly világi fórumot, mely hazai jogtörténetünk idevágó tanítását megerőtleníthetné, soha elismerni nem fogunk.

A lelkiismereti és vallásszabadság jelszavai a zsidóság ügyeit, törekvéseit, történetét nem ismerőket mégis megtévesztették. A mesterségesen szított agitációt bevitték Magyarország törvényhozó termébe is, mely ép akkor a vallásszabadságra vonatkozó törvényjavaslattal foglalkozván, ez okból, utalással arra, hogy e javaslat rövid idő alatt a törvényhozás által tárgyalatni fog, 1870. évi márczius hó 18-án hozott határozattal úgy rendelkezett, hogy addig is, míg a törvényhozás tüzetesebben intézkedik, az izraelita congressus határozatainak végrehajtásánál a vallás- és közoktatásügyi minister az érintett elvekkel egyezőleg járjon el, és az e tárgyban már tett, a fentebbi elvekkel netán ellenkező intézkedéseket szüntesse meg.

A képviselőház tehát épen nem kívánta, nem is czélozta, de nem is szándékolhatta, hogy e határozatával az izraeliták szervezési ügyét eldöntse, azt fordulóra vigye vagy ennek irányt szabjon. Czélja csak az volt, hogy addig is, míg a törvényhozás

tüzetesebben intézkedik, az izraelita congressusi határozatoknak hatósági segédkezés mellett való végrehajtását felfüggeszse.

A hitközségek egy része nem nyugodott meg e határozatban, mely az izraelita hitfelekezet választott képviselőinek részvételével, a kormány tekintélye alatt és legfelsőbb szentesítéssel ellátott szabályok végrehajtását kétségessé tette. Tiltakoztak tehát ellene és új határozatot kértek. Kérték, hogy e tiltakozásuk akkor, midőn az izraelita hitfelekezeteknek az államhoz való viszonya törvényhozási úton szabályoztatik, figyelembe vétessék.

A congressusi bizottság pedig a görög keleti felekezetről intézkedő 1868: IX. t.-cz. példájára támaszkodva, az 1868. évi deczember hó 10-ére meghívott izraelita egyetemes gyűlés utólagos törvényesítése iránt folyamodott.

Az emlékiratokat és az ezek folytán beérkezett ellenkérvényeket a képviselőház 1871. márczius hó 30-án tárgyalta és arra való tekintettel, hogy az izraelita vallásügy minden érdeket megnyugtató megoldást a vallás és lelkiismeret szabadsága és egyenlősége iránt *minden vallásra kihatólag* hozandó törvény alkotása alkalmával nyerhet, úgy határozott, hogy ezen az izraelita hitügyet különböző nézetekből fejtegető és felvilágosító kérvények a ház által most tudomásul vétetnek, »s a vallás- és közoktatási miniszternek azon célra adatnak ki, hogy azokat tanulmányozza és azon esetleg előterjesztendő javaslatainál, melyek az izraelita hitügy szervezkedésére vonatkozandnak, figyelembe vegye«.

E határozat alapja tehát az a vezérgondolat, hogy egy minden vallásfelekezetre kiható általános törvény fog alkottatni, mely mellett hazánk többi történeti vallásfelekezetének ügyei is rendeztetni fognak. Arra az esetre pedig, ha ez nem történik, a kormány megbízott, hogy az izraelita hitügy szervezésére vonatkozólag esetleg előterjesztendő javaslatánál e kérvényeket vegye tekintetbe. Akár általános törvényről, akár az izraelita hitügy külön rendezéséről lett legyen szó, a képviselőház *az ügynek törvény által való rendezését kívánta.*

Mint hogy e képviselőházi határozot azt a célt, melylyel a hitfelekezetnek két részétől eredő beadványok a szakminiszternek kiadattak, félremagyarázhatlanul megjelölte, nyugodtan vártuk, míg a képviselőházi határozatokban jelölt esetek valamelyike bekövetkezik, vagyis míg egyik vagy másik javaslat formájában hitfelekezetünk ügye a törvényhozás elé kerül.

Ilyen javaslat azonban a törvényhozás elé sem az egyik, sem a másik formában nem került, de ezzel egyenes ellentétben *dr. Pauler Tivadar* akkori vallásügyi és közoktatási miniszter 1871. november hó 15-én 26.915. sz. a. kelt rendeletet bocsátott ki, melyben az 1871. márczius hó 30-án hozott képviselőházi határozatra helytelenül akként hivatkozott, mintha a zsidóság különböző részeiből kiinduló kérvényeknek a hitügy szervezésére vonatkozó *intézkedéseinél* leendő figyelembe vételére hivatott volna fel, holott e határozatban világosan *»javaslatok előterjesztésére«* nyert felhívást. És ez eljárása alapján, mely hitügyünk fejlődésére végzetessé vált, szemben egy a felekezet választott képviselői által megállapított és már jelzett módon szentesített szabállyal, szemben a képviselőház határozatával, a Hitóregylet által előterjesztett szabályzat alapján a felekezet egy részének a külön szervezkedést megengedte. Nem volt többé szó sem a minden vallásra kiható általános törvényről, sem hitügyünknek törvény által való rendezéséről. Régi kötelékek ketté szakítottak, a rend mindenütt felbomlott. A hitközségekben anarchikus állapotok származtak, amelyekről a Nagyméltóságod minisiteriumához intézett beadványaink, a terhelt hatóságok panaszai, a temérdek panaszok és vizsályok elég példát tartalmaznak. A felekezeti szervezet alapját képező hitközségek megrendültek és amúgy is aránytalan áldozatokkal fenntartott intézményeink összeroskadtak. Egyidejűleg 1871. évi november hó 15-iki 26.905. számú rendeletével a congressusi határozatokhoz képest felállított országos izraelita irodához intézett leiratában kijelentette néhai Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy körrendeletét *»azon biztos reményben találta kibocsátandónak, hogy ezen intézkedés folytán a congressusi és az orthodox fél közt előforduló vizsályok meg fognak szünni.«*

Néhai Pauler Tivadarnak ez a feltevése végzetes tévedés volt; az ő intézkedése, mely mellőzte úgy az Ő Felsége által szentesített, az egyetemes magyar zsidóság által megállapított szervezeti szabályokat, mint a képviselőház utasítását egyaránt, épen ellenkezőleg, állandóvá tette azt a vizsálykodást, melyet megszüntetni remélt, elmérgesítette azt, amit enyhíteni akart, egyszerre megingatta az országban fennálló összes zsidó hitközségek történetileg fejlődött létalapját, mert míg addig mindenütt az országban csak egyetlen zsidó hitközség létezett és létezhe-

tett, egyszerre meg volt adva minden békétlenkedőnek a mód arra, hogy az egyből váljon kettő, három vagy négy, minden átmenet nélkül, a kölcsönös jogviszonyok szabályozása nélkül, a fennálló intézmények biztosítása nélkül. Ez az intézkedés a voltaképeni megteremtője annak a jogbizonytalanságnak, melyben az országban létező összes izraelita hitközségek küzködnek, annak az állapotnak, hogy egyik hitközség sem tudja, mennyi a joga ma és mennyi lesz meg a mai jogából még holnap is.

Mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy ez az intézkedés, melynek törvényeinkben és a törvényhozás szándékának nyilvánításában semminemű jogalapja nem volt akkor és nincsen ma sem, nem lehet irányadó sem a Nagyméltóságodtól kért és várt intézkedésekre nézve, sem arra nézve, hogy a felekezet egybehivandó egyetemes gyűlése miként rendezze hitfelekezetünk ügyeit; mindamellett nem zárkozunk el attól, hogy ennél a rendezésnél méltányos figyelemmel kellend lennünk azokra az alakulásokra, melyek az idők folyamán felekezetünk közéletének élő tényezőivé váltak.

Az 1868-iki egyetemes gyűlés óta csaknem négy évtized múlt el: normális viszonyok között is, a szervezetnek egészen szabályos működése mellett is, a körülmények és állapotok természetes fejlődése és változása elkerülhetetlenné teszi minden szervezeti szabályzatnak időnkénti revízióját, módosítását, javítását. Ámde mi ezen szomorú időkben nem örvendhettünk normális viszonyoknak, békés fejlődésnek; félreértések, tévedések és hibák megteremtették a maguk fájdalmas következményeit, és mi ezen egész hosszú idő alatt meg voltunk akadályozva abban, hogy saját szervezett közegeink céltudatos munkájával tartsuk fenn az összhangot törvényeink és a létező állapotok igényei között.

Tehetetlenül, megbénítva kellett túrnunk a viharokat, melyeket a magyar zsidóságra zúdítottak, amikor, akik azt hitték, hogy kormányoznak bennünket, a rendszeres anarchiát szervezték a mi felekezeti életünkben.

Tudjuk mi azt nagyon jól, hogy 1868-ban megállapított szabályaink sok részben elavultak és gyökeres változtatásra szorulnak, ezért kértük folytonosan és ezért kérjük most is Nagymél-

tóságodtól egyetemes gyűlésünk megtarthatásának engedélyezését. Tudjuk mi azt nagyon jól, hogy sürgősen helyre kell állítanunk azt, ami az idők folyamán megromlott; hogy jóvá kell tennünk azt, amit lehet, hogy talán magunk is vétkeztünk, de jóvá kell tennünk azt is, ami a mások vétkének, hibájának következménye.

És mentül nehezebb lesz ennek a mi feladatunknak sürgős teljesítése, annyival inkább várhatjuk azt, hogy az államkormány minket ebbeli munkánkban ne hátráltasson, sőt annyival inkább kérhetjük, hogy ebben az állam minket saját erejével, hatalmával is támogasson, mert akkor, amikor a magyar zsidóság a végből szervezkedik, hogy a magyar kulturális fejlődésnek egyik alkalmas tényezője maradhasson, az államnak is fontos, kívánatos szolgálatot teljesít.

Igy élt át a magyar zsidóság keserves negyedfél évtizedet, megfosztva attól a lehetőségtől, hogy kívánalmait formulázhassa, saját ügyeit intézhesse. E szomorú időszaknak egyetlen vigasztaló jelensége az *országos rabbiképző intézetnek* az orsz. izraelita iskola-alapból történt felállítása volt, mely kormányzati ténnyel Nagyméltóságod boldogult hivatali elődje, *Trefort Ágoston*, felekezetiünknek örök háláját szerezte meg. Ez intézet, mely magyar hivatását fényesen tölti be, művelt zsidó papokat nevel, akik a hitközségeket nemzeti szellemben átalakítják. Az iskolák emelése körül buzgó tevékenységet fejtenek ki. Megteremtették a magyar zsidó tudományos irodalmat, mely nemcsak köreinkben terjeszti a tudást, hazafiú érzést, nemcsak növeli hazánk kulturkincseit, hanem messzeföldön is becsülést szereztek hazánk tudományosságának és a felvilágosodás ügyének. A rabbiseminarium hatalmas oszlopává vált a magyar zsidóságnak, mely hitügyünk szervezetlenségében a már régebben fennállott, de szintén újjászervezett *országos izraelita tanítóképző intézetünk* mellett majdnem egyedüli tényezője volt közművelődési törekvéseinknek.

Nem érdeknélküli és a felekezeti különválás lehetetlenségét megvilágító az a tény, hogy mindkét intézet növendékeinek nagyobb száma az orthodox szervezethez számított szülők gyermekeiből kerül ki, és hogy a tanítóképzőben nevelt tanítókat felekezeti iskolákban előszeretettel alkalmazták az orthodox szervezethez tartozó hitközségek is. És a harczi eszközként szinlelt ellenszenv folytán a magyar országgyűlés képviselőházának

nehány évi szünet után ismét alkalma nyílt, hogy hitügyünkkel foglalkozzék. Felekezetünk »orthodox« elnevezés alatt szervezkedett része az 1870. évi március hó 18-iki határozatra való hivatkozással ismét arra utalva, hogy hazánkban két izraelita hitfelekezet létezik, azt kérelmezte, hogy utasítsa a képviselőház a vallásügyi ministert arra, hogy a jelzett két intézet fenntartásának szolgáló országos izraelita iskola-alap a két izraelita hitfelekezet között barátságos egyezség, ennek nem sikerülése esetében pedig birói eldöntés útján felosztassék.

Az erre vonatkozó beadvány 1880. évi március hó 12-ikén nyert elintézését, amikor is a képviselőház azt határozta: »hogy az országos izraelita iskola-alap jövedelme az összes hazai zsidóság közoktatási szükségleteire, az alapítás értelmében és bent a hazában fordíttassék akként, hogy a belőle fentartott közös intézetek, minők a rabbiképző és tanítóképző, akár adminisztrációjukat, akár szervezetüket illetőleg, a hazai összes zsidóság közművelődésére szolgáló magyar intézetek legyenek.«

A képviselőház tehát elutasította magától azt a gondolatot, hogy két izr. hitfelekezet van és azt a szándékot, hogy az egységes zsidóság közös intézményeinek létalapja megrendíttessék. Nemcsak mi mondjuk tehát azt, hogy csak egyetlen egy zsidó vallásfelekezet létezik, de a képviselőház is híven megmaradt a magyar corpus jurisban századokon keresztül változatlanul fentartott történelmi alapon, mely csak egy zsidó hitfelekezetet ismer, a »hazai összes zsidóságot«, és elismerést nyert az a tény, hogy az eminenter vallási tanházakban az osztatlan zsidóság közössége intézményesen él.

* * *

A hitközségek életében a zavarok egyre tartottak.

Ugyancsak *Trefort Ágoston* rendezte ő Felségének 1885. évi június hó 17-ikén Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával nyert felhatalmazás folytán, 1885. évi november hó 13-ikán 1924. eln. szám alatt kelt körrendeletével az izr. anyakönyvek vezetését. A rendelet némely vonatkozásában áttörte azt a szerény kerítést is, mely egy félbemaradt autonómia maradványát jelölte. De azért nem tagadható, hogy ez az intézkedés bizonyos irányban rendet létesített, nem egy bizonytalanságot megszüntetett és kereteket teremtett, melyek között legalább a felekezet alsófokú szerveinek

léte nyert támaszt. És ez a rendelet szintén csak az egységes izr. hitfelekezet alapján áll.

De az anyakönyvek rendezése voltaképen mégis csak egy specziális célból indult ki. Nem orvosolhatta tehát azt a sok bajt, mely a hitközségi szervezet terén felmerült és állami tekintetben figyelembe veendőnek látszott. Ezért bold. *Trefort Ágoston* kultusminister a nagy zavarok eloszlatása iránti kísérletezéseivel egy lépéssel tovább haladt. Hasztalan kérelmeztük a törvény által védett autonómia biztosítása iránti intézkedését, hiába sürgettük a congressus újból való összehívását. A ministeriumban a felekezet benső egyenetlenségére való utalással a kormány által a felekezetnek tett biztató ígéretei ellenére, a központi hatósági intézkedés helyessége iránti felfogás jutott túlsúlyba.

A kultusminister úr ő császári és apostoli királyi Felségétől felhatalmazást kért tehát arra, hogy a megkezdett úton tovább haladva, az izraelita hitközségek ügyeinek rendezésében ismét intézkedést tehessen, és a tarthatatlan és tűrhetetlen bajokon segítsen. A Bécsben 1888. évi június hó 5-én kelt legfelsőbb elhatározással az engedélyt meg is nyerte. És ez alapon adta ki 1888. évi június hó 21-én 1191. eln. sz. a. kelt körrendeletét. E rendelet át meg át lyukasztotta úgy a congressus határozatait, valamint azokat a szabályokat is, melyeknek alapján az érintett határozatokon kívül állók szervezkedtek. Majdnem egészen elhantolta az önkormányzat szerény maradványait, hogy felettük új rendet építsen.

Ez utóbbi rendeletben a minister kijelenti ugyan, hogy : *»kétséget nem szenved, hogy úgy a congressusi, mint az orthodox és a status quo ante alapon álló izraelita hitközségek összevéve úgy állampolitikai szempontból, valamint a zsidóság álláspontjából is egy és ugyanazon vallásfelekezethez tartozóknak tekintendők : mert hazai törvényeink csak egy izraelita hitfelekezetet ismernek és legutóbb az országgyűlés 1888. évi márczius hó 12-én hozott határozatával az országos izraelita iskolaalaprak vitássá vált ügyét szintén az izraelita hitfelekezet egységének szellemében oldotta meg, mert továbbá az egész világon csak egy zsidóság ismeretes és az administratio terén szerzett tapasztalatok is amellet szólnak, hogy az izraelita hitközségek minden külső ok és intézményeiknek megváltoztatása nélkül csatlakoznak hol az egyik, hol a másik szervezethez, úgy hogy egy és ugyanazon szervezethez tartozó hitközségek semmi*

különös kriteriummal, sőt istentiszteleti intézmények egyidomúságával sem bírnak, amennyiben mindegyik szervezetben művelhető valamennyi ritus, mely a zsidóság egységes lényegének sérelme nélkül, annak közepette szétszórtsága óta kifejlődött, melyek tényleg vegyületesen mindegyik szervezet kebelében feltalálhatók. Jóllehet tehát nem foglalna magában lelkiismereti kényszert, ha az izraelita hitközségek szervezete országszerte egyöntetűvé tétetnék, mindazonáltal nincs szándékomban az izraelitákat korlátozni az érdembeni elhatározási szabadságukban, hogy hitközségeiket congressusi, orthodox vagy status quo ante alapon szervezhessék, valamint abban sem, hogy ott, hol mindegyik párt létszáma s anyagi ereje megengedi, egynél több izraelita hitközséget is tarthassanak fenn.»

A felekezet egysége mellett felhozottakból folyólag a kormánynak az izraelita hitfelekezet ügyeinek törvény útján való rendezésére kellett volna áttérnie.

De azért e rendelet kétségtelenül elősegítette a hitközségek consolidatióját és a helyi testületek jogi helyzetének szilárdulását. Felekezetünk jogállása szempontjából minden rendeleti kormányzás sérelmes, de tárgyilagosan elismerjük, hogy a jelzett szabályozással a hitközségek anyagi és némely egyéb érdekei némi védelmet nyertek.

A felekezet vigasztalan állapotában már az is nagy áldás-ként hatott, hogy a továbbfejlődés útja valamiképen tágult és hogy ez elé újabb torlaszok nem emelkedtek.

Nagy tekintettel volt a körrendelet a hitfelekezetek különböző szervezeti árnyalataira, de az orthodoxia közvetítő bizottsága ez ellen mégis előterjesztéssel élt. Nagyméltóságod akkori hivatali elődje *gróf Csáky Albin* e körrendelet visszavonása iránti kérelmet 1888. évi december hó 31-én 2304. sz. a. kelt rendelettel visszautasította, egyebek közt azért is, »mert különösen az utóbb nevezett rendeletben lefektetett azon elv, hogy hazánkban csak egy izraelita hitfelekezet létezik, országos törvényeinkben és a zsidóság történelmi fejlődésében teljes igazolásra talál.«

E visszautasítás után újabb mozgalom indult meg, melynek alapja nem a felekezethez méltatlan rendeleti kormányzás sérelme volt, hanem a teljes különválásra irányzott szándék.

Ezúttal az orthodox rabbik tömegesen szálltak síkra e tév-tan mellett, újfent eszközeivé válva ama pártos elemeknek, akik az izraelita vallás és a történelmi igazságain túlhelyezkedtek. Gróf

Csáky Albin e beadványokat 1890. évi február hó 10-én 341. eln. sz. a. kelt rendeletével terjedelmes megokolás mellett visszautasította. Egyebek között kijelentvén, hogy »a bemutatott egyöntetű rabbinyilatkozatokra nézve megjegyzem, hogy az azokban foglalt kijelentés, mintha hazánkban két egészen különböző hitfelekezetet képező orthodox és neolog izraeliták léteznének, sem törvényeinkben, sem az eddigi kormányrendeletekben, sem végre az administratio terén szerzett tapasztalatokban és az izraeliták felekezeti élete körül észlelt jelenségekben általános támogatásra nem talál, de ezenfelül a rabbiknak eme felfogásában a nem orthodox izraeliták nem osztoznak, az orthodox részről pedig nem bizonyított az állítólagos dogmatikus különbség.«

»Léteznek — folytatja a minister — tényleg hitközségek, melyek az egyetemes gyűlés (congressus) által alkotott szabályokat fogadták el, továbbá oly hitközségek, melyek az orthodox szervező szabályzatot követik, és olyanok is, melyek mindkét szervezettől távol maradván magukat status quo ante alapon álló vagy pedig szejard hitközségeknek nevezik. Ezek azonban összevéve egy és ugyanazon hitfelekezethez tartozóknak tekintendők, amint azt az eddig felhozottakon kívül még azon körülmény igazolja, hogy a híveknek az egyik szervezetből a másikba való átlépését és a különböző szervezetekhez tartozó hívek közötti házasságkötéseket eddigelé semmiféle átérési vagy vegyes házassági szabályoknak alávetni nem óhajtották. A ritusra nézve elismerem, vannak az izraelita egyházban eltérések, de ezek sem állapítanak meg felekezeti, sőt szervezeti különbséget sem, amennyiben mindegyik szervezetben valamennyi ritus képviselve van, sőt egy és ugyanazon hitközségben is többféle ritus szerint berendezett imaházak állanak fenn.«

A magunk részéről ugyanakkor az izraelita hitfelekezet egységes szervezetének mielőbb törvény által való biztosítása iránt is folyamodtunk, de a minister idézett rendeletében oda nyilatkozott, hogy a felekezet ügyeinek consolidatiójában tovább kíván haladni, hogy a rendezés az izraelita hitfelekezet önkormányzati jogának törvényes biztosításával befejezhető legyen.

A többféle izraelita hitfelekezetről szóló tan ezúttal is elutasított, de mivel ködhomályként mégis ráborult felekezetünkre, sőt itt-ott még hazajáró lélekként kísért, helyén valónak

tartjuk, hogy ezzel szemben az izraelita szervezeti ügyre vonatkozólag egybegyűjtött, történetileg is feldolgozott adatokból merítve általánosságban rámutassunk arra, hogy ez a kérdés a más államokban élő izraelitákra nézve mily alakulást mutat.

Ausztriában legutóbb 1890. évben szabályozták az izraelita hitközségek jogviszonyait. A törvény, melynek címe: »Grundgesetz zur Regelung der äusseren Rechtsverhältnisse der israelitischen Religionsgenossenschaft«, szintén csak egy izraelita vallásfelekezetet ismer el, megállapítja a hitközség céljait, egységét, védi a hitközségeket a szakadásoktól, meghatározza a hitközségek organisatiójának főbb vonásait. De ámbár közismeretű, hogy Ausztria területén, különösen Galicziában legtömegesebben találhatnánk az olyan hitközségek, mint aminők magukat nálunk orthodoxoknak nevezik és olyan intézményekhez ragaszkodó zsidók, mint amilyenek magukat nálunk orthodoxoknak mondják, mégis az izraelita hitközségek viszonyait rendező osztrák törvényben semmi nyoma annak, hogy még a hitközségi administratio szempontjából is tért engedne annak a tévtannak, hogy két különböző izraelita vallásfelekezet állana fenn, vagy hogy az ilyen irányzatú községek számára külön szervezet volna engedélyezhető.

E törvény alapján 1891. évben egy kultusministeri rendelet Csehország minden hitközségére egyaránt kiterjedő hatálylyal kimondja, hogy rabbiállásra csak azok pályázhatnak, kik főgymnasiumi tanulmányaikat jó eredménnyel elvégezték. Midőn tehát az állam, mint az a legtöbb más államban megtörtént, a rabbiqualificatio világi részébe a nemzeti közművelődés érdekében beleszól, intézkedésének a különböző vallási irányzatokra való tekintet nélkül igyekszik hatályt szerezni.

Jellemző, hogy az osztrák törvény megokolása egyenesen perhorrescálja »az orthodox« vagy más hason elnevezéseket, melyek a zsidóság egyéb részére bántók. »Überdies würde damit dem Staate eine Entscheidung über Glaubensstreitigkeiten zugeschoben, an welcher er kein Interesse und zu welcher er keinen Beruf hat.« Az osztrák felsőház bizottsága ehhez hozzájárult »im Hinblick auf die ungünstigen Erfahrungen in jenen Ländern, wo man die Bildung israelitischer Kultusgemeinden nach solchen rituellen oder sonstigen Unterschieden zuließ.«

Ez a »Hinblick« nyilván csak nekünk szólhat.

Angliában a zsidók községe szervezete annyiban — tisztán területileg — oszlik két részre, hogy a London területén fennállt külön községek (zsiganógák) és az ország többi hitközségei megint külön egyesülésben mozdítják elő a felekezet érdekeit. A felekezet azért egységes és ez az egység az egész felekezet érdekeit képviselő Board of Deputies államilag is elismert központi szervének működésében jut érvényre. Részt vesznek ebben a fővárosi hitközségek, valamint Anglia és Irland hitközségeinek képviselői. És habár Angolországban spanyol és német ritust követő hitközségek, sőt a legszélsőbb reformnak hódoló izraelita hitközségek is vannak, a felekezet magát egynek tartja, *az állam itt is csak egy izraelita hitfelekezetet ismer el.*

Franciaországban az 1806. évi május 30-iki császári rendelettel egybehívott izraeliták gyülekezete a francia császárság s az olasz királyság területein lakó zsidók vallásgyakorlatára s hitközségi igazgatására szabályzatot állapított meg, melyet Napoleon 1808. márczius 17-én kelt rendeletével hagyott jóvá. Ez a szabályzat is *egységes izraelita hitfelekezetre vonatkozik.* Ezt a szervezkedést, melyet autokratikus jellegénél fogva a későbbi kormány tarthatatlannak s részben már elavultnak talált, újabb rendelkezés váltotta fel, melyet 1844-ben maga a kormány kezdeményezett. E szervezetet maga a zsidóság állapította meg és mint az *izraelita hitfelekezet szervezési szabályait* Lajos Fülöp 1844. évi május 25-én szentesítette. A különböző zsidó vallásfelekezetekről vagy zsidó szektákról szó sincsen, pedig tudvalevő, hogy a Franciaországban letelepült spanyol zsidók és más, kivált német zsidók között a liturgia tekintetében tetemes különbségek voltak és vannak. De azért Franciaországban különböző zsidó vallásfelekezeteket nem ismertek. A szervezetet az állam sanctionálta. Ezen belől az istentisztelet rendje vagy bármely vallási kérdés szempontjából felmerült differenciákat a zsidóság saját kebelében, közös tanácskozásban intézte el. E kérdéseket, melyek koronként a liturgiára, régi intézmények megszüntetésére, átalakítására, esketési és temetési szertartásokra és szorosán vallási ügyekre vonatkoztak, a felekezet a maga körében tartozott rendezni. De az állam csak egy egységes izraelita hitfelekezetről vett tudomást, ennek egy egységes szervezetét ismerte el, aminthogy a felekezet megosztására vonatkozó irányzatok teljesen hiányoztak és a kormányok felfogása mellett soha életre sem kelhettek volna.

Az állam és egyház közti viszonyra nézve legújabb időben beállott változás mellett sem változott a francia izraelita hitfelekezet egysége, sőt az állami ingerencia megszűnte máris új és a felekezeti egység megerősítésére vezető alakulásokat eredményez.

Németországban az egyes tartományokban az izraelita hitközségek szervezeti ügye különböző formákat vett. A birodalmi egység e téren nem vont maga után átalakulást. Sőt magában Poroszországban is egymástól különböző szervezetek állanak fenn. Messze vezetne, ha az egyes törvényeket és rendeleteket ismertetnénk, melyek a német birodalom különböző részeiben a zsidó hitfelekezet külső viszonyainak rendezésére nézve fennállanak. Elég, ha e részben csak arra utalunk, hogy a sokféle szervezetben *sehol sincsen nyoma annak, hogy akár a zsidóság maga, akár az állam többféle zsidó vallást ismernének.* Így Berlinben a szombat helyett vasárnapot ünneplő, hajadon fővel imádkozó, radikális vallásújításokra alakult, és e szellemben működő reformhitközség a berlini ősi hitközség administratív kapcsolatába tartozik.

A külön szertartásokhoz ragaszkodó, teljesen konzervatív jellegű hitközségek sem hirdetik a két vagy többzsidó felekezet tévtanát, arról nem is szólva, hogy az egyes államok az izraelitákra nézve tett intézkedéseikben, hozott törvényeikben szintén csak *egy izraelita vallásfelekezetet* ismernek. *Hamburgban* például, a hol a portugál és német eredetű zsidók illetve községek között mindig nagy különbség állott fenn, I. József császár 1710. évben kiadott Reglement-je a különböző hitközségeket egyöntetű szervezettel látja el, és a szénátusnak 1864. november 7-én elfogadott és 1865. február 1-én életbe lépett törvénye egységes szervezetet létesít, melyen belől a különböző irányzatokhoz való szabadsága érintetlen maradhat. *Frankfurtban*, a hol a legerősebb konzervatív hitközség áll fenn és az elkülönzés már némiképp a mi viszonyainkra emlékeztet, az államhoz való viszonyban, a szervezet kérdésében a felekezet testületeinek egysége soha kétségbe nem vonatott. És bármely német tartomány e részbeli jogviszonyait tekintjük, pedig nem kevesebbről mint huszonhárom ország illetve tartományról van szó, nem találjuk nyomát sem annak, hogy a történeti zsidóság különböző hitfelekezetekre szakadt volna, vagy hogy ily szakadás államilag bármily tekintetben figyelemre méltatott volna. A törvények vagy rendeletek vonatkoznak a felekezet

külső rendjére, a kiváltságok védelmére és külön az állami tekintetben is nagy fontosságú rabbi-qualifikációra, melyek a jogos nemzeti és közművelődési érdek mellett mindig az osztatlan hitfelekezetet veszik kiindulási alapul.

A *hollandiai* viszonyok a történetből eléggé ismeretesek. A spanyol zsidó üldözöttek letelepedése folytán a hollandi hitközségek belső életében mélyreható zavarok keletkeztek. A spanyol és német zsidó községek között éles ellentétek keletkeztek és habár az egyes előjárók túltengő hatalmat gyakoroltak, ennek ereje csak a felekezet belső viszonyaira szorulhatott.

A tizennyolczadik század végén kísérelte meg egy elmara-dott rész, hogy az emancipálás ellen a zsidóság külön érdekeinek szempontjából állást foglaljon. De a műveltebbek törekvése végre itt is győzött. Napoleon 1808-ban meghonosította itt is a központi szervezetet. Majd I. Vilmos 1814-ben új szervezetet állapított meg, melyben azonban a különböző irányú hitközségek képviselői találkoztak, anélkül, hogy több vallásfelekezet létezése elismertetett volna. Az 1835-ben a rabbik megvizsgálására létesített bizottságban a két irány szintén egyenlően volt képviselve.

Az 1848. évi németalföldi alkotmány a teljes vallás szabad gyakorlatot declarálván, a szervezkedés ügye egészen a hitközségekre szállt. 1870-ben az ellentétek végleg megszűntek, *s az egységes felekezet élére egy központi bizottság került, mely az egész felekezet ügyeit intézi és melyet a kormány az államnak a zsidó felekezettel való viszonylatában elismer.* A vallás- és lelkiismereti szabadságot ez az organisatio nem érinti.

Belgiumban a zsidóság szervezeti ügye szintén sok viszontagság után jutott el a mai rendig. Az 1830. évben a zsidók megnyerték az egyenjogúságot és egyuttal a község szervezetet is, mely szintén *csak egy zsidó hitfelekezetet ismer.* A hitközségek élén álló központi konzisztoriumot és ekkép a felekezet önkormányzatát országos törvény ismeri el. E bizottság őre a felekezet közügyeinek a felekezetben, képviselője az állammal szemben. Vallási kérdésekben is döntő szerepe van, holott Belgiumban sem hiányoztak azok a törekvések, hogy különböző jelszavak alatt a történelmi zsidóság egységét megbontsák.

Dániában az állam egy időben mélyen belenyult a zsidó ügyekbe, de azzal a határozott célzattal, hogy a zsidóságot a jogokra képessé tegye. Meg is adta nekik a teljes egyenjogu-

ságot. De azoknak, a kik a törvény által a zsidóságnak és testületeiknek adott jogot igénybe venni nem akarták, a közösségből való kilépését megengedte.

Ebben az országban is az állam csak egy izraelita vallásfelekezetet ismer el. A kik az egységből kiválnak, azok a történelmi zsidóságból kilépetteknek tekintetnek.

Olaszországban történelmi okokból a piemonti, toscanai és a lombardia-velencei részekre nézve különböző szervezkedési szabályzatok létesültek és az olasz királyság egységesítése óta sem történt e részben lényeges változás. De a zsidóság önmaga és az állam, valamint a legfelsőbb birói gyakorlat is *csak egy izraelita vallásfelekezetet ismer.* Aki pedig reá nézve illetékes hitközségből kilép, úgy tekintetik, mintha a zsidó vallásközösségből is kivált volna.

Törökországban a török zsidók szervezve annyiban vannak, hogy a Chacham-basi képviseli őket, ki rangban mindjárt az örmény patriarcha után következik. A török birodalomhoz tartozó országokban különböző vallási irányokhoz tartozó zsidók vannak. Különböző testületekben szervezkednek. Így Jeruzsálemben különböző országok zsidói külön hitközségeket alkotnak. Vallási irányuk sokkal elágazóbb, mint amilyen elágazás constatálható hazánkban a legelmaradottabb és a legelőrehaladottabb magyar zsidó hitközség között. De soha, sem a zsidóknak elhatározásaiban, sem az államnak rendelkezéseiben az a gondolat, hogy többféle izraelita hitfelekezet létezik, fel nem tűnt. Sőt az úgynevezett német (askenázi) zsidók bizonyos vallási és administratív relatióban az autochton török zsidók hitfőnökének fenhatóságát készséggel elismerik és hierarchikus alapon valamennyi irányzat egyesül.

És ugyanaz állapítható meg több más országra nézve is. Tehát sehol széles e világon nem találjuk nyomát sem annak, mintha a zsidóságban különböző hitfelekezetek léteznének vagy ilyenek államilag elismertettek volna. Sőt ez idő szerint egyetlen egy államban sem ismeretesek olyan szabályok, melyek az izraelita vallásfelekezet egyes részeinek külön képviselőt, külön szabályzatokat és így külön közigazgatást állapítana meg, vagy ismerne el. Már pedig kétségkívül és Nagyméltóságod előtt bizonyítást nem igényel, hogy a föld kerekiségén élő zsidóság a különböző nemzetekbe való beolvadás mértékéhez képest más-más kulturális hatások alatt fejlődött. Szokásaik és kultusügyük

egyben-másban — amint az ugyan a keresztény hitfelekezeteknél is tapasztalható — különböznek, de vallásuk egy és ugyanaz. És eszerint azok, akik ennek ellenkezőjét hirdetik, kiválhatnak az ősi zsidóságból, alkcthatnak más vallást — így hazánkban a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvény korlátai között — de ezzel a világtörténelemben ismeretes izraelita vallás közösségéből elszakadottnak tekintendők. Épen csak minálunk vélte Pauler Tivadar az állam hatalmát felhasználándónak arra, hogy a magyar zsidóságban szakadást teremtsen.

* * *

Az 1888. évi szervező rendelet nyomán keletkezett mozgalom csakhamar lecsendesedett. Ez alapon rendezkedtek a hitközségek. Az administratio ehhez alkalmazkodott. De mert e rendelet is számos kérdést megoldatlanul hagyott, gyakran fordult elő, hogy a hitközségek és egyáltalában a felekezeti érdekek szenvedtek. Szabályok nélkül a legtökéletesebb közigazgatás is csak nehezen oldhatja meg feladatát, kivált ha vallási ügyekben kell intézkednie. Szinte óvhatatlan, hogy panaszok ne keletkezzenek. Keletkeztek és idők múltán nagyon megsokasodtak.

Ily helyzetben találták hitfelekezetünket az egyházpolitikai törvények, melyek közül minket illetőleg kiváló fontosságú volt az 1895 : XLII. t.-cz., mely az izraelita vallást törvényesen bevett vallásnak nyilvánította, megváltoztatván ekképen az izraelita hitfelekezet közjogi helyzetét, eldöntve így egyszersmind a különböző izraelita vallások léte körül fennállott vitát.

Az egyházpolitikai törvények közül az állami anyakönyvekről szóló 1894 : XXIII. t.-cz. is érintette hitfelekezetünket, amennyiben Nagyméltóságod ministeriumának az izraeliták anyakönyvi ügyeit szabályozó 1885. évi november hó 13-án 1924. eln. sz. a. kiadott körrendelete több olyan intézkedést tartalmazott, melyek a hitközségek és organumainak jogviszonyaira nézve nagy kihatással voltak.

Pótló és magyarázó rendeletek jelentek meg, melyek az új helyzetre vonatkoztak. A régi alapon álló rendeleteket a törvényhez idomítani kívánták. A gyakorlati élet számos, mindezeideig is eldöntetlen kérdést vetett fel. Ezekkel szemben a központi administratio esetről esetre rendelkezett. De általánossá vált az a nézet, hogy a rendeletekkel való kormányzás ideje lejárt, hogy a törvényesen reczipiált, egységes izraelita vallásfelekezettel

szemben az eddigi gyakorlatnak többé helye nem lehet. Felekezetünk jobbjai gyülekezetekben és irataikban méltán követelték, hogy a kivételes, lenyugózó állapotnak vége szakadjon és hogy az évtizedekkel ezelőtt is jogosnak elismert törekvésünk a receptio után ennek természetes folyamányaképen megvalósuljon.

Elérkezettnek láttuk immár az idejét annak, hogy helyzetünket a kormány előtt feltárjuk, és az új törvényre való hivatkozással az izraelita hitfelekezet önkormányzati jogának biztosítását kérjük. Az 1896. évi január hó 6-ik napján tartott ülésünk-ből *dr. Wlassics Gyula* kultusminister úrhoz memorandumot nyújtottunk be, melyben az izraelita egyetemes gyűlés egybehívását kérelmeztük. Az volt a célunk, hogy a felekezet, melynek ügyeit 1868 óta megkérdeztetése nélkül intézik, végre a maga érdekeiben szóhoz jusson. Azt kívántuk, hogy az egyetemes gyűlésen nyilatkozzék meg a felekezet akarata ama szervezet iránt, melyben a törvényesen bevett izraelita vallás hívei összes felekezeti ügyeiket és intézményeiket saját közegeik által önállóan kezelhetik és intézhetik.

Bizvást reméltük, hogy jogos kérelmünk teljesedésbe megy és hogy addig is, míg ez meg nem történik, a vallásügyi kormány minden olyan intézkedést mellőz, mely a jelenlegi amúgy is eléggé visszás helyzet megrontására vezethet. Megerősítette felekezetünket ebben a törvénytiszteletbe vetett erős hitünk és *dr. Wlassics Gyula* akkori kultusminister úrnak érintett emlékirat átnyújtása alkalmával 1896. évi január 19-én tett nyilatkozata is: *hogy semmit sem tart oly természetesnek mint azt, hogy az izraelita vallás reczipiáltatván, e vallás hívei iparkodnak annak autonomiáját szervezni és biztosítani. E törekvéshez a kormány is hozzájárul.* Hason szellemben nyilatkozott *dr. Wlassics Gyula* több alkalommal és e szerint elvárhattuk, hogy ügyünk az egyedül irányadó törvényes alapon fog tovább fejlődni.

Nem kis megütközésünkre a »Budapesti Közlöny« f. év január hó 11-én kelt számából azonban azt kellett látnunk, hogy aki Nagyméltóságod előtt a kultusministeri tárczát vezette, túlhelyezkedve törvényen, túl a közigazgatás érdekein és az ily természetű ügyek igényelte megfontoláson, a felekezet meghallgatása nélkül 1906. évi január hó 9-én 102.284/1905. sz. a. kelt rendeletével egy a »közvetítő bizottság« nevében 1905. évi május hó 30-iki kelettel bemutatott és a »magyarországi autonom ortho-

dox izraelita hitfelekezet» országos képviselőségének, központi bizottságának és központi irodájának szervező szabályzata« című statutum félét emelt érvényre, közölvén új elhatározását valamennyi törvényhatósággal.

A tiszteletteljesen előadottak után felmentve érezzük magunkat, hogy ezt az intézkedést tüzetesebben jellemezzük.

Nem foglalkozunk tehát a szabályzat eredetével, a formával, mely között a kormányhoz felterjesztetett, az idővel, melyben érvényre kelt.

Mert e rendelet kibocsátója, *Lukács György* volt minister intézkedésének ingatag talaját önmaga is ismeri, midőn kijelenti, hogy e rendelkezéseket addig véli fenntartandóknak, míg a közoktatásügyi kormány az orthodox izraelitákat érdeklőleg más rendelkezést nem tesz. Az elmulás eme sejtelmében a főfelügyeleti jogból folyólag az eme szervezet alapján történő intézkedések felülbirálati jogát fenntartja. A nagy sérelem tudatában menteni törekszik a rendelet reputációját, midőn törvényeinkre, melyek csak egy izraelita hitfelekezetet ismernek, utal. Ámde hiába igyekszik az érvényre emelt szabályzatnak a törvénytől ellentétes magyarázatát kizárni, a rendelet maga, amidőn »az orthodox hitfelekezetről szól«, feltámasztja halottaiból amaz eszméket, melyeknek tévessége ellen pedig a látszat szerint önmaga is állást foglal.

E rendelet sérelmes a törvény által bevett izraelita vallásfelekezet egyetemére. Sérelmes, mert a felekezet tudta és hozzájárulása nélkül keletkezett. Sérelmes, mert ha állana is az, a minthogy nem áll, hogy a felekezet egy része a felterjesztett szabályokat magáévá tette, vagy hogy dr. *Berzeviczy Albert* akkori kultuszminister kijelentése szerint egy »magángyülekezet« e szabályokat fogadta volna el, minthogy nem is e szabályokhoz járult, a felekezet ez a része azt nem abban a formában tette, azt nem abban a formában nyilvánította, melyet hazai jogszokásunk ily tényekre megkíván. Jogfosztók eme oktroyált szabályok az ennek alapján szervezkedő hitközségek területén lakó és az ottlakás tényénél fogva megkötött, az önkormányzat iránt helyes jogérzékkel bíró zsidókra. Sérelmes magára az orthodoxyra is, melynek körében a megrendszerelés miatt a zúgolódás oly nagy, hogy egyik legnagyobb hitközségéből e miatt már Nagyméltóságodhoz is óvás adatott be, mely szerint tiltakoznak az alkot-

mányellenes kormány által a zsidóság meghallgatása nélkül hozott rendelet ellen. E rendeletet törvénytelennek és hazafiatlannak mondják. Tiltakoznak az ellen, hogy ezen rendelet a zsidóság bármily ügyében alkalmaztassék és kéri Nagyméltóságodat, hogy tiltakozásukat figyelembe venni méltóztassék.

Eddigelé a felekezetnek egyáltalán nem adatott alkalom arra, hogy minden kétséget kizáró formában kifejezésre juttassa, hogy egységes vagy elkülönített szervezetben óhajtja-e céljait megvalósítani.

Ugyanennek az idegen, magyartalan felfogásnak megnyilatkozását látjuk abban a felszólításban, melyet Lukács György volt miniszter 1906. évi január hó 22-ikén 6725. és 1906. évi márczius 2-ikén 6892. sz. a. kelt leirataiban intézett hozzánk és amelyekben azt célozza, illetve rendeli, hogy hitközségeink régi hagyományos elnevezésükbe vegyenek fel olynemű új jelzőket, melyek az úgynevezett kongresszusi szervezethez való tartozásukat fejezik ki.

Idegennek és magyartalannak mondjuk ezt a felfogást, mert a magyar nemzet és minden magyar kormány, minden időben és még legradikálisabb reformjainak végrehajtásában is, a vallási felfogásokkal, a vallásbeli hagyományokkal szemben, a legnagyobb kiméletességet tanúsították és azokhoz csak a legnagyobb óvatossággal nyultak. Nekünk pedig *Lukács György* kormányzata részéről csak kiméletlenségekben, meg nem gondolt megbolygatásokban volt részünk.

Számolva hazánk szomorú közviszonyaival, tartózkodtunk a remonstrációtól, de a jogosulatlan felhívást egyszerűen mellőztük. S most bizalommal tekintünk Nagyméltóságodra, abban az erős meggyőződésben, hogy Nagyméltóságoddal győzelmesen tért vissza a vallásügyi kormányzatba amaz ősi magyar szellem, mely tiszteletben tartja a régi vallások történelmi hagyományait. Hiszszük tehát, hogy Nagyméltóságod gondoskodni fog arról, hogy a jövőben vallásos érzületeinket sértő minden túlkapástól meg legyünk kimélve!

Kegyelmes Urunk!

Mi az egyetlen történelmi zsidó vallás alapján állunk; ezen az egyetlen-egyen kívül más zsidó vagy izraelita vallást (ami mind-egy és ugyanaz) nem ismerünk, más zsidó vallásról nem tudunk.

Igy ismer minket a magyar nemzet törvénykönyve is, mely

a zsidókra vonatkozó legrégibb törvénytől, Szent László király 1092. évi törvényétől kezdve, egész a legutolsó »az izraelita vallásról« szóló 1895. évi XLII. t.-cz.-ig csak egyféle zsidó honlakót, csak egyetlen izraelita vallást ismer.

Ez a vallás, ez a név több évezrednek reánk szállott öröksége; ennek a névnek történelmi zománczát szentségtelen kezekkel nem érintjük; ezt a mi történelmi nevünket semminemű toldással, bővítéssel, változtatással meg nem másítjuk, és e tekintetben semmiféle földi hatalom parancsszavának nem engedelmeskedhetünk!

Azt, hogy valamelyik zsidó hitközség, az esetleg létesíthető többféle adminisztratív szervezetek közül, melyikhez csatlakozik, megmondhatja és meg is mondja a maga alapszabályaiban; mert felekezeti szervezetek, szabályzatok és alkotmányok az embereknek és időknek alkotásai, mulékonyak és változók, de ősi vallásunk egységére és felekezetünk történelmi elnevezésére ezek nem tartoznak.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Addig, míg hitfelekezetünk közjogi állása törvény által biztosítva nem volt, felette fájdalmasan sujtott minket az az állapot, hogy az alkotmány visszaállítása után a fenkölt lelkületű első magyar kultusminister néh. báró Eötvös József által megindított önkormányzati szervezkedésünk megakasztatott és sokszor önkényes, sokszor avatatlan rendeletekkel kormányoztattunk; igazságtalanság volt, de oly tételes törvényre, mely vallásunkat a hazai törvények által befogadott más vallásokkal egyenjogúvá tette volna, nem hivatkozhattunk. Ámde amióta az egységes izraelita vallás a törvény által becikkelyezett és a bevett valásfelekezetek, a hazai történelmi vallások sorába emeltetett, az izraelita vallásfelekezetnek az államhoz való jogviszonya csakis a hazánk egyéb bevett felekezeteire nézve fejlődött közjogi gyakorlatnak megfelelően, törvény által biztosított önkormányzat alapján szervezhető.

Nem kételkedünk benne, hogy Nagyméltóságod ez álláspontunkat osztja; bölcs belátással és igazságos elhatározással lehetővé fogja tenni azt, hogy egyetemes gyűlésen magunk intézhessük felekezetünk ügyeit és megállapíthassuk a felekezetünk közviszonyainak megfelelő adminisztratív szervezetünket, fenntartván most is az első egyetemes gyűlésünkön híven betartott azt a sza-

bályt hogy az egyetemes gyűlés, vallási kérdésekkel, a lelkiismereti szabadságot érintő hittételek és hittörvények megvitatásával, mint amelyek az egyetemes gyűlés hatáskörébe nem tartoznak, nem foglalkozhatik.

* * *

Vallásfelekezetünknek az államban elfoglalt állásával összefüggő számos kérdés között ez alkalommal nem hallgathatjuk el Excellentiád előtt, hogy anyagi tekintetben aránytalanul terhelt testületeinkkel szemben az állam a jogegyenlőség elveit eddig szintén nem vette tekintetbe.

A receptio törvénybe igtatásának idejéig a kormány az *állami segítség* ügyében, ha nem is teljesen elfogadható okokból, kivételes eljárásra nézve némi igazolást meríthetett.

Kezdetben azt a csekély államsegélyt, melyben felekezetünk részesült, inkább erkölcsi jelentőségénél fogva értékeltük, hiszen anyagi támogatásként, — tekintve felekezetünk lélekszámát — az összeg csekély volta mellett számba nem jöhetett.

Felekezetünk nem tartozott a bevett vallásfelekezetek közé, nem volt törvényes alapunk arra, hogy az egyenlő elbánást követelhessük és habár az államsegély összege alig haladta meg az alalmazna mértékét, azt akartuk benne látni, hogy ebben is megnyilatkozik az elismerés felekezetünkkel szemben. De midőn az 1895 : XLII. t.-cz. az izraelita vallást törvényesen bevett vallásnak nyilvánította, az állami segítség kérdésében is előállott felekezetünk számára a jogalap, hogy az egyenlő elbánásban részesüljünk és felekezetünk államsegélye *a népesedés arányában* állapíttassék meg.

Kérjük Nagyméltóságodat, hogy ezt már a legközelebbi állami költségvetés előterjesztésénél figyelembe venni méltóztassék, annyival inkább, mert hitközségeink erre a segélyre a legnagyobb mértékben rászorulnak.

Azok a rendezetlen viszonyok, melyekbe hitközségeinket épen az előbb felpanaszolt kormányrendeletek sodorták; az a helyzet, hogy minden elégedetlenség a szakadás előidézésének veszélyével fenyegeti a hitközségeket, nagyon megnehezíti a létező istentiszteleti és kulturális intézmények fenntartását és fejlesztését, a hívek nagyobb mérvű anyagi megterhelését. Másrészt nemcsak felekezeti, de országos érdek is az, hogy ezek a kulturális intézmények fenntartassanak, fejlődjenek és erőteljesen működ-

jenek, mert ezek az intézmények teszik lehetővé azt, hogy felekezetiünk a jövőben is, magyar nemzeti szellemtől áthatott, erőteljes tényezője lehessen a magyar nemzet kulturális életének.

Ha pedig a segítyezés tekintetében az 1848 : XX. t.-cz. egészében vagy fokozatosan nyerne alkalmazást, mely törvény 2. szakasza az »e hazában törvényesen bevett minden felekezetekre nézve« különbség nélkül a törvényes egyenlőséget és viszonyosságot állapítja meg, míg 3. szakasza »minden bevett vallásfelekezetek egyházi s iskolai szükségeiknek közálladalmi költségek általi fedezését« biztosítja : az eme törvényből folyó kedvezményeket az izraelita hitfelekezetre is egészen egyenlő, illetve arányos mértékben kiterjeszteni kérjük. Nagyméltóságod igazságszeretetével kétségtelenül elismeri, hogy az 1848 : XX. törvényczikkben lefektetett elvnek reánk való kiterjesztése az állam létének alapját képező jogosság sérelme nélkül tőlünk meg nem tagadható.

Még több oly kérést terjeszthetnénk elő, melyek hitfelekezetiünk jogállásából folyólag figyelembevételt érdemelnek. De tudva, hogy Nagyméltóságod mélyen látó államférfíúi bölcsesége az eddig előadottak alapján is megállapíthatja hitfelekezetiünk kötelességszerűen feltárt helyzetének tarthatatlan voltát, tudva, hogy a hazai zsidóság minden rendű ügyét a törvény világánál méltóztatik vizsgálni és ennek szellemében eldönteni, mély tisztelettel esedezünk Nagyméltóságod előtt :

hogy az 1895 : XLII. törvénnyel a bevett felekezetek közé becikkelyezett izraelita vallás közjogunk szerint biztosított autonómiájának a főfelügyeleti jog korlátai között leendő megállapítása végett az izraeliták egyetemes gyűlésének egybehívását engedélyezni és addig is, míg hitfelekezeti autonómiánk törvényes szervezete megfelelő alakot nyerhet, az izraelitákra nézve fennálló rendeleteket beható reviziónak alávetni, nemkülönben, az állami költségvetés meghatározásánál felekezetiünk államsegélyét, az igazságnak és jogegyenlőségnek megfelelő mértékben megállapítani kegyeskedjék.

Az izraelita községkerületi elnököknek Budapesten 1906. évi június hó 11-én tartott üléséből.

Nagyméltóságod alázatos szolgái :

Az egybegyűlt községkerületi elnökök megbízásából :

Dr. Mezey Ferencz s. k.
orsz. izr. irodai titkár,
mint a gyűlés jegyzője.

Dr. Mezei Mór s. k.
orsz. izr. irodai elnök,
mint a gyűlés elnöke.

AZ ÚJ KULTUSZMINISTER ELŐTT.

Esemény hitfelekezetünk küzdelmekkel telt történetében az az emlékirat, melyet az izraelita községkerület elnökök gyűlése folyó hó 11-én Magyarország vallás- és közoktatásügyi minsterének ünnepélyesen reménykedő bizodalommal átadott. Esemény az a beszéd, melylyel a haladó zsidóság ezt az emlékiratot a szakminister kezébe átadta. De ép oly nagy-jelentőségű esemény az a beszéd, melylyel a minister ezt a memorandumot átvette.

Egy nagy államférfi, a nemzet közművelődési érdekeitől igazán áthatott lánglelkű hazafi, gróf Apponyi Albert lesz tehát hivatva arra, hogy a művelt magyar zsidóság ügyében döntsön. Reá vár ime a feladat, hogy az előző alkotmány és törvény ellen eljáró kormánynak a zsidóság ügyében tett önkényes rendelkezéseit, úgy mint e kormány sok más hason tényét, eltakarítsa a közélet útjáról, ahol azokba megbotránkozva ütközik a jogi lelkiismeret. Reá vár az a nagy feladat, hogy annyi hibát helyrehozva, rendet alkosson a zsidósság szomorú helyzetében és hogy megadja e felekezetnek a módot arra, hogy erkölcsi és művelődési téren szárnyait kibonthassa.

Feltárja ez emlékirat hitfelekezetünk közállapotát. Teszi ezt a tényekhez hiven. Bevett vallást törvény által biztosított önkormányzat illet meg. Ez az igazság hatja át az utolsó négy évtized történetét megörökítő iratot. Ámde ez idő szerint — az lángol ez iratban — önrendelkezési jog helyett, rendszer nélküli következetlen állami centralisatio nehezedik reánk. Rendeletekkel kormányoztatunk, mintha a receptió ténye be sem következett volna. Intézkedésekkel, melyek korlátozóbbak, mint a melyek az elismert vallásokkal szemben helyet foglalnak. Eredményük testületeink kötelékeinek meglazulása, erőknek szétforgácsolása. A már-már erősbült összetartás helyett újabb meghasonlás jelei tűnnek fel. A békés együttműködés szárnyát törlik az egyenetlenségnek szolgáló egyoldalú intézkedések.

Avatatlan kezek nyúlnak bele legszentebb ügyeinkbe és az ekként támadt zavarban erőre kapnak a szétbontó elemek, melyek minden gyengített szervezetre vészthozók. Hamis jel-szavak kerülnek felszínre, melyek az összességre károsan kiható elhatározásokat szülnek. Ekként foszlik szét az az erő, mely erkölcsi és közművelődési okoknál fogva a szorosán vett felekezeti érdeken kívül is nagy érdekekkel bir. Ekként válik hatálytalanná a törvény és pusztul el annak szelleme. Az emlékirat nem szinezi ki a helyzetet. Az egyes események sokkal rikítóbbaknak tüntetik azt fel. Az emlékirat szerzője igyekszik túlhelyezkedni minden olyan kérdésen, mely az egységes izraelita vallásfelekezet adminisztrációját érintő kérdésekből

eredő pártok szempontjaival függ össze. Szeme előtt csak az osztatlan zsidó felekezetnek hazánk érdekeivel összhangzó feladata, és a feladat kifejtésének törvényes alapon szervezett védelme áll. Az emlékirat megírójának az a célja, hogy e dokumentumban a hazai egyetemes izraelita vallásfelekezetnek országos törvényeink szerinti jogállapotára, az államhoz való viszonyából eredő helyzetére, belső ügyeinek kialakulására, a nemzet szervezetében betöltendő erkölcsi hivatására őszintén rámutasson, hogy az eme tényekből leszűrődő igazságokra a kormány figyelmét és érdeklődését felhívja.

Megingathatatlan ama hite, hogy a kormány a kifejtendők méltányolása mellett oly kormányzati elhatározásra jut, mely hitfelekezetünk bajainak orvoslására vezet. A törvény megadja erre a módot, a közcél az okot és egy igazságos kormányon a sor, hogy kijelölje a célhoz vezető eszközöket.

A felekezet kipróbált régi oszlopos tagjai híven és lelkesedéssel követik az új irányítás buzdító munkáját. Jogérzet hatja át ez emlékirat minden gondolatát. Úgy csoportosulnak a községkerületi elnökök dokumentumában a múltnak jelenségei, a jelennek állapotai, a jövőnek feladatai, hogy szinte lehetetlenségnek látszik, hogy ez elől hazafias igazságos kormány kitérjen. Úgy rajzolódnak le a felekezet küzdelmeinek eseményei, hogy szinte elképzelhetetlen, hogy a felekezet minden rétegét át ne járja a jogért való harcz felemelő és nemes elhatározásokra ösztönző tudata. Lehetetlen, hogy az ekkép nemesbülő légkörben a testvéri béke szelleme még sokáig folytassa álmát.

Sőt inkább hinnünk kell, hogy testvéreink egyesülni fognak, hogy az új és réginek kölcsönhatása megteremtse a tiszta vallási erkölcsösség és egészséges haladás alapját, melyen hitünk és felekezetünk ősi alkotmánya a jog és igazság uralmának diadalára felépülhet.

Reményünk nyílik ekképen arra, hogy az izraelita vallásfelekezet jogviszonyai végre gyökeresen rendeztetnek, hogy e felekezet annyi jogtalanság elszenvedése után egy új és nemzeti irányban cselekvő kormány elhatározásai révén elfoglalhatja a nemzeti egyházak sorában azt a helyet, melyre jogos igénye van, melyre erkölcsi céljainak kifejtése végett törekszik és a hova azt lelkes vezérei emelni kívánják.

E hitünkben üdvözöljük magasztos hivatásában *gróf Apponyi Albert* kultuszministert, ezt a messze elvilágító nagy szellemet. És üdvözöljük felekezeteink vezetőit is, a kik annyi balsors, annyi csalódás, annyi jogtalanság elszenvedése után megóvták zászlónk tisztaságát és a felekezet eszményi feladataiban vetett bizodalmunkat!

A községkerületi elnökök gyűlése június hó 11-én a pesti Chevra Kadisa üléstermében tartatott meg. Az egyes kerületek képviselőitében a következők jelentek meg:

Mezei Mór dr., az országos izr. iroda elnöke, *Mezey Ferencz* dr., az országos izr. iroda titkára, *Hatvany-Deutsch József*, a VI. kerület elnökhelyettese, *Simon József* dr., kir. tanácsos, *Politzer Bernát* dr. (Rózsashegy), a IV. ker. elnöke, *Singer József* dr. (Liptószentmiklós), a IV. ker. elnökhelyettese, *Kohn Károly* dr. (Újvidék), a VII. ker. elnöke, *Barta Antal* dr. (Szabadka), a VII. ker. elnökhelyettese, *Rosenberg Gyula* dr., a VIII. ker. elnöke, *Bakonyi Ferencz* dr. (Kaposvár), a II. ker. elnöke, *Leopold Sándor* (Szekszárd), a X. ker. elnöke, *Wolf Zsigmond* (Mohács), a X. ker. elnökhelyettese, *Wertheim Ármin* (Székesfehérvár), a XI. ker. elnöke, *Pfeiffer Fülöp* dr. (Győr), a XII. ker. elnöke, *Sichermann Bernát* dr. (Kassa), a XV. ker. elnöke, *Lippe Vilmos* dr. táblabíró (Szolnok), a XVI. ker. elnöke, *Berkovits Ferencz* dr. (Nagyvárad), a XXI. ker. elnöke, *Schütz Albert* dr. (Nagyvárad), a XXI. ker. elnökhelyettese, *Löw. Immánuel* dr. főrabbi (Szeged), a XX. ker. elnökhelyettese, *Schul Győző* dr. (Szászváros), a XXIV. ker. elnöke és *Weisz Mór* (Kolozsvár), a XXV. ker. elnöke.

Elmaradásukat kimentették, *Guttman Vilmos* báró, nagypéli *Sternthal Salamon* (Temesvár), várhelyi *Rósa Izsó* dr. (Szeged) és *Pilitz Benő* dr. (Veszprém).

Mezei Mór dr. elnök bemutatta elnöki jelentését. A jelentés első helyen *Schweiger Márton*ról, az orsz. izr. iroda elhunyt elnökéről emlékezik meg.

Szól ezután a Lukács György volt kultuszminister rendeletei által teremtett zavarokról. Az egyik rendeletben azt követelte, hogy a hitközségek czimeikben és pecsétjeiken a szervezetet megjelölő elnevezést használjanak. Valamennyit keményen elítéli a jelentés.

A hitközségi hivatalnokok számára létesítendő *nyugdíj-intézet*hez csupán 174 hitközség 528 taggal jelentette be csatlakozási készségét. E sajnálatos indolencia dacára az iroda erélyesen fog előrehaladni a megkezdett úton, hogy a nagyfontosságú intézetet megteremtse és kéri a kerületi elnököket,

hogy a hiányzó adatok beszerzésében közreműködjenek kiki saját hatáskörében. A közalap az évi költségvetésbe 5000 koronát vett fel a nyugdíjalap javára, a dotációról jövőre is gondoskodik és ezt az összeget mint külön alapot kezeli, hogy a létesült nyugdíjintézetnek rendelkezésére bocsáthassa.

Az »egyetemes hitoktatás tantervét« az orsz. bizottság elkészítette és rövid időn belül kibocsáttatik és a Jelentés arra kéri a kerületi elnököket, hogy azt kerületeik iskoláiban bevezessék. A tanterv költségeit (5000 korona) a közalap fedezte.

A tetszéssel fogadott elnöki jelentés után *Mezey Ferencz dr.* felolvasta a fent teljesen kinyomatott emlékiratot, melyért szerzőjének jegyzőkönyvi köszönetet szavaztak. Az orsz. irodának és elnökének működésükért szintén jegyzőkönyvi köszönetet szavaztak.

A kerületi elnökök ezután az orsz. iroda elnöke vezetése alatt gróf *Apponyi Albert* vallás- és közoktatásügyi miniszternél tisztelegtek, kihez *Mezei Mór dr.* a következő beszédet intézte:

Nagyméltóságú miniszter úr, kegyelmes Urunk!

A mai napon megtartott gyűlésünk alkalmából a kongresszusi alapon szervezett izraelita hitközségi kerületek elnökei az egész ez alapon szervezett zsidóság képviselőletében megjelentünk nagyméltóságod előtt, hogy államférfiai bölcsességébe és igazságszeretetébe vetett bizalmunknak kifejezést adjunk és ezen bizalmunk alapján előadjuk kérésünket. A kérésünket írásba foglalva nyújtjuk át.

Elsősorban azt kérjük nagyméltóságodtól, hogy a már 1868-ban *Eötvös József báró* által megindított azon munkát, amely hivatva volt a mi önkormányzati szervezetünket megállapítani, ismét folytathassuk. Azóta ismételten és ismételten kértük az engedélyt arra, hogy egyetemes gyűlésünket megtarthassuk; sajnos, mindeddig nem teljesítették kérelmünket. Igen természetes, hogy a 40 évvel ezelőtt megállapított szabályzat nagyon sok tekintetben változtatásokra, módosításokra szorul; a kialakult új tényekhez, új viszonyokhoz kell alkalmazkodni. Mindamellett és ámbár tudjuk, hogy ezt a szerve-

zetet akként kell megállapítani, hogy abban minden irányzat megtalálhassa a maga szabadságát, de az egész felekezet a maga egészében megtalálja a maga önkormányzati jogát, mégis eddig nem volt alkalmunk arra, hogy ezt a feladatot teljesíthessük és a mi kulturális intézményeinknek, a mi vallásbeli ügyeinknek megadhassuk azt a formát, amely alkalmassá teszi arra, hogy a magyar zsidóság teljesíthesse a nemzet iránt is azon kötelességét, hogy a magyar nemzeti kulturális életben őt megillető kötelességeket betöltse és ennek a kulturális életnek élő tényezője maradjon.

Tudjuk, illetve félünk tőle, hogy megint meg fogunk gyanúsítani azzal a jelszóval, hogy »lelkiismereti szabadság« és azért ezen alkalommal kötelességünk hangoztatni azt — ami különben az ő felsége által szentesített szabályzatban is benne van — hogy a mi egyetemes gyűlésünk semmiféle vallásbeli vagy istentiszteleti kérdéssel nem foglalkozhatik, ez ki van zárva. A múltban sem foglalkoztunk vele, a jövőben sem fogunk vele foglalkozni. Amivel foglalkozni akarunk, az a mi felekezetünk jogviszonyának rendezése az államhoz, hitközségeink adminisztrációjának szervezése. A mi közoktatási, jótékonyági és kulturális intézményeinknek nemzeti irányban való fejlesztése. Tudjuk, hogy mi a teendőnk. És ha mi a kormányhoz fordulunk, tulajdonképpen az a kérésünk első sorban, hogy azok az akadályok legyenek megszüntetve, azokat méltóztassék kegyesen elhárítani, amelyek államhatalmi ingerencia folytán a mi feladataink megoldása elé tornyosultak.

Nagyméltóságod ismert politikai meggyőződésénél fogva merem hinni, hogy helyeselni méltóztatik, hogy mi azt az alapot, amelyet leraktunk, könnyelműen feladni nem óhajtjuk, hogy a jogfolytonossághoz ragaszkodunk, hogy tehát tovább akarunk építeni azon az alapon, amelyet 1868-ban leraktunk, azon szabályzatok alapján, amelyeket akkor megalkottunk és amelyeket ő felsége szentesített, amelyeket mi igenis most a viszonyok igényeihez képest módosítani kívánunk. Igen sok akadály gördítettett e tekintetben elénk, a kormányzat részéről és különösen a Nagyméltóságod kormányát megelőző időszakban, amikor Lukács György meglepetésszerűen, anélkül, hogy nekünk előzőleg arról legkisebb sejtelmünk lett volna, egy rendeletet adott ki, amely direktisszime az egyetlen magyar

reczipiált zsidó hitfelekezetből két felekezetet csinált. Sehol a világon nincsen többféle zsidóság és a magyar törvénykönyv nem ismert többet, mint egy zsidóságot és a recepczionális törvény sem fogadott be többet, mint egy zsidó vallást. Ha élő példára akarunk hivatkozni, itt van Ausztria. A galicziai falusi zsidó hitközség és a bécsi hitközség között kétségtelenül van akkora különbség, mint a pesti hitközség és mondjuk, a máramarosszigeti hitközség között. És ott sem jutott eszébe senkinek ezen külön kulturális fokon álló községekből kétféle, vagy többféle felekezetet csinálni. Kérjük Nagyméltóságodat, méltóztassék saját miniszteriumában revízió tárgyává tenni, különösen ezeket a legutolsó időben kiadott rendeleteket és amiről úgy találja, hogy az ellenkezik a magyar törvényhozás által a zsidó kérdésben kezdettől fogva elfoglalt állásponttal, azt méltóztassék megváltoztatni, mert ez sokkal inkább meg fogja könnyíteni nekünk feladataink megoldását, mintha megmarad a jelenlegi állapot, amely veszélyeztetné a hitközség létalapjait, annyiban, hogy minden hitközség minden pillanatban ki van téve annak, hogy ha valamely békétlenkedő embernek igényeit ki nem elégíti, ketté válik.

A zsidó hitfelekezet számára az évenkénti költségvetésben megállapított állami dotációt oly mértékre kívánjuk fel emelni, amely a felekezet lélekszámának megfelel. Amikor a zsidó felekezet először kapta ezt a dotációt, az régen megelőzte a recepcziót. Akkor az erkölcsi elismerés volt a magyar törvényhozás részéről a zsidó felekezetekkel szemben, amelyet nagyon méltattunk, nagyon értékeltünk. Ma azonban a viszony más. Amit kapunk, ami a költségvetésben a zsidó felekezet dotációja címén felvéve van, nagyon kevés. Nagyon szegény ez a zsidó hitfelekezet. Különböző gazdasági viszonyok folytán a kisebb hitközségek, különösen vidéken, alig bírják fenntartani az ő kulturális intézményeiket és nem tudják megterhelni, nem is lehet tőlük követelni, hogy nagyobb mértékben vegyék igénybe a tagok áldozatkészségét éppen azon politikánál fogva, amelyet velünk szemben a kormány követett, ha ugyanis erősen megadóztatják híveiket, keletkezik belőle egy új hitközség.

Kérjük mindezek alapján Nagyméltóságodat, legyen kegyes írásban előterjesztett kérésünket beható figyelmében részesíteni

és mentől hamarabb teljesíteni. Ami pedig a dotácziót illeti, amennyiben a költségvetésből talán ezen kérelemmel lekéstünk volna, kérjük Nagyméltóságodat, kegyeskedjék talán a költségvetés pénzügyi bizottsági tárgyalási alkalmát felhasználni arra, hogy méltányos kérelmünk teljesíttessék.

Gróf *Apponyi Albert* kultuszminiszter a következő választ adta:

Igen tisztelt uraim!

Nagyon köszönöm azt a szíves bizalmat, amelytől indítva engem megtiszteltek jelenlétükkel és én csak azt mondhatom — gondolom, ennek a nyilatkozatnak őszinteségében senki sem fog kételkedni, mert annak némelyik indoka nagyon is kézzelfogható — hogy én volnék a legboldogabb, mint ezen tárcza élén álló férfi, hogy ha sikerülne a zsidó hitfelekezeti ügyeit a mostani zilált állapotából kivezetni. Méltóztassék elhinni, éppen a zsidó hitfelekezettel szemben a mai helyzetben és a mai állapotok mellett erre a miniszteriumra olyan feladatok hárulnak, amelyeknek megoldására én legalább magamat a legteljesebb mértékben illetéktelennek tartom. Hiszen itt oly kérdések fordulnak elő, ahol a miniszterium hivatik fel arra, hogy döntsön zsidó rituális kérdések felett, ami a legnagyobb abszurdum, ami csak elképzelhető a lelkiismereti szabadság alapjára és a vallási élet önállósága eszméjének alapjára fektetett államban. (Úgy van, úgy van!)

Én nagyon boldog volnék, hogy ha sikerülne nekem — amint elődeim egyikének sem sikerült — kibontani azt a csomót, amely a hazai zsidóságnak jelenlegi helyzetében van. De ámbár igen t. barátom és volt képviselőtársam, önöknek szónoka és elnöke kifejtette, megengedem, hogy néha hibásan történt hivatkozás a lelkiismereti szabadság elvére, de nekem mégis kell, hogy ez vezércsillagul szolgáljon az én működésemben. Megkülönböztethetem, hogy mikor történik rá hivatkozás alaptalanul, mikor alaposan, hanem én ezen vezércsillagnak és vezérelvnek követelésétől természetesen el nem térhetek semmiben.

Ezt előre bocsátva, én csak ismételhetem, hogy nemcsak az önök felekezetének érdeke, de nemzeti érdek, állami érdek és legutolsó sorban említem, de ennek a miniszteriumnak is

egyik legnagyobb érdeke, hogy a zsidó felekezetnek ügyei ebből a ziláltságból kivezettessenek és az *egész magyar zsidóságra kiterjedő* olyan szervezésben részesüljenek, amely mindenben megfelel az egyházi önkormányzat és a lelkiismereti szabadság követelményének. Magam részéről mindent el fogok követni, hogy ezt elérhessük. Megvallom egész őszintén, hogy akkora tájékozottsággal ma még nem bírok ezekben az igen bonyolult ügyekben, hogy ennél továbbmenő nyilatkozatot tehessek. Legyenek meggyőződve — és erről biztosíthatom az urakat — hogy a dotáció tekintetében is minden tényező a legnagyobb méltányossággal fog eljárni.

Nem ismerem, csak látom a mostani állapotnak összes inkonvenienckiáit, de a problémák összes elemeit még nem ismerem annyira, hogy ezen általános kijelentésnél messzebbmenő nyilatkozatot tehessek. Meg lehetnek győződve arról, hogy a legnagyobb elfogulatlansággal és a legnagyobb okjektivitással fogom az ügynek megoldását előmozdítani.

AZ ORSZÁGOS MAGYAR IZRAELITA KÖZALAP TISZTIKARÁNAK JELENTÉSE AZ 1904. ÉS 1905-IKI KÖZIGAZGATÁSI ÉVEKRŐL.

Előterjesztetett az 1906. évi június hó 11-én tartott bizottsági ülésben.

Tisztelt Bizottság!

Mielőtt utolsó két évi munkásságunkról számot adnánk, kegyelettel idézzük emlékezetükbe *Schweiger Márton* úrnak, bizottságunk elnökének 1905. évi december hó 31-ik napján bekövetkezett halálát. Hitfelekezetünk e lankadatlan buzgalmú vezérlő tagjának elhunytá nagy veszteséget jelent az országos magyar közalapra is, melynek megalkotása óta mindig tette kész elnöke és nemes jótevője volt.

Az a nagy szeretet és hűség, melylyel a magyar zsidóság nemzeti szellemben való fejlődésének előmozdítására hivatott közalapunk iránt eltelve volt, nem kis mértékben növelte a holdogultnak vallásfelekezetünk egyéb feladatai körül szerzett kiváló érdemeit, melyek számára köreinkben maradandó emléket biztosítanak. A Tisztelt Bizottság, mely élete végéig nem szünő buz-

galmának tanuja, munkásságának osztályrészese volt, bizonyára hozzájárul oda irányuló indítványunkhoz, hogy bold. Schweiger Márton, néhai elnökünk érdemei a mai ülés jegyzőkönyvében megörökíttessenek.

A halál még két férfit ragadott ki körünkből, kik mindenkor szeretettel és áldozatkészséggel támogatták közalapunkat. Elvesztettük megyeri *Krausz Lajos* és *Sternthal Adolf* urakat, hitfelekezetünk két rokonszenves és tisztelt alakját. Közalapunk megalkotásakor mindkettő nagy alapítvánnyal gyarapította tőkénket, és tanácskozásaiban nagy érdeklődéssel vettek részt. Boldogult *Sternthal Adolf* úr pedig végrendeletében nagyszabásu és nemes czélu hagyomány rendelkezésével az országos magyar izraelita közalap történetében külön is megörökítette elmékét és t. neje nevét. Elhunyt tagtársunk tisztelt nejevel közösen alkotott végrendeletében ugyanis következő intézkedés foglaltatik :

»Az országos magyar közalapítványnak hagyományozunk 70.000 frtot (140.000 koronát) azon meghagyással, hogy ezen összeg kamatjövedelmei hazánk nemzetiségek által lakott vidékein egyaránt neolog vagy orthodox izraelita szegényes hitközségek kulturális intézményeinek felállítása és fenntartására, de csakis hazafias magyar szellemben fordíttassék és hogy örök időkön át *Sternthal Adolf* és *Terézia alapítvány* czimen kezeltessék.«

E végakarati rendelkezés a dicsőültnek és t. hitvestársának zsidó érzéssel párosult hazaszeretetét fényes világításba helyezi.

E hagyomány, melyben eddigi szerény felekezeti és kulturális munkánknak méltatását és jövő működésünk erőtényezőinek növelését is látjuk, a jótékonyság terén oly bőven áldozó hitfeleinknek figyelmét más nagyobb és általánosabb célok felé tereli. Ezért ez alapítvány a magyar zsidó felekezet életében mindig nemes példaként fog világítani.

Legyen áldva az elköltözöttek emlékezete.

Boldogult elnökünk hosszas és gyakori betegeskedései alatt is gondoskodtunk az ügyek rendes folyamatáról. De néhai elnökünk iránti tekintetből a t. bizottság egybehívását többször halasztanunk kellett és e miatt, valamint számvivőnk gyógyíthatatlanná vált betegségének közbejötténél fogva, csak most vagyunk abban a helyzetben, hogy az 1904. és 1905. évi működésünkről együttesen számot adjunk.

Midőn a rajtunk kívül fekvő okokból eredt késedelemért

szives elnézésüket kérjük, kiemeljük, hogy működésünk ama rendes mederben folyt le, melyet számunkra a közalap szerény viszonyai kijelölnek.

Közalapunk a lefolyt két esztendő alatt a Sternthal-féle későbbi időben esedékes nagy alapítványon kívül egyedül Weisz Manó J. urnak, a pesti Chevra Kadisa előljárójának 2000 koronás új adományával és a számadásaink szerint mutatkozó kamat-megtakarításokkal gyarapodott. Hitfelekezetünk közállapotai lehetlenné teszik, hogy anyagi erőnket nagyobb akció kifejtése útján növeljük és így még nem érkezett el az ideje annak, hogy a nagyobb alkotásokhoz fogjunk.

Szük tehát még a keret, melyben a közalap szerény áldozatait meghozhatja és még messze vagyunk ama nagyobb céloktól, melyet az alap élethehívásánál szem előtt tartottunk, de a jövő feladatok megmunkálendő talaján tett kísérleteink és egyes területeken kifejtett munkánk üdvös hatása mindinkább megerősít bennünket abban a hitünkben, hogy hitügyeink rendezésével kétségtelenül megerősödő közalapunkra felekezeti és közművelődési érdekeink szempontjából nagy feladatok várnak.

Igy is oda törekedtünk, hogy a közalapban megnyilvánuló felekezeti áldozatkészségnek lehetőleg termékeny talajt szerezünk. Kiindulva abból, hogy a közalap voltaképen egyetlen felekezeti intézmény, melyben az ország különböző részeiben különböző célokkal kapcsolatosan felmerülő szükségletek szerény kielégítésre és gyámolításra számíthatnak, segítő munkánkat úgy rendeztük be, hogy most még kicsiny áldozataink több irányban hassanak és neveljék az összetartozandóság érzetét.

Segítségünkkel főleg a szegény küzdő felekezeti iskoláink felé fordultunk és immár számos esetre utalhatunk, ahol a mi segélyünk biztosítja az iskola fennmaradását. Nem maradhattunk közönyösek a szánandó sorsu tanítók, egyéb hitközségi hivatalnokok gyakran ellátás nélkül maradó özvegyeik és árváik kérelmével szemben. Segítettünk rabbikat, hitoktatókat, zsidó tudósokat műveik kiadásai iránti törekvéseikben, tudományos utazásaikban, betegségükben és egyéb súlyos helyzetükben. Egyes iskoláknak tankönyveket adtunk, egy tanítóképzőintézetű növendékek számára szervezkedő internátust gondjainkba vettünk. Több kiválóbb és nagyjövőjű művészi tehetséggel bíró ifjút karoltunk fel, hogy a nagy életharcban felekezetük szeretetét érezzék.

Ekképen a közalap rövid fennállása óta amaz intézménynyé fejlődött, ahova hitközségek és az összesség támogatására jogosítottak bizalommal fordulhatnak és fordulnak is. Eközben megelégedéssel látjuk, hogy *orthodox hitközségeink* is testvéri bizalommal fordulnak hozzánk, ezzel is dokumentálván a felekezet egységes szervezetének szükségét és előnyét.

E mellett azonban szükes viszonyaink között sem feledkezünk meg nagyobb és általánosabb céljainkról sem. Így amint az országos izraelita iroda kezdeményezésére az *izraelita hitközségi hivatalnokok számára létesítendő nyugdíjintézet szervezése* iránt a mozgalom megindult, ez ügygyel behatóan foglalkoztunk: és egyelőre 1906. évi költségvetésünkben a jelzett célra szolgáló külön kezelendő és kamatozandó alapra 5000 korona összeget vet-tük fel. Önként értetődik, hogy ezzel csak a szervezkedést akarjuk biztosítani és hogy a t. Bizottság hozzájárulásával e téren áldozatainkat fokozni is fogjuk.

Méltóztatik tudni, hogy az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat évek óta a *Szentírás magyar fordításával* foglalkozik. A nagy fontosságú munkának befejezése azonban az ezzel foglalkozó tudósok hálás elismerésre méltó buzgalma daczára megakadt.

Anyagi okok hátráltatták a mű befejezését. De mihelyt erről tudomást nyertünk, mint f. é. költségvetésünk mutatja, e célra 3000 korona összeget vettünk előirányzatba.

Az I. M. I. T. *vidéki felolvasásait* az eddigi módon tovább szubvencionáljuk és a hozzánk érkezett értesítések szerint e felolvasások nagy erkölcsi hatással járnak.

Az *egységes egyetemes vallásoktatási tanterv* munkálata már befejezést nyert. Az ezzel kapcsolatos összes költségeket a közalap vállalta magára. Reméljük, hogy ez a felekezet előnyére szolgál.

A *kőrösmezei iskola* hiven teljesíti feladatát. Már a harmadik tanerőt, *Fodor Gábort*, véglegesítettük állásában. Az iskola máris szűknek bizonyult, de az aránytalanul nagy áldozatoknál fogva kibővítésére nem gondolhatunk. Az 1904. évben 6732 K 36 f és 1905. évben 5164 K 36 fillért fordítottunk az iskolára. Nagy áldás ez iskola ottani hitfeleinkre nézve. Hatása máris érezhető. *Schnabel* Dávid úr, az iskolaszék elnöke nagy szeretettel viseli gondját ottani érdekeinknek. Dr. *Grünwald* Zsigmond máramaros-

szigeti ügyvéd úr a tavalyi vizsgálatokon szokott készséggel és ügybuzgalmával képviselt bennünket.

A megyebeli kir. tanfelügyelő úr az iskolának *államosítása* érdekében kezdett velünk tárgyalást. A tisztikar azonban tekintettel eddigi nagy áldozatainkra és a megindult nagy kulturális eredményre az iskolának államosítását ez idő szerint javaslatba nem hozhatja. E részben azonban a t. Bizottság határozatához kívánunk alkalmazkodni.

Az 1905. évi költségvetésünkben egy zenész és egy theologus részére két, *egyenként 2000 koronás utazási ösztöndíj* adományozására 4000 korona összeget vettünk fel. A kihirdetett pályázat folytán beérkezett a zenészére 11 pályázati kérvény, a theologusok ösztöndíjára 3 folyamodás.

A zenészek kérvényeit *Bloch József, Kemény Rezső, Popper Dávid* és *Thomán István* zeneakadémiai tanár urak vizsgálták meg, akiknek véleményéhez képest az utazási ösztöndíjat *Lendvay Ervin* zeneszerzőnek ítélték oda, aki Olaszországban folytatta és már be is fejezte tanulmányait.

A theologusok kérvényeit *dr. Bacher Vilmos, Bloch Mózes* és *Blau Lajos* dr. országos rabbiképezdei tanár urak vizsgálták meg, akiknek egybehangzó véleménye szerint mindhárom kérvény hiányosan van felszerelve és így az ösztöndíjat egyik folyamodónak sem tartják odaitélhetőnek. Ennek folytán e 2000 koronás utazási ösztöndíjat 1906. évi márczius hó 1-én újból kiírtuk *a zsidóság tudományának művelői számára*. Pályázhatnak életük 30. évét túl nem haladt magyar állampolgárok, akik bölcsészettudori oklevéllel bírnak, és a megjelölt tudomány valamely ágában külföldi egyetemeken vagy könyvtárakban beható tanulmányokat tenni szándékoznak. E pályázati hirdetmény 1906. évi június hó végén jár le.

A közalap részéről Ő császári és apostoli királyi Felsége dicső nevére a *honvédségi Ludovika Akadémiánál létesített 150.000 korona* alapítványok élvezetében a honvédelmi miniszterium 1905. évi október hó 31-én 85.100/14. szám alatt kelt értesítése szerint az 1905. évben még pedig a honvéd főreáliskolában megüresedett két helyen :

Hentler Guszláv egri lakos Ferencz nevű fia és Kürty Antal aranyosmaróti földbirtokos Ernő nevű fia.

A honvéd Ludovika Akadémián megüresedett egy helyen pedig :

Zrinyi József légszeszgyári üzletvezető szombathelyi lakos Ferencz nevű fia részesültek.

Röviden utalunk még vagyonkezelésünk főbb adataira.

Az 1904. évi költségvetésben előirányoztunk :

szükségletként	28.110.— korona és
fedezetként	28.800.— koronát.

Tényleg azonban

a szükséglet volt	16.014·53 korona
ezzel szemben a fedezet	30.925·08 korona
lévén, kezelési feleslegként.....	<u>14.910·55 korona</u>

összeg maradt.

Az 1905. évi költségvetésben előirányoztunk

szükségletként	28.100.— korona és
fedezetként	30.000.— koronát.

Tényleg azonban

a szükséglet volt	23.552·18 korona
ezzel szemben a fedezet	34.952·73 korona
lévén, kezelési feleslegként.....	<u>11.400·55 korona</u>

összeg mutatkozott.

A mérleg-számlát mellékelten van szerencsénk közölni.

Az 1906. évi költségvetésben

szükségletként	37.100.— korona és
fedezetként	31.800.— koronát
vettünk fel, és így	5.300.— korona

hiány lenne, mely azonban a hátralékosok kamatfizetéseiben és egyéb megtakarításokban remélhetőleg fedezetre talál.

A közalap tulajdonát képező értékpapirokat a *Magyar Általános Hitelbank* a cél iránti tekintetből díjtalanul kezeli, amiért is e helyen nevezett intézet igazgatóságának hálás köszönetet mondunk.

Tisztelt Bizottság!

Felhatalmazásuk értelmében intézkedve, oda törekedtünk, hogy intenczióik szerint járjunk el. Kérjük, hogy az ügyek intézésére részünkre az 1906. közigazgatási évre újabb általános fel-

hatalmazást adni méltóztassanak. Önként értetődik, hogy ha időközben szerény jövedelmünk által meghatározott munkakörünk tágítására, nagyobb alkotásokra alkalom nyílik, nem fogjuk elmulasztani, hogy a t. Bizottság határozatát külön kikérjük.

A számvizsgáló bizottság behatóan foglalkozott kezelésünk és számvitelünk vizsgálatával. Jelentését van szerencsénk előterjeszteni, kérve, hogy az elmúlt 1904. és 1905. évek kezelése tekintetében nekünk a felmentvényt megadni és az 1906. évi költségvetést elfogadni méltóztassék.

Kelt Budapesten, 1906. évi június 11-én.

Az országos magyar izraelita közalap tisztikara nevében :

Dr. Mezey Ferencz s. k.
biz. jegyző.

Mezei Mór s. k.
biz. másodelnök.

A számvizsgálók *Kohner Zsigmond* és *Weisz Berthold* voltak.

A bizottság a tisztikar jelentését helyesléssel vette tudomásul, a felhatalmazást megadta és magát néhány taggal kiegészítette.

A ZSIDÓK A TÖRTÉNELMI JELSZAVAKBAN.

Korunkban virágzik a jelszó, minthogy a legalkalmasabb a nagy tömegek megmozgatására, melyek hosszú elméleteket nem vesznek be. Egy csillogó szó többet ér nemcsak egy könyvnél, hanem egész könyvtárnál, különösen ha az a szó sok színt játszik, úgy hogy mindenki megtalálja benne a kedvelt színét. Más szóval mindenki azt érti alatta, amit szeret, ami jól esik neki. Minden meghatározásnál és fejtegetésnél világosabban mondhatjuk meg, hogy mi a jelszó, ha a közelmúltból két példát idézünk. *Darabont, passiv resistentia*. Ez előtt csillogott a »*törvény, jog és igazság*«, jelenleg a »*nemzeti korszak*« és a kettő között sötétlett *Chlopy*. Ezeket természetesen nem politikai célzathoz hozzuk fel — ez teljesen távol áll tőlünk — hanem csupán annak illusztrálására, hogy mi a jelszó és hogy mily döntő hatása van a tömegek lelkére.

A koponyamérések azt mutatják, hogy az európai zsidók már nem tartoznak a sémi, hanem az európai embertípushoz.

Midőn sok év előtt a müncheni egyetemen egy hazai zsidó hallgató koponyáját anthropologiai kutatások alkalmával megmérték, ugyanezeket a méreteket találták. Ennek a lelkes hazafi annyira megörült, hogy izibe jelentette egy felekezeti lapnak »Én kazár vagyok« cz. cikkben. Az Egan-féle »kazár« forgalomba jövele után bizonyára elégette zseniális produktumát, még mielőtt bejelentette a parokhián a »kazárok« közül való kilépését.

Mikor az »Üsd a zsidót« elkopott, nagyúri pártfogói a *magyar föld, fajmagyar, szövetkezet, improduktív munka és keresztény állam* szürét adták reá. A »kivándorlás« és »szövetkezet« hangoztatása sem egyéb a zsidók üldözésére kitalált tetszetős jelszavaknál. A »demokrata« nevet a hazai sajtó álszabadelvű organumai az által iparkodtak kompromittálni, hogy a zsidó szóval azonosították, beszélvén a »mádi demokratá«-ról és hasonló jókról.

E pár hevenyészve összehordott példával csupán nyelvünk ez irányú jelenségeire utalunk abban a reményben, hogy akad majd hivatott kutató, ki a zsidókra vonatkozó hazai jelszavakat az irodalomból és a napi sajtóból összegyűjti és megvilágítja. Igen tanulságos lesz és ad oculos fogja demonstrálni, hogy a régi faj- és felekezeti gyűlölet miként változtatja köntösét a divatos szellemi áramlatok szerint.

Az angol Darwin kutatásaiban az állatvilág megfigyeléséből indult ki és fajelméletét konkrét tényekre építette fel. De némely német követőjében — tudva vagy nem tudva — a zsidógyűlölet dolgozott. Ez rávezette arra az elméletre, melynek népies, egyidőben nálunk is népszerű formulája az volt: Nem a vallás, hanem a faj. Egészen bizonyos, hogy sok más politikai és társadalmi jelszó, melyek történelmi vagy nemzetgazdasági vagy más tudományos jelmezben jelentek meg az európai népek forumán, közös anyától, a régi zsidógyűlölettől eredtek. Származásukat természetesen gondosan titkolták, hogy a népek ne ismerjenek rá a felekezeti gyűlölködésre, erre a vén boszorkányra, mely reájuk annyi csapást mért.

A németek, kik mindent kutatnak, a jelszavakat is alaposan tanulmányozzák és egy újabb könyvben (Ladendorf, *Historisches Schlagwörterbuch*, Strassburg—Berlin 1906) már másfélezer van összegyűjtve. Ezek közül kiszedjük azokat, melyek

a zsidókra vonatkoznak, vagy velük összefüggésben állanak. A gyűlölet találékonyságának és változatosságának eme termékei itt ábécé sorban következnek.

Az első helyen természetesen az »antisemita« áll, amint már a talmud mondja: »Ki a zsidókat üldözi, vezér lesz«. Ezt a szót Marr W. alkotta 1879 táján és csakhamar átment a francia és angol nyelvbe. Az »antisemitizmus« harci szó alatt indult meg a zsidóellenes agitáció Stöcker vezérlete mellett, melynek már 1880-ban volt eredménye: számos röpirat, a birodalmi gyűléshez beadott kérvény és a megalakult »Antisemitenliga«. A mozgalom ellenzőit a »Philosemit« szóval igyekeztek kompromittálni. Nietzsche 1886-ban így nyilatkozott: »Ich bin noch keinem Deutschen begegnet, der den Juden gewogen wäre, ... so unbedingt auch die Ablehnung der eigentlichen Antisemiterei von seiten aller Vorsichtigen und Politischen sein mag« (VII, 218).

Az »antisemitizmus« ikertestvére a »keresztény-szocializmus«, melynek Stöcker az atyja és korszerű jelszóként először az 1878-ban Berlinben megalakult »Christlich-soziale Arbeiterpartei« használta. Csakhamar kivált egy csoport, amely a gyűlöletet egymagában nem tartotta elégségesnek a tömegek maszlagolására és a »national-social« jelszóval próbált szerencsét. A »keresztény állam« azonban nem az antisemiták találmánya, mert már a XVIII. században járta. De 1843-ban már a zsidókkal kapcsolatban emlegetik. A »Grenzbote« (1843. évf. 1057. lap) így szól: »Das hebräische Geld ist im christlichen Staate von jeher ein guter Leckerbissen gewesen«. Hasonló jelszó a »Praktisches Christenthum«, melyet Bismarck 1881 ápr. 2-án Bamberger zsidó képviselő ellen tartott polemikus beszédével hozott forgalomba, de éle nem irányult a zsidók ellen, hanem inkább pozitív tartalommal bírt, amennyiben a munkásosztályra vonatkozó törvényeket jelölte meg.

Miután a nemzetközi munkáspártot »rothe«, a nemzetközi klerikális pártot »schwarze Internationale« névvel bélyegezték meg, 1876-ban Willmann K. közrebocsátott egy röpiratot, melynek címe »Die goldene Internationale«, amelylyel a zsidó magas pénzügyi köröket illette. Marr W. »Der Sieg des Judentums« (1879, 44. l.) így gúnyolódik: »Die goldene Internationale kennt eben so wenig ein Vaterland, wie die

schwarze und rothe«. Lagarde, az ismert theologiai tanár, az »Alliance Israelite«-re alkalmazta a »Jüdische Internationale« jelszót, de ez Ladendorf szerint (143) nem talált visszhangra.

Tiszta német találmány a Hep, Hep!, melyről (120) ezt olvassuk: »Ursprünglich ein namentlich in Mitteleuropa heimischer Lockruf für Ziegen, der seit 1819 zum leidenschaftlichen Hohn- und Hetzruf gegen die Juden wurde, denen ja ein Ziegenbart oft nachgesagt wird«. A Grenzboten (1843, 1471) a következő szavakkal kelt ki a mozgalom ellen: »Ein feiger Pöbel, wenn er einmal emeutirt, fängt damit an, dass er am Judenquartier sein Muthchen kühl und seinen kleinen Muth übt; der grosse *furor teutonicus* von 1819 hat auch seine Marsellaise hinterlassen, das berühmte »Hep, Hep!« welches damals durch ganz Deutschland scholl.« Két könyv czimében is szerepel a szóban forgó gúnyszó.

Közel esik hozzá a szótárban a »Hetzkapläne«, de eredetére nézve nincs összefüggésben a zsidókérdéssel. Ez természetes, mert nem a zsidók ellen, hanem csak a zsidók mellett lehet használni. Bismarck alkotta ezt a röpke szót 1875 márczius 18-án a katolikus alsópapság ellen, amely a kancellár politikai terveinek útjában állt. Nálunk újabb időben a néppárti »heczkáplánok« járnak.

Az emancipációról, melynek hosszú története van, e cikk keretében nem szólhatunk. Ladendorf is a »Judenemancipation«-nak csupán a legrégebb felemlítéseit jegyzi fel. De szólhatunk a »zsidó állam«-ról. A »Judenstaat« nem Herzl találmánya és nem is azt jelentette, amit a cionista mozgalom óta alatta értenek. Először 1783-ban Michaelis ismert göttingai orientalista használta a zsidók ellen. Midőn Dohm, Mendelssohn kortársa és barátja, javaslatokat tett »a zsidók polgári javításáról«, iratának birálatában M. szóról szóra így nyilatkozott: »Stände gar den Juden frei, Äcker oder adelige Güter an sich zu kaufen, und reiche Juden, die in anderen Ländern nicht dergleichen Rechte hätten, wünschten ihr Geld anzulegen, so würden sie unsere Deutschen auskaufen, und dann hätten wir den wehrlosesten und verächtlichsten Judenstaat.« A szó hatékony volt és nem csoda, hogy a porosz nemesség felkapta és a porosz állam regenerátora ellen használta. Stein miniszter ellen dörögtek a főnemések, ki »vakmerő idegen létére

Nagy Frigyes államát modern zsidóállammá akarja átváltoztatni. Szóval már 100 év előtt is zsidónak nyilatkoztattak ki minden reformot, amely a nép szélesebb rétegeire terjedt ki. A socializmus is »zsidó« és minden, ami vele összefügg, általános szavazati jog stb. Nincs semmi új az ég alatt.

A »Gründer« szó a nagy »Krach« idején vált megbélyegző jelszóvá. Minthogy ez a gazdasági csapás az újabb antisemita mozgalom megindulása előtt történt, a felkapott jelszó nem bírt zsidó mellékízzel. Egy lustrummal később minden zsidó koldus »Gründer« lett volna, különösen a »zsidó gyerek«. A »Klassenkampf« ugyanezen okból mint zsidómentes jelszó indult hódító útjára. A »koszmopolita« sem a zsidóra lett szabva és csak később lett rákenve, mint minden szó, amely a nép nyelvében gyűlöletes értelmet kapott. A »Krämervolk« pl. eredetileg az angolokat jelentette. A zsidók ellen kiadott jelszavak meglehetősen számban vannak, de kevés a mellettök kiadott jelszó. Ilyen pl. a »Judenschmerz«, melyet a »Weltschmerz« mintájára valószínűleg Börne alkotott. Zsidóérdekű jelszavak még a *Pleite*, *Presse*, *Rassenkampf* és *Schmock*.

Ha a német jelszavak történetét vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy ezek efemer virágok, melyek époly hamar elhervadnak, amily hamar kinyíltak. A szomorú, de nem meglepő eredmény az, hogy a jelszavak között a legszívósabbak a zsidók ellen forgalomba hozottak: a szeretetet hirdető népek között csak a gyűlölet állandó. Akad közöttünk is itt-ott romlott szív, melyben gyűlölet, még pedig tisztára zsidógyűlölet lobog. Szánalmas tulajdonosaikat az itt közölt jelszavak sorozata talán gondolkodóba ejti és nem trágyáznak oly mezőt, amely nélkülük is bőven termi a dudvát.

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉS JELENLEGI ÉS AZELŐTTI ZSIDÓ TAGJAI.

Az 1867. évi XVII. t.-cz. életbelépte óta most tizenkettedszer (az 1848-iki törvényeké óta tizenötödször) összehívott magyar országgyűlés képviselőházának huszonegy tagja zsidó. A volt huszonhat, valamint a meghalt ötöt számítva eddig 46 zsidó tagja volt a képviselőháznak. A mostaniak

közül, *függetlenségi*: dr. Bakonyi Samu, dr. Barta Ödön, dr. Hajdu Frigyes, Hirtenstein Lajos, dr. Kardos Samu, dr. Kelemen Samu, Lányi Mór, dr. Molnár Jenő, Nagy Sándor (Nagylak), dr. Rajk Aladár, dr. Ságh Manó, Szatmári Mór, dr. Szunyog Mihály és dr. Visontai Soma. *Alkotmánypárti*: dr. Markbreit Gyula. *Demokraták*: dr. Bródy Ernő, dr. Leitner Adolf és dr. Vázsonyi Vilmos. *Ujjászervezett szociálista*: Mezőfi Vilmos. *Pártonkívüli*: Sándor Pál, kinek kivételével a többi 20 képviselő koalícionális eredetének konzekvenciájánál fogva kormánypárti.

Volt képviselők: Arányi Miksa, Beck Marczel, dr. Chorin Ferencz, Dézsi Géza, Heltai Ferencz, dr. Jellinek Arthur, dr. Mandel Pál, felsőgallói Mende Bódog, Mezei Ernő, dr. Mezei Mór, dr. Nagy Sándor (Megyaszó), dr. Nemes Zsigmond, dr. Neumann Ármin, Révai Mór, dr. Rosenberg Gyula, dr. Sámuel Lázár, Sváb Károly, Vészi József, Weisz Berthold és ujbpesti Wolfner Tivadar.

Meghaltak: Horn Ede 1875 novemberben úgyis mint a Wenckheim-kabinetben báró Simonyi Lajos földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszternek államtitkára; Wahrmann Mór 1892 nov. 26-án úgyis mint a pénzügyi bizottság elnöke; dr. erényi Ullmann Sándor 1897 július 31-én Ischlben; dr. Néményi Ambrus a pénzügyi bizottság előadója 1904 decemberben és megyeri Krausz Lajos 1905 áprilisban.

A főrendek házának ez idő szerint is öt a zsidó tagja: dr. Chorin Ferencz, Hatvany-Deutsch Sándor, Kornfeld Zsigmond, ormodi Ormódy Vilmos és Sváb Károly. Elhunytak: dr. Hirschler Ignác (1891) a magyarországi és erdélyi zsidók 1868. évi kongresszusának egykori elnöke; báró kisteleki Lévai Henrik, aki még zsidó korában neveztetett ki és 1906 január 6-án Bródy Zsigmond.

Dr. Chorin és Sváb még mint képviselők számíttatván; mindeddig mindössze 52 tagja van, illetve volt a magyar országgyűlésnek, ahol Wahrmann Mór volt a legelőször megválasztott és egy évnél tovább egyetlen zsidó képviselő, dr. Hirschler Ignác pedig a főrendek házának legelőször kinevezett és egyideig egyetlen zsidó tagja.

Némelyik laptársunk dr. Farkasházy Zsigmondot, némelyik ezt is és Somogyi Aladárt is zsidók gyanánt mutatja ki,

habár azok kikeresztelkedtek. Hja! Mindnyájunkat érhet bal-
 eset. Ki tudja mai napság pontosan nyilvántartani a vallás
 terén véghezvitt vetkőzéseket, öltözködéseket? A mult 1905.
 évi áprilisi füzet 117. lapján Horváth Józsefet, akit akkor
 Megyaszón, az idén Marosújváron választottak meg, aki azon-
 ban már akkor kikeresztelkedett volt, én is zsidónak tekin-
 tettem és mint zsidót kimutattam még, amit véghetetlenül
 sajnálok; mert nem bírom eléggé rosszalni azok felfogását,
 kik a zsidóság renegátjait »származásuknál fogva« folyton a
 zsidóság részére úgyszólván vindikálgatják. Vallási felfogásunk
 szerint állhat is, áll is, hogy אף על פי שחטא ישראל הוא, de társa-
 dalmilag ez meg nem állhat. Aki a velünk való közösséget
 felbontja, arról mondjunk le. Hadd hulljon a férgese!

Aki fennemlítettekre vonatkozó életrajzi adatok iránt
 érdeklődik, annak a dr. Fabró Henrik és dr. Ujlaki József
 szerkesztette Sturm-féle Országgyűlési Almanach ajánlható,
 mely legutóbb jelen füzettel egyidejűleg jelent meg és 5 koroná-
 ért mindenütt kapható.

Budapest.

VADÁSZ EDE.

TÁRSADALMI SZEMLE.

Az alkotmányos viszonyok helyreálltával felekezetünk
 kebelében is újra megmozdultak az erők és megszólaltak a
 községkerületi elnökök. A jelen füzetünk élén közölt *Emlék-
 irat* mint villamos reflektor világít reá felekezeti ügyeinkre
 és erős fényénél együtt látjuk bajainkat és kútforrásait.
 Pártok és személyek teljesen háttérbe szorulnak, helyükbe az
 utolsó négy évtized tényei lépnek és beszélnek oly meggyőző
 erővel, a milyennel csak a tények tudnak beszélni. Felekeze-
 tünk sorsába beavatottak is megdöbbenve szemlélik azt a
 képet, melyet a hazai jogtörténet ecsetje fest eléjük. A zsidó-
 ság történeti lelkiismeretének érczes hangját halljuk, midőn
 az Emlékirat a saját multunkból és az összzsidóság jelenlegi
 helyzetéből merített tényekkel bizonyítja, mondhatjuk kon-
 statálja, hogy a zsidóság az egész világon csupán egyetlenegy
 felekezetét alkot és mást a világtörténet nem ismer. Ez oly
 igaz, hogy a hazai kétfelekezet hirdetői ugyanezt vallják a
 határainkon kívül lakó zsidókról.

Az Emlékirat egyéb pontokon is a tiszta igazságot domborítja ki. Nincs veszve a szebb jövőbe vetett remény ott, hol nyomoruságos állapotok közepette ily objektív hang szólal meg, hol a köznapi érdek felé ily magasan emelkedik a felekezet közérdeke. Nincs veszve — a régibb állapot helyreállítása után — a békés megegyezésbe vetett remény sem ott, hol a sérelmeket minden harag és szenvedély nélkül tárja fel a meleg szívvvel párosult hideg elme, hogy azok orvosolhatók legyenek.

*

Az orosz birodalom lázát az uralkodó körök alkotmány-nyal és milliárdos kölcsönnel lelohasztották és a vérengzések, melyekhez foghatót a zsidó történet alig ismer, megszüntek. Az új alkotmány a zsidók jogi helyzetét nem szabályozta tisztán, de a cselekvő és szenvedő választójogot megadta nekik és remélhető, hogy ezen biztató kezdet után az emancipáció nem fog sokáig késni. A birodalmi дума (képviselőház) az emancipáció mellett nyilatkozott és nem képzelhető, hogy a czári kormány örökre elzárkózhassék hat millióból álló, általa külön nemzetnek deklarált nép egyenjogúságának elismerésétől.

A дума-választásban a zsidók élénk részt vettek és 15 zsidó került a dumába. Ezek közül öt czionista, kiknek működéséhez a czionisták nagy reményeket fűznek. Hogy milyennek ezek a remények, a távolból nem tudhatók és nem is érthetők. Semmi esetre sem vonatkozhatnak a Palesztinába való bevándorlásra, hisz nem képzelhető, hogy az orosz birodalom Palesztinát a töröktől a zsidók számára vegye el. Akármint legyen, elég teendő marad számukra, mert a zsidók gazdasági helyzete az orosz birodalomban tarthatatlan és a kivándorlás a legmerészebb feltevéseket meghaladó arányokat öltött és a népvándorlás jellegét mutatja.

Az éhség kergeti az embereket ősidők óta, amint hogy a bibliának egyik stilbeli fordulata: És éhség volt az országban. A zsidókat az ókortól a jelenkorig a kiüldözés mellett a kenyér kergette mindig más és más hazába. Ez a vaskényszer nehezedik az orosz és lengyel zsidóságra. A politikailag egyenjogú galicziai zsidó ép úgy kezébe veszi a vándorbotot, mint a galicziai paraszt és a hazai tót, sőt sok magyar is. Az orosz és osztrák-magyar birodalmakból évente kerek számban 100,000 zsidó vándorol ki tengerentúlra és belát-

hatatlan, hogy a kivándorlók ügye hova fog fejlődni. A jóakaró figyelmeztetések, melyeket a német-zsidó kivándorlási egyesület kibocsát, hatástalanul hangzanak el. Az éhenhalással küzdők természetesen jó tanácsokra nem hallgathatnak.

Tettekre van szükség, de hogy ezek mik legyenek és hogyan vihetők keresztül, senki sem tudja. A hazai zsidóság gazdasági helyzete szintén egyre rosszabbodik és az északi megyékben a kivándorlás rég megindult. Statisztikai adatok még hiányzanak, de a tény már ismeretes, csak az nem tudható még, hogy az áramlat milyen méreteket fog ölteni. Itt az ideje, hogy e szomorú jelenségről gondolkozzunk. A felekezet és a nemzet érdeke egyaránt követeli, hogy a baj megelőztessék.

*

Alig irtuk le ezeket a sorokat, újabb rémhírek érkeznek az orosz birodalomból. Bialystok az újabb véres pont az orosz zsidók történetének véres lapjain. Az ellenőrizhetetlen hírek-ből is kiviláglik annyi, hogy az áldozatok száma meghaladja a százat és az anyagi kár az egy milliót. A legveszedelmesebb az erkölcsi mérték, a mely az orosz népből valóságos gyilkosokat csinált. Midőn e sorokat írjuk, ismét csend van. Reméljük, hogy állandó lesz és az agyonkínzott orosz hittestvérek annyi balsors után nyugalomhoz jutnak.

*

Kohner Zsigmond, a pesti hitközség elnöke, 13 évi működés után egészségi okokból lemondott állásáról és a lemondás visszavonására nem volt rábirható. *Kornfeld Zsigmond* főrendiházi tag, a hitelbank vezérigazgatója, kinek a díszes elnöki állást egyhangulag felajánlották, elfoglaltsága miatt nem fogadta el. Ebben a helyzetben két párt keletkezett. Az egyik *dr. Weinmann* Fülöp udvari tanácsos hitközségi alelnök, a másik *Weisz Berthold* udvari tanácsos köré csoportosult. A két jelölt között június hó 11-én ejtették meg a szavazást, de ez eredményre nem vezetett, mert mindketten egyenlőszámu szavazatot (85) kaptak. Erre az elnökválasztás kérdését öszre halasztották és a választási nap megállapítását az elnökségre bízta.

*

Az 1848: XX. t.-cz. végrehajtásának kérdése, melyet a protestánsok évek óta sürgetnek, oly megoldás felé terelődött,

a mely a mi szempontunkból a meg nem oldással azonos. Már a Tisza-kormány azt vallotta, hogy a teljes végrehajtás, tehát az egyházi és iskolai terheknek az állam részéről való átvétele, nem czélszerű és hogy csak a sürgős szükségletek elégíttessenek ki. Ilyen pl. az egyházi tagok adóterhein való könnyítés s hasonló. Ezen czimek alatt a két protestáns egyháznak évi három millió külön segélyt ígért június 20-án gróf Apponyi Albert kultuszminiszter. Az ügy ezzel egyelőre el van döntve, mert a protestáns vezető körök »egyelőre« meg vannak elégedve. Mi, mint más alkalmakkor több ízben kifejeztük, szivből kívánjuk, hogy minden felekezet boldoguljon. De nehéz abba belenyugodni, hogy a felekezetközi ügyek minden alkalomkor oly mesterkéltén kiesztelt módon oldatnak meg, hogy a jog-egyenlőség fentartásának látszata mellett a mi felekezetünk — más nevében nem szólhatunk — kinulláztatik. Jelenleg hasonló eset forog fenn. Nincs felekezet a világon, a mely oly egyházi adóterhet visel, mint a hazai zsidóság, különösen a kisebb községekben. Ezek nem részesülnek az állam jótéteményeiben, mert . . . Ki tudná azt megmondani miért mert?

*

A magyar delegáció tagjait Bécsben a magyar ház előtt a »bécsi nép« inzultálta. A felháborodás méltán óriási hullámokat vetett, hisz a testvérállam hivatalos képviselőit és egyzersmind a vendégjogot sértették meg. De a gyűlölet eredetére senkisésem gondol már vissza. Ugyanaz a nép tüntetett a magyarok ellen, melynek vezérét az egyetemi ifjuság egy ízben táviratban üdvözölte. Akkor is szidta már a »zsidó-magyarok«-at, de ebből nálunk csak a felét, a zsidót vették komolyan, tehát jövel Lueger. Jer, pajtás, a keblemre. A gyűlölet azonban a szeretet világában az egyetlen, a mi őszinte és természeténél fogva egyre nő: a kiszabadított bestia nem nézi, hogy kit mar. A bécsi eset végre talán felnyitja nálunk mindenkinek a szemét, kit a gyűlölet még nem vert meg teljes vaksággal és sikerül még idejekorán az erkölcsöt végleg kipusztító mérget kivetni nemzetünk testéből. Ha erre intő például szolgál a bécsi keresztény-szociális bestialitás, akkor nem volt minden haszon nélkül való.

TUDOMÁNY.

ADALÉKOK AZ ÓBUDAI HITKÖZSÉG ÉS CHEVRAK TÖRTÉNETÉHEZ.

(Folytatás.)

ספרי תורה. Tóratekeresztet 40-et találtam hitközségemben.

Hitközségemben, úgy mint más nagy multtal bíró hitközségekben, több Béth hamidrás,¹⁾ valamint kis imaház létezett, ahol a hives naponta összegyűltek. Beszélnek, hogy a »régi jó időben« a híres Goldberger-féle kékfestő-gyárban volt egy olyan kis imaház, ahol mind az izr. munkások kellő időben félbenhagyták munkájukat és imára gyülekeztek.

Természetes tehát, hogy ilyen kis imahelyeken még tóra is volt, akár több példányban is, valamint egyéb zsinagógai szerelvény. De midőn a változott vallási élet következtében említett helyiségek fölöslegessé váltak és megszűntek, a tóratekereszt, valamint egyéb utensiliák egynéhány kivételével a főtemplomba kerültek.

Igy van most 33 különböző nagyságú, írású, értékű és származású tórapéldány a zsinagóga frigyszekrényében,²⁾ kettő pedig a Zichy-u. hittanodában, ahol szombat és ünnepeken d. e. az ifjuság számára istentisztelet tartatik a hitoktatók funkcionálása és vezetése mellett, akik felváltva beszédet is tartanak.

¹⁾ U. m. Boszkovitz, Reusz és Tótisz-féle.

²⁾ Szerintem a mostani Aron hakódes elnevezés csak kegyelet lehet. Mert ha a zsinag. Aron hakódes rendeltetésre nézve ugyanaz, mint a szentélyé, de alak és szerkesztésre nézve egészen más. Mig az utóbbi hasonlított téglalakú ládához ארון, amire fönt fedelelet כסרת illesztettek, addig az előbbi oldalt nyilik ajtó által.

Két tóra a főrabbi béth hamidrásjában van, melyek ugyan a Bachurim bikurchólim tulajdonát képezik, de azért házkára alkalmával más egyletek is olvasnak belőlük. Kettő a téli imaházban van, ahol a tél beálltával reggeli שחרית-imát és idejében tórafelolvasást is végeznek. Egy a legkisebb — állítólag Münz rabbi kezeírása, súlya 30 dkg., a pergam. magassága 11 cm. az írásé 9·2 cm. — még most is a chevra kadisa őrzött kincsét képezi és csak is Szimchath tórákor van használatban, amikor a főrabbi nyitja meg vele a הקפה-t.

2. כתנת.

De daczára a ritka nagy számú tóratekercsnek, mégsem találtam 27-nél több feliratos köpenyt és ezek is, egy részének kivételével, bizony értékre nézve aránylag a függönyök mögött állanak.

3. מפה.

A tórához szükséges göngyölő szalagok közt csak négyen van felírás.¹⁾

Sokkal kedvezőbb az ezüst szerelvények állománya, akár szám, kor, érték, művészi kivitelre nézve, ha néha a feliratok hiányoznak is.

Ily művészi értékkel bír egy 31 dgr. súlyú tálcza csupán 1708° felírással. Ki adta és mily célból, ismeretlen.

Ugyszintén egy betű és szám nélküli 528^o5 dgr. súlyú ezüst mosdóeszköz a kohaniták számára egy névtelen nemes-szivűségét dicséri. Mondják, a templom előcsarnokában találták, mikor a kohaniták áldásmondásra készültek, de az adakozó kilétét máig sem tudták kipuhatolni.

4.

Öt tóratekercs hengerfáin és kerekein felírásos értékes ezüstlemezeket találtam.

5. כלי הקודש.

Díztornyocskák különböző alakban, csöngetyűkkel is, a hengerfák felső részére helyeztetnek el, van koronás alakú is, összesen 14. A legnehezebb 490 dgr., a legkönnyebb 15 dgr., de 5 ön sem betű, sem szám nincsen.

¹⁾ A most oly dédelgetett מנן דוד jelvényt az összes sz. szerelvényeken néhány kivételével nem látható.

6. ציין.

Tóravért van 11, de 2 névtelen. Láncczal illesztik a hengerfákra a tóra mellső oldalán. A legkisebb 16 dgr.

7. יד.

Tóramutató, kézalakú nyitott mutatóujjal, szintén láncczal illesztetik a hengerfára, van 22, de 11-en semmi írás; a legkisebb 7 dgr.

8. כוס.

Kehely van különböző alakú és nagyságú, még kancsóféle fedéllel is. Remek ötvösmunka.

9. קלפי.

Persely, szelencze, gyűjtőcsésze különféle czélra nemcsak a különböző ötvösök remekelését, hanem az adakozó nemeslelkűségét is fennen hirdeti.

10.

Karosgyertyatartók, melyek csak időlegesen használtaknak találtam:

Bronzból két ötkarosat, melyek hétköznapon csak körülmetélés alkalmával gyujtatnak fel.

Bronzból 8 karos מנורה félméter magasságu, rajta van כפתור ופיה, természetes csak הנה-^הkor van használatban.

Egy ezüst, karosat minden felírás nélkül.

Egy nagyot ezüstről ötkarosat, amit csak ה-^הkor felgyujtanak.

2. Tóráköpeny felirásai.

I.

זו הקצין הרר אברהם פב סגל ובתו מ' שרל קוניין ת' שנת תקנ"ד (1794)

II.

זו אשת שרל א' ה' וואלק א' זל תקל"ז ל. (1807)

III.

זו הגעלה כ' אברהם אראד וזונתו מ' ריזל תחי לשיעור הביא החדשה בקק א' בשנת תקע"ב לפק (1812)

IV.

זה שייך להרר יוסף גראן וזונתו מרת אסתיל תחי שנת תקפ"ה לפק (1828)

V.

שייך להאלוף המרומם הרב אברהם ראב עם זנתו הצנועה מרת רבדה תחיי שנת תל"ן לפ"ק (1830)

VI.

שייך להק' הרב יוסף מיללער ע"ז מ' פראדל תחיי ש. תלצ"א ל' (1831)

VII.

שייך להחברה בחורים בקור חולים שנת תלצ"ו לפ"ק (1836)

VIII.

Ugyanilyen.

IX.

ז"כ ל"ב דהוקער ואשתו מ' ניטל בשנת תר"ד (1854)

X.

נעשה לכבוד תולק מהברכה אשר השאיר אחריו הבח' הננאל באסקאוויטין צ"ל לזכרון עד לכבוד שבת קודש לפ"ק

XI.

ז"כ לזכרון עולם ה' היים ב"ה אליהו דייטש ז"ל ע"ז מ' שרל בת ה' שמחה ראזענפעלד ז"ל שנת תר"ה (1858)

XII.

כתר יש טוב ז"כ מהכסף שקבעה ע"י העלמה מ' מינדל נע ונעשה ע"י אבי העלמה ר' שלמה בין ואמה שירל ת"י לסנטל נשמתה ע"ה תר"ך לפ"ק (1860)

XIII.

ז"כ ע"י אלופים נבאי צדקה סה ק"ק א' נעשה רח אייד לתד' י' לפ"ק (1860)

XIV.

ז"כ לה נומפל ב"ה מאניש ויאיצן ע"ז מרת רבקה שרה ע"ה ש. תרל"ה (1865)

XV.

ז"כ הרב קלמן הרש נאלדשיין זנתו מרת דינה תחיי בשנת תרל"ה לפ"ק (1865)

XVI.

ז"כ הר' שלמה בן ר' וואלק בין ז"ל ע"ז מ' שרל בת ר' יהודה שטיינער בשנת תרל"ה לפ"ק (1868)

XVII.

כתר יש טוב. ז"כ הילדה שירל בת ר' ליב האליטש ואשתו בילה תחיי בשנת תרל"ה לפ"ק (1868)

¹⁾ A nevekről majd a Pótlásokban.

XVIII.

ז' כהרד שמעון ווייס בן ר' זלמן ליב ז'ל וזונתו מ' יוכבד בת כ' שמשון
הלוי שנת תרמ"א לפ"ק (1881)

XIX.

בתי תורה ז' מעמפעל קאממיסיאן להזכרת נשמות בשנת תרמ"ו י'
לפ"ק סה קק אובן ישן יע"א (1886)

XX.

ז' ר' גדליה הכהן ז"ל מ הענדל יחי' תרמ"ז לפ"ק (1887)

XXI.

ז' לחברת בחורים בקור חולים פה אלט אפען יע"א

XXII.

כת לזכרון הילד שמואל בן ר' גרשון שטיינער י"ג תשרי תרנ"ב (1892)

XXIII.

לזכרון הילדה צירל ניימאיער י"א אדר תרנ"ב לפ"ק (1892)

XXIV.

ראשי ואלוסי דחברת בחורים ביקור חולים דא' ביום לב שבט תרנ"ג
לפ"ק (1893)

XXV.

ז' הקצין המרומם כהרד יצחק זעקל פינאלי נ' עם אשתו המהוללה
מ' אסתר תחי' ש' תרס"ב לפ"ק (1902)

XXVI.

Ugyanilyen.

XXVII.

ז' ר' רפאל הערץ נ' זונתו מ' לאה ת' תרס"ב לפ"ק (1902)

8. felirásai.

I.

זאת נדבה לכבוד התורה מרת ריזל א' א' אראד

II.

ז' נדב מרת רבקה אשת ר' יוסף ליב וואכסמאן לח' אנשי מקום
ת"לה לפ"ק (1875)

III.

ז' שמעון קאהן

IV.

ז' ר' מנחם נרינשפאן לי'ן

¹⁾ A nevekről majd a Pótlásokban.

4. עין החיים Tóra hengerfáinak felirásai.

I.

שייך להרר יוסף יאמבק נרו יוסף " עליכם עליכם ועל בניכם לפק
ולזנתו הצנועה מרת פראדל תחי' אם הבנים שמהה הללויה לפק

II.

עין החיים זאת נידר ונידב קודם מנתו זה איש כשר ותמים במעשיו
הרר שמחה זאקס זל
דברי שכיב מדע נתקיימו ונמסר לצדקה דפה אי' עי' אשת המת זה
הקצינה מי' לאה בת שלמה הכהן זל

III.

עין חיים ניקנתה מנדבות בני חברה שיחי' ונעשה עי' אלופים נבאים
אנ' ה ליור האליטיש, זה יודא פארדש ובהסכמה המניד שלהם זה מהו' יעקב
בנעט זה חיים זה שמעון כהן היקותאל שאנאק ומידכי נייטרא.

IV.

זה הספר תורה שייך להקצין הרר ליב רעסלר ני עם זונתו מרת נעלא
שליטא בשנת ביום השמיני עצדת לפק (1841)

V.

ונגמר לפני הג שבועות תקפנ ל. (1828)

5. Dísztornyok felirásai כלי הקודש.

I.

נדבה מהאחים הקצינים הרר ישראל, והרר נומפל, והר' ליב אשר
התנדבו במתנה לצדקה אי' לכבוד אביהם הק. המנוח ר' אברם נש זל ואמם הק
מ ליבלא זל שנת תקס"ו לפק (1806)

II.

Hasonmása a 1. sz. a. felirás nélkül.

III.

שייך לחברה דבחורים ביקור חולים שנת. תקפ"ב לפק (1822)

IV.

נעשה עי' אלופים נבאים דבחורים ביקור חולים שנת תק צ"ג לפק (1833)

V.

זו לצדקה דקק אי' זה הרר מידכי בי עקיבא בלויא זל עז מי פראדל
בת ר' מנדל נש זל בשנת ת"ד לפק (1840)

VI.

זה שייך לצדקה דקק אי'

VII.

ז' שמשון בן ר' מאיר פישער נ' לזכרון נשמת אמי זקנתי רענינא
האבערן עזה (הק)

VIII.

תרה (1845) (אנשי מקום)

IX.

תרו (1846) (מנוחה נכונה)

6. Tóravérték felirásai.

I.

לצדקה אובין תעז ל (1718)

II.

כתר תורה בימינה אורך ימים בשמאולי עושר וכבוד תשלם המלאכה
בשוב לאברם היה ברכה לסף (1788)

III.

היש שפיץ בלימלה גראן

IV.

זה שייך לצדקה דקק אי

V.

זאת ניקנה! עי אלוסים גרנמח בשנת תקע"ה ל (1815)
ה' מאיר מטל והיש פש וז מיכל לזר מה' יוסף גראן (הק)

VI.

ז' לצדקה דקק אי זה הדר מרדכי ב' עקיבא בלויא זל עז מ' פראדל
בת ר' מענדל נש בשנת ת' לסף (1840)

VII.

תרו (1847) (אנשי מקום)

VIII.

תרכט (1869) (אנשי מקום)

IX.

ז' שמשון בן ר' מאיר פישער לזכרון נשמת אמי זקנתי רענינא האבער
עזה תרנ"ח לסף (1898) (הק)

7. Tóramutató felirásai.

I.

תקע"א (1811) (מנוחה נכונה)

II.

תקצ"ז (1837) (מנוחה נכונה)

III.

תקצט (1839) (אנשי מקום)

IV.

ה' קפל חק ב' דא חק מאי ואשתו צירל זנ בנו כ'ה ר' מרדכי
ערדענזאהן נ' ואשתו מרת רחל תחי' לקק אי' שנת הסחר (1905)

V.

תדי"ח (1858) (אנשי מקום)

VI.

זנ עי' הק הד' ד יוסף ליב וואקסמאן נ' הק הרר' לאוד זינגער נ' הק
הרד אלי' שטערן נ' תדי"ט לפק (1859)

VII.

מאת אלופים אבר נבאים אונטר נבאים רעוידענמן¹⁾
בישנת תרכ"ג לפק (1863) (לבה)

VIII.

שייך לבהב של המנוח ר' איצק טאמים זל

IX.

זה שייך לצדקה דלקק אי'

X.

נדבה דהק דלקק אי' מחמנוח ר' הרש ריים זל

XI.

הה מאנדל הרש קוניץ, והה קאסמאן פנ והה אהרן טאמים והמצרף
שלישה נבאים (הק)

8. Kelyhek felirásai. כוס

I.

כוס של מציצה זה שייך לצדקה דלקק אי'

II.

תסתבל בקנקן ישן שקנו אלופי נבאי צדקה דלקק אי' שנת תקנ"ב לפרט
קמן (1792)

III.

זאת נביעי הכסף הזה קנויה נבאי צדקה דלקק אי' שנת תקנ"ב לפק (1792)

IV.

את נביעי הכסף הזה קנו המשמשין דהק דלקק אובן ישן ונדבו לחק
הנל עי' נב גה ר ליב ביד ד משה ליב קן ר' אהרן קן והן הן המשמשיה²⁾
זה נעשה עי' נב דנה שנת הלא זה אשד ישתה אדוני בו (1792) (הק)

¹⁾ A nevekről majd a Pótlásokban.

²⁾ A nevekről majd a Pótlásokban.

V.

זו משה צורף ע' זונתו מרים לחק דנה בא' לרסואת הנוף: ללשון ב"ב
בשנת החיים והמות ב"ד הלשון לטק (1800) (ח'ק)

VI.

הלא זה הגביע אשר ראוי לשתות בו ואת ששה קני מנורה נע' נדנה
הה הרד משה ליב קן וה וואלף האליטיש וה הרש באסקאוויטץ וה זעקל וי'
שנת תקס"ד לטק (1804) (ח'ק)

VII.

שייך לחק דקק א' את נביעה הכסף הזה ז' לחק הק פומה ה' שמעון
באסקאוויטץ ז' בשנת תקפ"ח לטק (1828) (ח'ק)

VIII.

זאת נדב לחק הה הרד נדלי' ב' וי' ז' עבוד מעות קבורה שלו בשנת
תק"ן ל. (1830) (ח'ק)

IX.

לזכרון עולם לנו ולבנינו מרבינו משה מינץ פאר דורנו מנחה היא
נתונה לנח ממאדו עבוד קברו מקום כבודו לטק (1832) (ח'ק)

X.

נעשה ממעות הצדקה על ידי שני הגבאים בבהל של המנחה ר' איצק
פאטיס ז' הה הרד אלי' פאטיס סנל והה הרד הרש בער שענייא יצו בשנתקצו'
לטק פה א' (1837)

XI.

נעשה ע' אלופים נבאי דצדקה א' בשנת תר"ו (1846)

XII.

זה שייך לצדקה דקק א' ז' הרד הרש בן ר' ליסמן הוא ז'

XIII.

כום של ברכת המזון וצוה לברך על זה ז' להק התורני מהו' איצק
קיצע זצל עבוד חק שלו (ח'ק)

XIV.

זאת נדב הקצין המפואר כהר' משה באגראן ז' בעד מעות קבורתו
צ' בניו ר' זעקל, ר' הרש, ר' איצק ור' בער (ח'ק)

XV.

תרל"ד (1864) (אנשי מקום)

XVI.

זה הכום של ברכת המזון נדבו הנשים ההגנות מ' חנה אשת ר' בער
קראלא מרת שרל אשת ר' חיים סנדל להבריא דאנשי מקום בשנת ב"ח עמכם
לטק (1862) (אנשי מקום)

XVII.

שייך לחק דקק א'

Gespendet vom Vorstande u. des Herrn Spitalsdokter im Jahre 1874 als Andenken der Wahl ihres Kollegen H. Israel Gattein zum Geschworenen des III. Bez. Budapest.

XVIII.

לזכרון עולם תהיה צדקת אמו היקרה החשובה והמשכלת מרת אסתר
גב הדנא לפק (1891)

Megdicsőült anyáknak Budai Goldberger Károlyné szül. Kaiser Jeanette megörökítése emlékül ajánlják e kelyhet hálás gyermekei Berthold, Ferencz, Samu, Ödön, Albert, Gusztáv, Gyula, Aladár.

XIX.

זו זה משה אבליו לתוך חב'א קדישא עבור מעות קבורה שלו

9. Perselyek felirásai.

I.

זאת נעשה ע'י האשה נבאית פערל בת מהרר דוד זל בשנת תק"ט
לפק שייך לחק דנח (1759) (חק)

II.

זה נעשה ע'י נבאים דנח דחק א'י כמר ליב בודה כמר חיים בר יודא
ליב כמר מאניש סגל שנת תקום לפק (1786)

III.

צדיק ד' צדקות אהב נעשה על ידי אלופים נבאי צדקה דקק אובן ישן
שנת תקנב לפק (1792)

IV.

צדק לפניו יהלך נעשה על ידי אלופים נבאי צדקה דקק אובן ישן
שנת תקנב לפק (1792)

V.

זה נעשה ע'י נבאים גח ה' ליב כ' דוד רוטה, אב'ל גראן ה' אהרן קן
ס' א'י שנת תקנב ל. (1793)

VI.

זאת נעשה ע'י נבאים דחק גח דקק אובן ישן תקם לפק (1800)
ה' משה ליב קן וה' משה צורף וה' וואלף האליטש

VII.

זו הרר צבי היש באסקאוויטין לנמילות חסדים דחק דקק א'י בשנת
תקסא לפיט קטן (1801)

VIII.

נעשה עי' קצינה מ' עלקלי אה היש בראנדס שייך להק דקק אובן ישן
שנת תקס"ב ל'. (1802)

IX.

שייך לחברא דהכנסת כלה נתיסדה ברה אדר תקס"ג לסק (1803)

X.

הק סה אי' הוה הקצין ה מרדכי העלישוי וזנתו הצנועה מ שרל בת ר
שמעי' שפיין שנת תקס"ה לסק (1805)

XI.

זג הוה איצק באגראן להק דקק אי' בשנת תקס"ז לסק (1807)

XII.

זאת נעשה ממעות הצדקה בבלב של הוה איצק פאטיס נ"ו ועי' הנב
ה היים שפיין ס ווה ססח ווקס בש תקס"א ל'. (1821)

XIII.

זאת הקלסי שייך לצדקה אי'

XIV.

זג להק הוה ה חיים בו הרש צילין ול עם זונתו הצנועה מ שמחה
שליטא ש תקס"א ל'. צדקה תציל ממות (1821)

XV.

ה' נומסל וואיטצנער בשנת והפכתי אבלם לששון (1823) (אנשי
מקום)

XVI.

הוה שייך לחברא קדישא נעשה עי' גבאים גח הרר יודא ליב ובי יעקב
גלאזר ווה שימשון סנל

XVII.

ססל אדירים הוה הקריבו משמשי בב תחת יד אלופיהם גדלח הנקובים
בשמות ואלה שמות הגבאים משמשי בעלי בתים הוה אבריהם שפיצר ...¹⁾
ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עין הדר לפרט (1827)

XVIII.

נקנית עי' אלופים גבאי צדקה דסה קק אי' בשנת תקצ"ה ל'. בהג
הסכות (1835)

XIX.

זאת נעשה עי' הגבאים דמשמשים הנעלה ל שלמה שייך הבה יצחק
אמשטרדם, כי נטע קאדלבורג הב יצחק וויים שנת תקצ"ו לפק קק אי' (1836)

¹⁾ A nevekről többet a Pótlásokban.

XX.

אתרוג קלפי Dei gratia

XXI.

זה הקושה שייד להחברא בחורים ביקור חולים ונעשה באובן ישן
בשנת תרמ"א לפק (1861)

XXII.

זו להברא בבח בשנת תרל"ז לפק (1867)

XXIII.

נדבה להברא בחורים בקור חולים מעם אלופים נבאים אוב"ג ה
נסע קאדלבורג ל איצק בלויא ל יונה עלינגער און ל ל משה ברייטנר ל הרשל
טאטים ל דוד דענהאף הב וואלף שפיטצער.

10.

I.

זאת נדבו מאלופים רעוויזארען דחק אי בשנת תרל"ז לפק (1876)
כ' משה ליב קאן, לה פנהם שמואל שטערן, לה דוד דייטש, לה יעקב בלוי.

A héber feliratok magyarázatai.

2. כתנת = *Tóráköpeny*.

Az I. sz. a. értékes tóráköpeny; hímzése művészies. Adakozója apósa a XI. sz. a. סריכת adományozójának. שירל קוניץ anyja בילא-nek, Boszkovitz H. feleségének, úgyszintén Kunitz M. L. a pesti keresk. kórház és az izr. vakokintézete alapítójának, valamint Kunitz Wolfnak és Kunitz M. H.-nak, aki atyja Weisz Berthold anyjának.

A IV. sz. a. ק"ה gabaj, gazdag ember volt. Sógora Bergel Dávid, nagybátyja Bergel Lajosnak Pesten. Alapítványt tett szegény rokonai kiházásítására. Rokonságban volt a Jassovitz és Zerkovitz családdal.

Az V. sz. a. a XVIII. sz. a. értékes függönynek adományozója.

A VI. sz. a. atyja a Rust és Müller czég egyik főnökének. Felesége, lánya volt Holitsch Wolfnak és nővére Holitsch Baruch, Lipót és M. J.-nek. Az utóbbi nagyatyja budai Goldberger Imrének.

A VII. és VIII. sz. a. a Bachurim B. Ch. egyleté.

A IX. sz. a. veje Mesztetitsch Mózesnek, a pesti község volt jegyzőjének.

A X. sz. a. fia Boszkovitz Hirsnek, fivére Boszkovitz M. L.-nek, unokatestvére Boszkovitz Simonnak, unokája Kunitz Dávidnak és így rokona Weisz Bertholdnak.

A XI. sz. a. apósa Grosz József sz.-fővárosi és hitk. pénztárosnak.

A XII. sz. a. sógornője Lövenstein B. főv. pénztárosnak és így rokona a Párisi Nagyáruház, Magyar Nagyáruház (Goldbergerék) tulajdonosainak.

A XIV. sz. a. egy ideig a hitk. és Ch. K. elnöke volt. Elnöksége alatt választatott meg főrabbinak a tiszabői r. Hirsch, aki innen Prágába, későbbben Hamburgba került főrabbinak.

A XV. sz. a. unokája a 113 éves korában nagy tiszteletben meghalt Auspitz Jakabnak. Nagybátyja a nagyváradi Reisman spirituszgyárosnak; aki ott takarékpénztári igazgató, valamint hitk. elnök is volt. Az adományozó azonkívül apósa volt a pesti Spitzer Jechezkelnek és így a humorista Saphir M.-mel sógorságban volt.

A XVI. sz. a. sapkás volt és apósa Lövenstein B. főv. pénztárosnak.

A XVIII. sz. a. többszörös háztulajdonos, volt hitk. pénztáros, jelenleg buzgó előljárósági tag. Hirsch rabbi, valamint a b. Goldberger család barátai.

A XXI. sz. a. Bachurim B. Ch. egyleté.

A XXII. sz. a. elhalt kis fiuk emlékére felajánlották a szülők a Hittantanodának.

A XXIII. sz. a. hasonló czélból kis lányuk emlékére ajánlották fel.

A XXIV. a. Bachurim B. Ch. egyleté.

A XXV. és XXVI. sz. a. két értékes, csak különböző című tóráköpeny *egy* adományozótól. Rokona Finaly Henrik kolozsvári egyetemi tanárnak, veje Eliasz Ede érdemes előljárói tagnak és sógora Eliasz Samu hitk. pénztárosnak.

A XXVII. sz. a. értékes ajándék a B. B. Ch. egylet részére. Vendéglős Pesten; szerzője az »Első magyar szakácskönyvnek vallásos izr. háztartások számára.« Hercz Rafael R.-né.

3. חסד-Szalag.

A I. sz. a. azonos a 2/III. sz. a. adakozójával.

Az II. sz. a. felesége a 2 XIII. felajánló gabbajnak.

4. עֵץ הַחַיִּים - *Hengerfa.*

Az I. sz. a. II/6. sz. a. értékes tóráköpenyt adományozott a Tórájához. Sajnálatomra a ט"ז-t jelző pontocskák elmosódtak már és így nem voltam képes határozott évszámot megállapítani.

A II. sz. a. rokonságban van a 2/XII/XVI. sz. a. adakozókkal. Nagyatyja a gazdag, előkelő Sachsnak, kinek sógor-nője szül. Schvarcz Eveline, aki lánya Schill M. Hani lányának és unokahuga Schill Salamon szeminárium tanárnak.

A III. sz. Binét Jakab rabbiülnök és a híres nyitrai Binét Jechezkelnek atyja.

Senak Jekusziel atyja a Senaug és Hecht cég egyik főnökének.

A XIV. Háztulajdonos, chevra gabaj volt. Fivére Jakab Zimmelnek, aki nagybátyja Rösler főv. bírónak. A felírás úgy a fenti, mint az alsó hengerfa kerekén van.

A V. sz. a. csak az egyik hengerfa kerekén.

5. כֶּלִי קֹדֶשׁ - *dísztorony.*

Az I. sz. a. gyermekei a III. sz. פִּירְכָּה adakozónak. Rokonságban van a rabbi Budaspitz és Holits családdal.

E כֶּלִי קֹדֶשׁ elüt a rendestől, mivel ez tulajdonképen egy korona, melybe két dísztornyocska van illesztve. Remek ötvösmunka. Súlya 490 dkg. ezüst.

A II. sz. a. név és szám nélkül. Hasonlít az előbbihez, csak-hogy könnyebb, súlya 428 dkg. Köztudomású, hogy Blau M.-nek elkeseredett, hosszú pöre volt egyik rokonával. Ez annyira felizgatta még ügyvédjét is, hogy ez kifakadva oda vágta a pereskedő rokonoknak: Szegény Mózes! énnekem csak két zsidóval van elintézni való perem, hát te szegény! . . . A vesztes fél, az említett Blau, el lett ítélve az említett *névtelen* adomány felajánlására.

Nagler Ábrahám pesti nagykereskedő, a Rombach-utcai templom tisztelt gabaja néhány év előtt ilyent adományozott az említett templomnak. N. A. máskülönben veje Politzer Dávidnak óbudai tekintélyes I. előjárói tagnak a mult században, aki megint veje volt a pozsonyi Oppenheim B.-nek, a מִי בְּנֵי szerzőjének.

A III. és IV. sz. a. a Bachurim B. Ch. tulajdonát képezi.

Az V. sz. a. adakozó mesterségre nézve kékfestő volt. עקיבא nevű fia a XVIII. sz. a. függőnytulajdonosnak Fanni lányát, Áron fia pedig Reusz Hirsnek Leonora nevű lányát, Reusz Károly nővérét vette feleségül. Nővére Ráchel anyja Stern Sámuelnek, aki egyideig a hitk. קהילה alelnöke volt, az אישי מנחה נכונה-nak jelenleg is elnöke, akinek felesége az ób. Rottenstein jegyzőnek Mathild nevű lánya és így nagybátyja nemcsak Bródy Adélnek, néhai Bródy Zsigmond főrendiházi tag boldogemlékű feleségének, hanem Hevesi Ödön a Hazai takarékpénztár igazgatójának, valamint Hevesi L. hírlapírónak is.

A VI. sz. a. remek filigrán munka.

A VII. sz. a. unokája a Kurtakesziről származó Habern Mayernek.

A VIII. sz. a. az אישי מקום

A IX. sz. a. pedig a מנחה נכונה tulajdonát képezi.

6. ציי-*mellvért.*

Az I. sz. a. a legrégebb szerelvény; gyönyörű ötvösmunka.

A II. sz. a. Nas Abramot a III. sz. פריכה nemes adományozóját örökíti meg.

A III. sz. a. Spitz Hirs ükapja Spitzer Baruchnak, aki nagyatyja Bichler Czilli úrhölgynek, Neuman Simon nemeslelkű feleségének Pesten. Grán Blimele nagyanyja Jasszovitz Mór főv. esküdtnak a Tornoczi Bárány vejének.

A IV. sz. a. filigrán munka.

Az V. sz. a. Mattersdorf Mayer fia M. Salamon iskolaatyának, kinek jelenlétében a »nemzeti iskola« rendeltetésének átadatott. 1791 V/5. sz. és 1792 II/12. az iskola körül szerzett érdeme elismeréséül magas rendelettel az izr. hitk. előljáróság belső tanács tagjának neveztetik ki és ezen minőségben az első esküdt után az első szék őt illette.¹⁾ Fivére Wahrman Izrael a pesti első rabbinak, rokona W. Mór orsz. képviselőnek, W. Salamon Óbuda híres főkántorának, Wahrman René, férj. Fay Bélánénak. אישי מנחה נכונה egyideig alelnöke volt a hitközségnek; a Lázárovics családnak őse.

Grán József köpenyt is adott.

¹⁾ Berger J. Lipót, Az óbudai izr. hitk. iskolájának monographiája. A magy. zsidófelekezet és polg. iskoláinak monographiája gyűjteményében I. 248.

Sajnos, a tóravérten levő dekalóguson felületesség következtében, לא יהי helyett לא תעשה לך-t olvashatunk. ¹⁾

A VI. sz. a. azonos az 5/V. sz. a. dísztoronyokat adományozóval.

A VII. és VIII. és 8. sz. a. az אנשי מקום-é. De itt is, mint a V. sz. a. dekalógusban, hiányzik a לא יהי és helyette áll לא תשתהיה és לא תעשה, tehát 11 ige volna.

A IX. sz. a. azonos azzal, aki 3/VII. sz. a. értékes dísztoronyot adományozta.

7. יד-Mutató.

Az I. és II. sz. a. a מנהה נכונה tulajdona.

A III. és V. sz. a. az אנשי מקום tulajdona.

A IV. sz. a Cirl Amsterdam anyja Lövenstein B. főv. pénztárosnak. Kopel fivére Gitelnek, aki anyja Kohn Arnoldnak, több főv. emberbaráti, valamint felekezeti intézmények önzetlen előljárójának és hathatós támogatójának és így rokona Zsengeri S. dr. tanférfinak.

A VI. sz. a. 3 gabaj két díszes gyertyatartót is ajánlott fel az ארון הקודש elé.

A VII. a Bachurim B. Ch. egyleté.

A VIII. Béthamidrasa is volt a már többször említett nemes adakozónak.

A X. sz. a. neves atyja Reusz K.-nak, a pesti Chevra Kadisa néhai elnökének.

A XI. sz. a Kunitz M. H. nagy jótevője az óbudai Chevra Kadisának.

Perlgrund Kaufman apósa volt a népszerű Rottfeld Sal. dr. orvosnak. Utóbbinak atyja Eibenschitz községnek alkalmazottja volt. R. orvos előszeretettel szokta említeni, hogy a Barmiczvá charifuszja: שני יוסף בן שמעון volt. Fia Lajos, Liszt Ferencznek tehetséges tanítványa volt, most Edinburghban neves virtuóz.

8. גביע, כוס-kehely.

Az I. sz. a. csak a körülmetélés alkalmával használtatik.

A IV. sz. a. remek kancsó födelén művészies kivitelű

¹⁾ A Nemzeti Múzeumban V. szoba, 11 szekrényben őriznek egy tóravértet, hajdan a L. szt. Miklós קל tulajdona, ahol a dekalógusból 4, mondó négy ige 2., 3., 4. és 5. hiányzik.

lovaggal lóháton; nagyon értékes. A »Pótlások«-ban majd többet.

Az V. sz. a. Engel Goldberger Ferencznek egyik fivére. És így nagybátyja Vets (Neuchlosz) Jakab volt d.-szerdahelyi rabbinak, akinek lánya megint a pesti főrabbi dr. Kohn Sámuelnek. édesanyja volt.

A VI. sz. a. Vörösvári Z. ükapja a Finaliéknek.

A VII. sz. a. hitk. elnök volt a templom építéskor.

A X. sz. a. a már többször említett Totisnak rokona. Senau volt talmudtanítványa a pesti b. e. Pollak L. rabbinak. Később Amerikába ment, hol katonai törzsorvos lett, azután pedig gyógyszerész.

A XIII. sz. a. a Galitzenstein papirkereskedő őse és így rokona néhai Österreicher rabbiülnöknek, ki a szeminárum vezérlő- és vizsgálóbizottsági tagja volt.

A XIV. sz. a. Bogdán, máskülönben Jonás szintén a Goldbergerék családjához tartozik.

A XV. sz. a. az אנשי מקום egyleté; úgyszintén

A XVI. sz. a. is.

A XVII. sz. a. díszes ötvösmunka. Az említett Spitalsdoctor: kerületünk volt vezérférfia a már említett emberbarát, dr. Tatay Adolf. Az ünnepelt Gattein J. jelenleg hitközségünk שיניי legöregebb férfia — 97 éves. Sok éven át a hitk. és פ"י nemeslelkű, tradiczionális szellemű, valamint konzervatív életű, közkedvelt alelnöke volt, aki, míg csak lábai bírták, bokros teendői daczára naponta reggel-este ott volt a templom látogatói közt. Ő volt kerületünk első izr. vall. városi esküdtje, ahol ténykedése a zsidó névnek tiszteletet és becsületet szerzett, mivel היה עוסק באמונה לשם שמים. Máskülönben apósa hitk. tisztb. választmányi tagjának, az ismert dr. Rakonitz Mórnak, aki megint apósa dr. Mittelman B. hitk. buzgó előljárósági tagnak.

A XVIII. sz. a. rendkívül értékes ajándéka a b. Goldberger testvéreknek az anyjuk emlékére. Ki az, aki e jóltévők neveit nem ismeri?

A XIX. sz. a. gazdag bornagykereskedő, hitk. kiváló talmud-tudósa, Abliz.¹⁾

¹⁾ Dr. Wellesz, nagybittsei főrabbi szerint: Abliz nem egyéb, mint zsargonizált korcs אבליז = אבליז = אבליז = אבליז gyermeke.

9. קוֹסָה קְלָמִי -szelencze, persely.

Az I. sz. a. a legrégibb és a קָהּ tulajdona.

A II. sz. a. מַאֲיִשׁ סָנֵל nagyatyja Waitzner Kopel és Gümpelnek, aki többször adományozott, hitk. elnök volt Hirsch rabbi megválasztásakor.

Az V. sz. a. אֲבִירֵל גִּיאָן atyja G. József, Mendl, Hirs és Feiselnek. Ükapja a már említett Stern Mihálynénak.

A VI. sz. a. מִשָּׁה לֵיב קָן nagyatyja Stern Mihálynak, a hosszú éveken át népszerű hitk. elnöknek; מִשָּׁה עֵינֵעַל nagyatyja Reuss Károlynak; וִיאלָה הָאֲרִימֵשׁ atyja a többször említett adományozó פִּירְאֵרֵל férj. Müllernének.

A VII. sz. a. צִבִי הִישׁ בְּאֶסְקָאוּיִטְזֵן hitk. elnök, apósa Boskovitz J. L.-nek, az országosan ismert nagykereskedő és emberbarátnak, mert míg bírta, iskolát tartott fenn. Később Pesten is elnöke volt a községnek, de azután tönkre ment. Óbudán temettetett el. A közhit szerint bécsi nagykereskedő voltakor a királylyal kikocsikázott volna magyar díszruhában. Az ő elnöksége alatt kezdték építeni a pesti híres dohány-utcai zsinagógát.

A VIII. sz. a. Brandiz azonos Breitnerrel és így ükatyja Breitner Zsigm. L. a pesti hitközség, valamint társadalmi életünk kimagasló férfiának. A nemeslelkű Elkeli százegynéhány éves lett és anyja volt Lázárovits hitk. alelnöknek.

A IX. sz. a. remek gyűjtőpersely a »Szegény lányok kiházásítási egyleté«, mely 1803. alakult.

A X. sz. a. שְׁמַעִי שְׁפִיץ őse Spitzer Baruchnak, akinek egyik leánya a közismert jószivű özv. Bichlerné, a másik pedig sógornője Stern Ábrisnak, a pesti hitk. érdekes isk. igazgatójának.

Helisau azonos Schauengellel.

A XI. sz. a. Bogdán már előfordult mint adományozó, Goldbergerék rokona.

A XV. sz. a. אֲנִישֵׁי מְקוֹם egyleté, adományozó Waitzner G. hitk. elnök stb.

A XVII. sz. a. remek tartó az אֲתִיבֵּן használatára, az adományozók neveiről majd más helyen.

A XVIII. sz. a. szintén, mint a felírás mutatja, az אֲתִיבֵּן számára szolgál és pedig az előimádkozó használatára, de furcsa,

hogy a szelencze fedelén az ötvös remekelését dicséri az, hogy egy pogány isten, a szárnyas Ámor, tegez a hátán, az egyik lábával köszörükövet hajtva, azon nyilat hegyesít. Ami a mellett bizonyít, hogy a szelencze eredetileg nem készült לשם אהרון-nak. Miért vették hát *ezt* a gabóim a צדקה részére?

A XIX. sz. a. Amsterdam J. Lövenstein B.-nek, Weiss J. pedig dr. Rakonitz M.-nek nagybátyja.

A XX. sz. a. a ק"ה-é, szintén az előimádkozónak Ethrog használatára. Rendeltetését, célját egy héber betű sem árulja el. De a födelen látható egy herczegi pár, amint térdel mennyei látomás előtt és ez a felirata: Dei gratia . . .

A XXI. XXII., és XXIII. sz. a. Bachurim B. Cholim egyleté, különböző czélokra. Erről és a nevekről majd később.

10. Karos gyertyatartó.

Az I. sz. a. ötkaros, gyönyörű munka, magas, melylyel שש-
kor a פתח-*t* megnyitják.

Stern P. S. a már említett többszörös alelnök, Bródy Adél és Hevesiék nagybátyja.

Deutsch Dávid a »Mintafőiskolának« derék tanítója, kinek vezetése mellett 1847 decz. 12-én — שבת הגדולה — tartották először az iskola mindkét nembeli növendékei karénekre betanított ünnepélyes istentiszteletüket.¹⁾ 1869-ben, midőn az iskola megszűnt, kereskedő lett, de azért mégis több tiszteletbeli állást töltött be a hitk., valamint a városnál. Bátyja a jelenlegi Deutsch Lipótnak, a hitk.-nek és ק"ה jószivű alelnökének.

Blau Jakab b. e. érdemes alelnöke a hitk.-nek és ק"ה-nak, atyja a hitk. előkelő választmányi tagja, B. Sándornak, apósa Klein J. Jakab, hitk. és ק"ה önzetlen előljárójának, nagybátyja dr. Krausz Jakab főv. tanár és ped. írónak.

Budapest.

BATÓ J. LIPÓT.

(Folytatása következik.)

¹⁾ Berger J. Lipót »Az ób. izr. hitk. isk. monografiája«. 256.

AZ ÓBUDAI ZSIDÓK TÖRTÉNETÉHEZ.

Az áprilisi füzetben az óbudai hitközség és chevrák történetéhez közölt adalékok a következő megjegyzések tételére indítanak és pedig: A 152. lapon a III. szám alatt említett **לא תעשה לך חמץ**-re hímszett talán még sem annyira elvétett mint inkább czéltudatos valami, amint azt az idei januári füzet 45. lapján említett, dr. Ágai Adolf birtokában levő corfui **שו"ת** »siviszin« is észrevehetni. A 153. lapon Totisról mesélt azon mondát pedig, mely szerint T., midőn egyik kocsisa az országúton emelt feszület előtt elhajtván, annak nem süvegelt, azonnal visszahajtatott hazafelé és nem is ment vele többé, mert úgymond: aki saját vallását kellően nem becsüli, az mint ember sem állhatja meg helyét, tehát bizalmat nem érdemel: az 1898 január 14-én kelt »A Jövő« 2-ik számának 12-ik lapján olvashatni »Szilánkok-forgácsok« cím alatt az 1839 okt. 1-én elhunyt Chászám Szajferről. Ezen utóbbi hivatkozás a monda tisztelt és érdemes közlőjét korántsem akarja az »A Jövő« plágizálásával gyanúsítani, a monda becsét pedig plane emelni alkalmas. Mentől többféleképen és több szájból hallani valamely azonos tanulságú mesét, antul igazabb annak tanulsága (doctrinája). A testvéries összetartás üdvös voltát tanító és illusztráló hét nyíl meséjét, mely nyilak nyalábba kötve széttörhetlenek, egyenként azonban könnyen széttördelhetők, különféle egymástól messze távol országokat nem egyidejűleg lakta, egymásról tudomással sem bíró nemzetek mondaköréből ismerjük; tanulságát csak növeli az, hogy Jugurtháról is, Szvatoplukról is, Dzsingiszkhánról is mesélik.

(V. E.)

MI AZ AFIKÓMEN? ¹⁾ מֵי אִפְיָקוֹמֵן?

I.

Jelige : רִבִּי הַרְשֵׁנִי לֹוֹמֵר דַּעְתִּי .

Valamint a babyloni, úgy a jeruzsálemi talmudban, szintűgy a mechilta és tószeftában az a tantétel — הַלְבָּה מִשְׁנָה —

¹⁾ Ezen szó különféle írásmódban fordul elő. אִפְיָקוֹמֵן אִפְיָקוֹמֵן אִפְיָקוֹמֵן אִפְיָקוֹמֵן אִפְיָקוֹמֵן (Aruch Kohut I. 232. old.). Nézetem szerint a helyes írásmód : אִפְיָקוֹמֵן.

foglaltatik ¹⁾ **אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין** és ezt a tantételt közönségesen úgy értelmezik: nem fejezik be a peszachlakomát utóétellel.²⁾

A misna ily értelmezése mellett feltűnik annak szokatlan szerkezete. Szokottabb, rövidebb és világosabb lett volna **אין מפטירין הפסח באפיקומין**; az **אהרי** szó felesleges.

Azután az **אפיקומין** szó ily értelmezése mellett **רב** indokolása **שלא יעקרו מחבורה להבורה** meg nem felel. Hisz az, hogy a **בן טיטוס**-sal tudatjuk, miszerint a peszachlakoma után a zsidók törvénye szerint utóétel nincsen, maradását az asztaltársaságban épen nem biztosítja. Meglehet, hogy elmegy zsidókeresztényekhez (ebionitakhoz, quarto-decimanusokhoz), kik a peszachlakomát a zsidókkal egyidőben ülték és hol az utóétel eltiltva nem volt.³⁾

Feltűnő **רבי סימן**-nak a tradíció tekintélyével támogatott azon magyarázata: **אפיקומין מיני זמר אפיקומין** zenefélét jelent, magyarázat, mely az **אפיקומין** szóval semminemű etymologiai összefüggésben nincsen.⁴⁾

Különös az is, hogy a peszachlakománál a római nagyurak szokásait utánozták: Kemény tojáson kezdették, mint a rómaiak

¹⁾ ירושלמי פסחים פרק תשיעי; תוספתא פסחים פ"י; תבבלי קיט ע"ב; מבילתא מסנתא דפסחא פירשה י"ה.

²⁾ Ezen értelmezés szerint, a két szóból **אפיקו** és **מן**-ből összetett szóban **מן** ételt jelent (Szukk. 39. l. **בכדימן**).

³⁾ *Judenthum und Judenchristenthum* von dr. Adolf Hilgenfeld, Leipzig. 1886, 94. és 121. old. Nézetem szerint **רב** ezen indokolásból következett: **ישנם ולרב הכי משמע ליה אפיקומין אפיקו מניינו הוציאו**; azaz, hogy **רב** szerint az **אפיקומין** összetett szóban a **מן** szó ugyanannyit jelent mint **מנא** tehát edényt jelent (Erub. 20. l. **מנא נקיטי**; B. Kam. 17. l. **מנא תבירא תבר**) és így a misna értelmének **רב** indokolása tökéletesen megfelel. Tudatjuk a **בן טיטוס**-sel, hogy a peszach-törvény szerint a peszach-lakoma után az asztaltársaság nem oszlik szét, együtt marad, s hogy neki is abban a társaságban kell maradnia **שלא יעקרו**.

⁴⁾ Jerusalmi פסחים Perek X. 37. col. 2. **מאי אפיקומין רבי סימן**. Nézetem szerint e feltűnő körülmény okozta a **מיני** azon erőltetett magyarázatát: **מיני זמר הן מיני כלים שמשתמשין**; (Dr. Kohut, Aruch Copletum I. 232. old.), mert ha **מיני** értelme **כלים** és az **אפיקומין** szóban a **מן** (**מנא**) szó értelme szinte **כלי**: akkor e két kifejezés között az etymologiai összefüggés megvan.

lakomájukat, külön-külön támlás kereveten ültek, mint a rómaiak, több bort kellett inni *לֹא יִסְתּוּ לוֹ מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל יַיִן וְאִפְּלוּ מִן הַתְּמָחַי* (Peszachim X. 99 b.) és ez mind azért történt így, hogy megmutassák, hogyan fogják saját hazájukban mint szabad emberek *בְּנֵי חוּרִין* ismét a peszachlakomát ülni és eltiltják a csemegét, holott a római nagyúri ünnepélyes lakomáknál a csemege alig hiányzott.¹⁾

Azután a *הַחֵמֶס* arra, hogy akár a *הַחֵמֶס*, akár a *בֶּן טִיטוּס*-nek kérdésére válaszul szolgáljon, merőben alkalmatlan. Ugyanis a mechilta és a peszachagada szerint a *הַחֵמֶס*, tehát az, ki azon tipikus alakok között, kik a négyféle szellemi irányt képviselték — *אַרְבַּעָה בְּנֵי* — tudás és értelmiség tekintetében legmagasabb fokon áll, azon kérdésére: »Mit jelentsenek a bizonyságok, törvények és ítéletek, melyeket az örökkévaló istenünk nekünk parancsolt?« válaszul azt nyeri: »A peszachlakoma után nincs csemege.« Válasz, mely neki semmi felvilágosítást nem ad; holott ő jogosan azt várhatta, hogy az egész peszachszertertást megvilágosító feleletet kapjon.

Épen úgy nem felel meg a válasz, ha az a *בֶּן טִיטוּס*-nek szól (Jerusalmi szerint.) Ő azt kérdezi *מִמָּה זֶה* mi az, hogy ma a vacsoránál minden másképen van mint máskor? és válaszul azt tudatják vele, hogy ma a törvény szerint nem lesz csemege. Mi neki a kivánt felvilágosítást meg nem adja.

Annak a több neves talmudtudós részéről nyert ezen magyarázatnak is, miszerint a *שֶׁאֵין מִפְּטִירִין אַחַד הַפֶּסַח אֶפִּיקוֹמִין* értelme: *לְמוֹד הִילְכוֹת דֶּפְסָח* oktasd a peszachszertertásra az *אֵין מִפְּטִירִין* misnáig, azaz az egész peszachritusra, csak akkor van értelme, ha az *אֵין מִפְּטִירִין* felelet a *הַחֵמֶס*-nak szól; a *בֶּן טִיטוּס*-nél ez az oktatás nem érvényesíthető.

II.

Nézetem szerint ezen misna a római keresztény-egyház húsvéti szertertása ellen szól.

Ugyanis a Jézus által elrendelt úrvacsorának napjára nézve a római egyház azt a tradíciót fogadta el, hogy Jézus

¹⁾ Die Juden wie die Römer assen gewöhnlich am Anfange ihrer Mahlzeiten bei gewissen Feierlichkeiten ein hartes Ei. (Binterim 237.)

halála előtti napon, tehát csütörtökön, Niszan 13-án este tartotta tanítványaival a búcsuvacsorát és az úrvacsorát is akkor rendelte el.¹⁾ És ezen nap az úrvacsora emlékére nagy ünnepnap volt.²⁾ A hívek közösen részesítették az úrvacsorában.³⁾ Másnap, pénteken, a misét szolgáltató pap a szentségtartót, melyben a dogma szerint most már a valódi isteni manna van (Jézus magáról azt állította, hogy ő a valódi mennyei manna),⁴⁾ ünnepélyes prócesszióban a díszesen elkészített koporsóba viszi és ott közimádásra kiteszi. Jézus eltemetése tehát a peszachlakoma, úrvacsora után אַחַר הַפֶּסַח történt.

Ugyanezt a szertartást követték az orthodox quatordeczimánusok, csak hogy az évfordulót, nem mint a római egyház a heti ciklus szerint, hanem a zsidónaptár szerint határozták meg; náluk tehát az úrvacsora emlékünnepe minden évben Niszan hó 13-ára esett és Jézus ünnepélyes dogmaszerinti koporsóbatétele Niszan 14-én este történt.⁵⁾

És ezen ritus ellen szól a אֵין מַסְטִירַיִן ; מִשְׁנָה ; nem temetünk el, אַחַר הַפֶּסַח a húsvéti lakoma után אֶפְיָקִימָן érczmannatartót⁶⁾ mint אֶפְיָקִימָן מִיַּי זֶמָה⁷⁾ helyesen magyarázta: אֶפְיָקִימָן מִיַּי זֶמָה helyesen: *manna zema* (zema ae, latinul érczedény), tehát: érczmannatartó.⁸⁾

Mi most már a בֶּן מִיֶּשֶׁשׁ -nek adandó választ illeti, nézetem szerint רַחֲמֵי אָבִי is helyesnek ismerte el azt az általános utasítást, hogy az apa feleletében fiának felfogási képességéhez alkalmazkodják לֹא דַעְתּוֹ שֶׁל בֶּן אָבִיו מִלְמַדוֹ és nem is arra

¹⁾ Die christliche Passafeier der drei ersten Jahrhunderte von K. L. Weitzel, Pforsheim 1848, 169, 296—298. old.

²⁾ Christliche Alterthumskunde von Krull II. Band Regensburg 1856. 70. old.

³⁾ Concilien des christlichen Alterthumes II. Jahrhundert 71. old.; Christlich-katholische Liturgik von Hnogek I. Theil Prag 1835. 729.; die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christlich-katholischen Kirche von Binterim V. Band, I. Theil, Mainz 1829. 198. old.

⁴⁾ Evangelium Johannes VI. 32., 41., 42. old.

⁵⁾ Conciliengeschichte von dr. Carl Hefele I. Band, Freiburg in Breisgau, Herderische Verlagsbuchhandlung 1855. 292. old.

⁶⁾ L. Gesenius Handwörterbuch über das alte Testament 1899. 64. old. אֶפְיָקִימָן cstr. אֶפְיָקִימָן. Behälter.

⁷⁾ Jerusalmi Pesach X. halacha 8.

⁸⁾ A szentségtartó rendesen ezüst vagy arany.

akarja az apákat oktatni, feleletükben mire szorítkozzanak, hanem arra, hogy a feleletből mi lényegest ki ne hagyjanak. Erre mutat a Mechilta által használt »פתח« szó is, mi annyit jelent, előadáshoz bevezetésül használni.¹⁾

S így miután Niszan 14-én este, tehát épen azon időben, mikor a zsidók a peszachlakomát ülték, történt az orthodox quarto-deczimanusok felekezeténél, nagy egyházi pompa kifejtése mellett, Jézusnak dogmaszerinti koporsóbatétele²⁾ és mivel: »שאי מינות דמשנאי« komolyan attól lehetett tartani, hogy a »בן טיפיש« együgyű létére, saját asztaltársaságától elszakadva az ünnepi menethez csatlakozik, esetleg az ebionaeusok azon felekezetének egyik »חבורה«-hoz szegődik, kik épen akkor Niszan 14-én este ülték a peszachlakomát a zsidó szertartás szerint:³⁾ »שאיין מפטירין אחר הפסח אפיין מן« szükségét látta a »בן טיפיש« el mindenekelőtt tudatni: »הילכות דפסח«, peszachtörvény: »שאיין מפטירין אחר הפסח אפיין מן«, hogy a peszachlakoma után nem temetünk mannatartót. Az ilyféle temetést a zsidó törvény tiltja, kik azt teszik, nem zsidók többé, azokhoz csatlakozni nem szabad »שלא יהא עומד מחבורה זו ויכנס לחבורה אחרת«. A többi felvilágosítást »שאיין מפטירין אחר הפסח אפיין מן« a »בן טיפיש« apjára bízta.

ולפי דעתו של בן אביו מלמדו.

Veszprém.

MED. DR. PILLITZ BENŐ.

ADATOK OPPENHEIM LÖB GALGÓCZI RABBIRÓL.

Dr. Richtmann Mózes »Pótlások Landau Ezékiel cikkemhez« cz. közleményében (M.-Zs. Sz. 23. évf. 2. sz. 159. l.) kétségbe vonja Stein Miksa rabbi amaz állítását, hogy Oppenheim Löb Galgóczon működött, mivel állítólag erre vonatkozó bizonyítékok hiányzanak. Ezzel szemben bátorkodom a következő bizonyító adatokkal szolgálni:

1. A helybeli izr. temetőben egy sírkő látható a következő felirattal:

¹⁾ מסכתא דפסחא פרשה יב.

²⁾ Hefele id. munk. 292. old.

³⁾ Weitzel id. munk. 246. old.; Judenthum und Judenchristenthum von Dr. Adolf Hilgenfeld, 94., 121. old.

יהודא
 עלה ונתעלה
 ונתבקש למעלה
 היה הרב המאור
 מינא ורבנא מי
 ליב אפנהיים די ציל
 נ' יום נ' מרחשון
 תקסד' תנצ"ב'ה'

2: A »Hazkára«-ban szintén mint volt helybeli rabbi említették. Ezzel kapcsolatban az említetttről még a következőt mondhatom: Fia Sámuel, ki Pápán lakott, kiadta atyja végrendeletét »דרך עולם הנצחיים« cz. alatt, mely tíz fejezetből áll. Ezt a végrendeletet Oppenheim 33 évvel halála előtt írta volt, mert e szavakkal kezdődik: »צוואה זו כתבתי בשנת תקלא ל"ס"ק: Fia a hozzá írt előszóban azt mondja, hogy több mű maradt atyja után, nevezetesen: »נהימות אריה«, »בית אריה«, a traktátusra, »מתיקות אריה«, a »Pirke Abóthra«. A szerző kéri is fiait végrendeletében, hogy ha esetleg valamit sajtó alá rendeznek sajátjukból, akkor hátrahagyott irataiból is adjanak ki valamit, erre első sorban ajánlja fentemlített »בית אריה« cz. művét. Fia azzal mentegeti magát, hogy szűk anyagi viszonyai nem engedik, hogy atyja kívánságát teljesítse; de addig is, míg Isten segíti, nem akarja, hogy atyja neve feledékenységbe menjen, kiadja annak végrendeletét, melynek töredékét Rosenfeld József helybeli főrabbi könyvtárában találtam.

Érdekes Oppenheim L. családfája is, melyet fia a kiadott végrendelet előszavának bevezetésében felsorol:

חבור כולל צוואת אאמיו החריף והבקי המקובל אלקי
 מוה"ר יהודא ליב אופנהיים שהי' אב"ד דק"ק פרייאשטאט
 זצוק"ל בן כבוד הרב החסיד מוה"ר אברהם אופנהיים
 בנו של הרב הגאון מו"ה ליב אופנהיים שהי' אב"ד
 דק"ק באסקוויץ ואב"ד דק"ק פע"שי' והמדינה בן

¹ Talán Friesland? A »שם הגדולים« II. ספרים czímű részében (Varsó 1876) 59, 61, 149. cikkely alatt áll, hogy az illető rabbi volt »בן אתרו של«: »בן אתרו של«-ban, »פעישא ומדינת שוואבני« rabbi volt

להרב המפורסם מו"ה אברהם אופנהיים אביו של
הנאמן מרא דארעא קדישא מו"ה דוד אופנהיים
שהיו" אב"ד דק"ק פראג ומדינת מעהרין אחיו
של הרב הנאמן מו"ה פייש אב"ד דמדינת העסק
במדינת אשכנז

Oppenheim L. kabbalista volt, mi végrendeletéből világosan kitűnik, melyben fiait is arra serkenti, hogy a kabbala tanulmányozására időt szenteljenek. A helybeli főrabbi még néhány évvel ezelőtt látott egy tőle eredő amuletet קמיעא tűzvész ellen. A helybeli templomban levő שויה"י az ő utasítása szerint készült egyik tanítványától.

Galgócz.

VAJDA MIKSA.

A »ZSIDÓ«, »ŽID«, »JUD« SZAVAKKAL ÖSSZETETT MAGYAR ÉS OSZTRÁK HELYNEVEK.

Előttem a lenn majd felsorolt 22 vármegye községei és egyéb lakott helyei hivatalos neveinek, a magyar királyi belügyminiszter megbízásából, az országos községi törzskönyv bizottság által — a Pesti könyvnyomda részvénytársaság betűivel — kiadott füzetes jegyzéke.

A 70 fillérnyi bolti áron kapható egy-egy ilyen jegyzék az egy-egy vármegyéhez tartozó községeknek és az illető vármegye területén fekvő törvényhatósági egy vagy több városnak három főrovatos lajstromát képezi, még pedig a rovatok következő címeivel: 1. »A járás és község neve (az 1900. évi Helységnévtár szerint)«; 2. »Az 1898. évi IV. t.-cz. 2. §-a alapján megállapított név«; továbbá 3. »A községhez tartozó azon puszták, telepek, majorok és egyéb lakott helyek megnevezése, amelyek a) jelentőségüknél fogva e néven az országos községi törzskönyvbe felvételnek, b) nyilvántartatnak és a Helységnévtárba felvételnek.«

Eddig — 1906 május 31 — a következő vármegyékre vonatkozó füzetek jelentek meg: 1903-ban: Békés, Csongrád, Fejér, Hajdu, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Tolna. 1904-

»הנאמן מה'רר דוד אופנהיים«, ami a fenti szerint téves; mert ez nem volt Dávid nővérének, hanem Ábrahámnak a fia. Ilyenekben, nézetem szerint, a rokon megbízhatóbb, mint az idegen.

ben: Bács-Bodrog, Baranya, Bereg, Máramaros, Pest-Kiskun és Ung. 1905-ben: Abauj-Torna, Csík, Háromszék, Sáros, Udvarhely, Zemplén és Zólyom, végre 1906-ban: Gömör-Kishont és Nógrád. Ha tehát a még hátralevő 41 vármegyének jegyzékei az eddigieknél sokkal gyorsabban nem jelennének meg, akkor — de különben is — még sokáig kell várunk a Magyar Korona Országainak egy olyan Helységnévtárára, mely az országos községi törzskönyvbizottság összes kiadványai alapján is készült, amiért is mindaddig a nevezett 1902. évi — 1903-ban megjelent — Helységnévtárból közlöm a Zsidó szóval nevezett, jelzett vagy összetett helységek neveit a célból is, hogy azok eredetére vonatkozó adatok beszerzésére és esetleg a Magyar-Zsidó Szemlében való közlésére e folyóirat t. munkatársainak és olvasóinak alkalom nyujtassék.

Zsidó kisközség Pestmegyében.

Zsidó kisközség Vas megyében.

Zsidó Beremendhez tartozó major Baranyában.

Zsidóduna Palonához tartozó téli kikötő Bács megyében.

Zsidófa Maisszhoz tartozó puszta Baranyában.

Zsidóhegy Pázmándhoz tartozó szőlőhegy Fejérmegyében.

Zsidóirtás Csabdihoz tartozó tanya Fejérmegyében.

Zsidókalap Kisperkátához tartozó puszta Fejérmegyében.

Zsidómajor Németujfaluhoz tartozik Somogyban.

Zsidómalom Jasdhoz tartozik Veszprémmegyében.

Zsidópuszta Osgyánhoz tartozik Gömörben.

Zsidóvár kisközség és *Zsidovin* nagyközség Krassó-Szörényben.

Zsidovszke Brezovához tartozó irtvány Nyitramegyében.

Végre Horvátországban *Židakov brieg* = Zsidóhegy Popovača községhez tartozó szőlőhegy Belovár-Kőrös megyében és

Židovinjak = Zsidószög, mely tartozik Bedekovčinához Varasdmegyében.

Azoknak, kiket a monarchia másik állama koronaországokban fekvő helységek »Jud« vagy »Žid« szóval kapcsolatos vagy jelzett nevei érdekelhetnének, a dr. jur. Karl Frühwald's Orts-Lexicon für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder című Wien-ben, Manznál 1877. megjelent névtárból, a következőket nyujtom azon megjegyzéssel, hogy a

zárjelbe foglalt nevek azon »Bezirkshauptmannschaft«-ot jelentik, melyhez az illető helység tartozik:

Judaszowka magyarul volna Zsidónőfalú Galicziában (Nisko).

Judenau falu Alsó-Ausztriában (Hernals).

Judenburg város Stájerországban (Judenburg).

Judendorf falu Csehországban (Jungbunzlau).

A stájer Judendorf-ot Frühwald nem közli.

Judenhof falu Alsó-Ausztriában (Amstetten).

Židemice = Schimitz falu Morvaországban (Brünn).

Židlochovice = Seelowitz város Morvaországban (Auspitz).

Židovice = Seidowitz falu Csehországban (Brüx).

Židowic falu Csehországban (Jičin).

Židowic falu Csehországban (Raudnitz).

Ezen utolsó három falunak magyarul Zsidófalva volna a nevük.

Żydaczów város Galicziában (Żydaczów).

Żydowskie falu Galicziában (Krosno).

(V. E.)

IRODALOM.

THE JEWISH ENCYCLOPEDIA XII.

(Funk and Wagnalls, New-York and London, Fleet-Street 44. Ára 30 korona).

A XI. kötet bemutatásánál jeleztük már, hogy a XII. kötet is megjelent, csak hogy nem érkezett még Európába. Ugyanakkor röviden méltattuk az egész művet és örömünknek adtunk kifejezést befejezése felett. Nehéz küzdelmek után indult meg és az első kötet elkészülése oly tetemes költségeket okozott, hogy a kiadó cég a folytatástól visszaretent. Ebben a nehéz helyzetben 16 lelkes és gazdag amerikai és angol zsidó biztosította bizonyos számú példány elkelését és a céget a munka folytatására bátorította. A kiadók a jelen kötet végén ezt maguk mondják el. Hálájuk kifejezése után pártfogóik neveit közlik. Hálából az aláírók listáját is közzé teszik.

Ez lényegesen különbözik az első kötethez mellékelt listától. Akkor csupán azt tudták, hogy kik szeretnék a nagy művet, most azt is tudják, hogy kik fizették meg. A szám így is meglepő. Amerikában kerek számban 5500 vevő akadt az egész műre. A világ többi részeiben mindössze 2000 előfizető akadt. Ezekhez járulnak a külön kimutatott intézetek, egyesületek, klubok stb. körülbelül 400. Nagyjában 8000 patronus tette lehetővé a megjelenést. Ha tekintetbe vesszük az Amerikán kívüli patronusok aránylag csekély számát, akkor fővárosunknak nem kell restelkedni. Nem kétséges, hogy nagyon tekintélyes azon vevők száma, kik ebbe a listába nem kerültek és egészen bizonyos, hogy a mű elkészülte után legalább annyi példány kel még el, amennyi már eddig eladatott. Ezt a számítást nem azért teszszük, mintha az Encyclopedia anyagi

oldala érdekelne bennünket — a mások seftjei senkinek sem imponálnak — hanem azért, mert látjuk belőle, hogy a zsidóság iránt mily méretű az érdeklődés. Nem káromkodásról volt szó, amelyet az antisemita és filosemita lapok írnak, hanem pénzről, egy műért adandó sok pénzről, és mégis akadt legalább 10.000 máris és jövőben talán még annyi. Komoly és szakszerű zsidó munkánál ez felette tanulságos és örvendetes szám. A zsidó intelligencia mellett fényes tanuságtétel, mert nem szabad elfelejteni, hogy a kulturvilágban a zsidók tömegei lehültek, a zsidó ügy iránt nem érdeklődnek, hisz nem ígér se képviselőséget, se babért. Fényes tanuság a zsidó tudás ereje mellett is. Joggal hangsúlyozta ez alkalomból a berlini rabbiszeminárium fiatal tanára egy berlini lapban, hogy a zsidó tudós erejét és idejét a gyakorlati tevékenység őrli meg, illetve foglalja le, míg a keresztény theológiai professornak mindössze néhány órája van hetenként és ezen felül a tudományon kívül más gondja nincs.

Igaz, hogy több fiatal erőt külön e célra kötött le a szerkesztőség, de azért a munka oroszlánrészét mégis a hivatásos tudósvilág végezte. A kiadó cég 8 év előtt azt ígérte, hogy 8000 lapra terjedő művet fog adni, melyen 400-an dolgoznak és amelyet 2000 illusztráció fog díszíteni. Ezt az ígéretet nemcsak beváltotta, hanem túl is ment rajta, mert a munka terjedelme 8572 lapra, a munkatársak száma 605-re és az illusztrációké 2464-re rug. Ezenkívül van még 23 színes faksimile és egyéb díszítés. A szavak száma 8,168.957, mely a munkatársak által dolgozataikban beszolgáltatott 9,630.211 szóból kerültek ki. Töröltek tehát majdnem 20 százalékot, amit a terjedelemre való tekintet követelt. Tudomásunk szerint kiszedett és megfizetett cikkeket is kihagytak a fenti okból. Bizonyára ez a tekintet vezette a szerkesztőséget abban, hogy az összes cikkek lajstromát, melyet javasoltunk és melyet helyeselték és kilátásba vettek, nem mellékeltek az utolsó kötet végére. Pedig ez az Encyclopedia kezelhetőségét nagyban emelte volna, mert egyszerre mutatta volna, hogy megvan-e valamely keresett cikk vagy nincs. Mert a cikkek száma nem kevesebb 16.606-nál, melyekben kereken 150.000 tárgyról van szó. A felhasznált könyvek 75.000-re rugnak. Ezt a rengeteg munkát tulajdonképen 4 év alatt végezték, mert

11 kötet 1902 február és 1905 december közé eső időben jelent meg.

Az Encyclopedia eszméje több évtizedes, Steinschneider és Cassel már néhány próbaívet közre is bocsátottak volt. De a dicsőség nem azé, akitől valamely eszme ered, hanem azé, aki megtestesíti. A jelen esetben tehát *dr. Singer Izidoré*, ki vele, miután Európában hasztalan erőlködött, nyolcz év előtt Amerikába vándorolt és ott rövid időn belül lankadást nem ismerő erélylyel »nyélbe ütötte«. Eget-földet megmozgatott és minden akadályt legyőzött. A nagy érdeklődést az ő ügyes agitációja keltette fel. Érdemét emeli az, hogy encyclopedikus művet teremtett, amely természeténél fogva nem hal meg, mert az általános tendenczia az, hogy újból és újból kiadassék. A kiadó cég ezt a nagy alkotását nem hagyhatja többé veszendőbe menni és talán nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy az új kiadás megindításához nem kell majd annyi esztendő, mint amennyit az egész mű elkészítése követelt.

A zsidó tudománynak ezen standard work kitünő segéd-eszköze és fejlesztője lesz. A zsidó ügy szempontjából is nagy jelentőségre tarthat igényt, mert minden tárgyilagos információt kereső embernek megbízható felvilágosítással szolgál. Semmiféle mű nem demonstrálta úgy ad oculos a zsidóság részét az általános emberi kulturában, mint az Encyclopedia. A kultura hány munkása van benne elkönyvelve! Így még nem látták együtt a zsidó szellemi munkásokat soha és sehol. Milyen kulturkincstől fosztatott volna meg az általános civilizáció, ha ezeket a népek kilökték volna kebelükből, mire nap nap után biztatja őket a vak gyűlölet. Az Encyclopedia célja nem volt a zsidóság apologiája — kiadói keresztények, az egyik főnök hozzá még protestáns pap — sőt az antisemitism cikk irányzatosság nélkül antisemita izű, mert összehord mindent, amit a zsidók ellen valaha felhoztak, ezekről referál, anélkül hogy czáfoló szava volna. És az Encyclopedia mégis a legfényesebb apológia, oly fényes, amilyent kitalálni nem lehetett volna. A tények logikája ez, melyek az emberek kívánságaival szemben a leggorombábbak tudnak lenni.

De nem folytatjuk tovább az elmefuttatást és áttérünk a jelen kötetre. A cikkek általában még tömöttebbek, mint az előző kötetekben, különösen mint az elsőben. De azért nem

hiányoznak a terjedelmesek és kimerítőek sem. Ime itt adunk belőlük egy kis mutatót.

Talmud (Bacher), *Talmud-Commentaries* (Richtmann, Budapest), *Talmudic Law* (Blau), *Talmud Torah*, *Tanchum*, *Tanchuma*, *Tanna debe Eliyahu*, *Tannaim and Amoraim* (két teljes lista), *Tarfon*, *Targum* (Bacher), *Tashlik* (képpel), *Tax-Gatherers* (vámszedők), *Taxation*, *Teheran* (képekkel), *Texeira* (család), *Tekufa*, *Temesvar*, *Temple administration and service of* és több cikk, melyek a templom történetét kimerítően tárgyalják és képekkel illusztrálják. *Temurah*, *Ten* (tizes szám), *Tent* (sátor), *Teomim* (család), *Teraphim*, *Terefah*, *Testament of the Twelve Patriarchs* (hosszú cikk Kohlertől), *Tetragrammaton* (Blau), *Texas*, *Theft and Stolen Goods* (lopás), *Theodora* (zsidó eredetű bolgár királynő 1335—1355), *Theodore of Mopsuestia* (Krausz), *Theodotion*, *Theology*, *Theophany*, *Therapeutae*, *Tiberias*, *Tiktin* (család), *Tisza Eszlar*, *Titles*. Felette érdekes cikkek a héber könyvek címlapjairól, melyek közül faksimileket látunk, a címképekről és a héber könyvcímekről. *Titus*, *Titus*(iv), *Tobiades*, *Tobit*, *Todros* (6 biográfia), *Toledo* (képekkel), *Tombs* (sírok, képekkel, Krausz), *Torah* (Blau), *Torquemada*, *Tosafot*, *Tosefta*, *Totemism*, *Trabot* (család), *Trani* (család), *Translation into Hebrew*, *Transmigration of souls*, *Travelers*, *Treves* (család), *Tribes* (az elveszett 10 törzs és a '12 törzs), *Triennial cycles*, *Tripoli*, *Troki*, *Tunis* (több képpel), *Turin*, *Turkey*, *Types anthropological*, *Typography* (számos mutatvánnyal és több listával), *United States* (terjedelmes cikk), *Urim and Thummim*, *Usury* (uzsora), *Vámbéry Arminius*, *Vecchio del* (elterjedt olasz tudós család), *Veigelsberg Leo*, *Venice* (terjedelmes cikk képekkel), *Verse-Division*, *Vienna* (képekkel), *Vocalisation*, *Wahrman Moritz* és *Alexander*, *Wandering Jew*, *War* (háboru), *Warsaw*, *Washington*, *Water*, *Week*, *Weight and Measures*, *Weil* és *Weiss* (számos életrajz), *Wessely*, *West Indies*, *Wilna*, *Wine*, *Wisdom* (bölcseiség), *Woman* (nők jogai), *Worms*, *Worship of Idol*, *Yahja* (elterjedt híres család), *Yemen*, *Yeshibah*, *Yezirah*, *Yizhak*, *Zangwill*, *Zarfati* (több biográfia), *Zealots* (vakbuzgók), *Zemiroth*, *Zionides*, *Zionism* (kimerítő cikk), *Zohar*, *Zunz*.

Több cikkben már a lapozásnál feltűnt a bibliográfia hiányossága, de nem akarjuk cikkünket ezekkel az aprólékos-

ságokkal nyújtani és velük a hangulatot rontani. Ne zavarja a hálát és örömet disszonáns hang.

*

Joseph Jacobs az *Encyclopedia* számára külön kalauzt készített, melynek czíme: »The Jewish Encyclopedia. A guide to its contents an aid to its use« (New-York and London 1906). Ebben a könyvben a 16.606 cikkből 2000 lett kiválasztva és tárgyi szempontok szerint csoportosítva. A fő tehát a szempontok kidomborítása. Ha az érdeklődő meg akarja tudni, hogy bizonyos kérdésről van-e szó az *Encyclopediában* és hol, akkor ebből a Vezetőből könnyen és gyorsan tájékozódhatik. Minthogy *Jacobs* az *Encyclopedia* tartalmát szakokra osztja és felsorolja a szakok ama pontjait, melyek tárgyaltnak, érdekes képeket ad magukról a tudományszakokról és könyve önmagában is elég érdekes olvasmány.

BABYLON VIZEIN.

Patai József verskötete. Művészi rajzokkal ellátták *Lakos A.*, *Lilien E. M.*, *Nossig A.*, *Ehrenfeld E.* és *Sávelyi D.* Budapest. 1906. »Jókai-műintézet 8° 205 o. Ára díszkötésben 5 korona.

Pazar kiállítású, értékes könyvvel ajándékozta meg *Patai József*, ki fiatalsága mellett is szép hírnevet vívott ki magának hazai irodalmunkban, a magyar zsidó olvasó közönséget. E lapok olvasói előnyösen ismerik *Patai Józsefet* irodalomtörténeti tanulmányaiból és így fölösleges őt közelebbről bemutatni. Mint a »Magyar Zsidó Könyvtár« ágilis szerkesztője igen üdvös munkásságot fejt ki, hogy a nagy közönség érdeklődését a sokáig a hamupipóke szerepét játszó költői zsidóirodalom felé fordítsa. Amit *Kecskeméti Lipót* műfordításaiban oly sikeresen megkezdett és amit a felejthetetlen és oly korán elhunyt *Makai Emil* oly szerencsésen folytatott, képezi *Patai József* legfőbb érdemét és dicsőségét. A zsidó költőket szólaltatja meg nemzeti nyelvünkön és minden úton-módon arra törekszik, hogy a mi régi irodalmunk költőinek is meg legyen irodalmunkban méltó helye. A Kiszfaludy-Társaság ülésén is felolvastatta átültetéseit és így akarta hazánk ezen előkelő irodalmi társulatának figyelmét költőinkre terelni.

Sachs, Zunz és leginkább Heller Seligmann szerencsés átültetéseiben vonultak már be költőink a művelt nyugati népek irodalmába. Csak kevesen méltányolják ama fáradságos munkát, melyet a középkori héber költészet szakavatott fordítója végez. Filológiai természetű akadályokon kívül a szent nyelv sajátos bájának és speczifikus zamatjának visszaadása okoz nagy nehézséget a fordítónak. Igazán csak kongeniális fordítónak sikerül a poetikus átültetés, mely híven visszatükrözteti az eredeti szellemét. Főleg a héber sajátos tautológiák visszaadása jár nagy nehézségekkel és ezért a poetica licentia ezen téren nagyobb, mint a költészet bármely ágában. Ez magyarázza meg néha azt is, ha a figyelmes olvasó a fordítás átolvasásánál nem ismer reá az eredetire és ez sok műfordítás hibája. Nem fordít, hanem vagy körülír, vagy pedig, ami még inkább az igazság rovására megyen, utána érez a költőnek és a nehézségeket oly versszakok betoldásával véli leküzdeni, melyek az eredetiben teljesen hiányoznak, vagy pedig csupán jeleztetnek.

Patai fordításaiban szerencsésen elkerüli ezen veszedelmeket. A költő egyéniségébe elmélyed, a héber nyelv ügyes kezelője, a zsidóság multján lelkesedik, ezért oly szerencsések fordításai és ezért egyeznek oly meglepően az eredeti poemákkal. A népe multján kesergő pajtánnal együtt kesereg és a nemzete jövőjén lelkesedő költővel együtt lelkesedik, beleéli magát előképe hangulatába, ismeri annak ideálját, világnézetét, reményeit, sóhaját, panaszát. Erről tanuskodik önálló vallási lyrája is, melyet ugyanazon borongó érzés jellemez, mint középkori költőinket. Főleg *Nagara* Izrael verseit, ki úgy látszik Patai kedvencz költője (nyolcz versét fordítja és egy önálló szép ódában jellemzi) ülteti át szerencsés kézzel. Heller a *Die echte hebr. Melodie* cz. művében csak öt versét fordítja e kiváló lyrikusunknak, kinek mélabús dalai a keleti ritus gyöngyeit képezik. Gabirol, Juda Halévi, Ábraham és Mózes Ibn Ezra vannak még e kötetben képviselve.

A kötet önálló verseket is tartalmaz, melyek tanuságot tesznek a költő érületéről és szinte jól esik, hogy a kötet komoly hangulatát meg nem zavarják könnyelműbb hangú, lasciv irányzatú poemák. Szombat, újév, engesztelő nap, sátoros ünnep, chanuka, purim, peszach, sevuóth, tiso-beov és »Szürkületben« czimű fejezetekre oszlik a mű. Számos igaz vallásos-

ságtól áthatott verse nemsokára önkéntelenül átmegy majd a köztudatba. A pesti izr. hitközség elavult magyar egyházi dalai helyébe a Patai József versei nagy részét vette át és zsinagógánkban ezek szövegén épülnek majd az ájtatóskodók

A kötet díszét belső tartalma mellett nagyban emeli a számos hangulatos és művészi ízlésről tanuskodó rajz. Ezek közül igen megkapó a Lakos Alfréd címrajza. A könyv bizonyára megteszi majd a maga útját és nagyban hozzájárul majd félreismert és félremagyarázott zsidóságunk megismeréséhez.

Budapest.

DR. W. M.

IRODALMI SZEMLE.

Dr. Samter N. műve: »Judentaufen im XIX. Jahrhundert« (*Berlin*, 1906) aktuális és szomorú témát tárgyal, melyről más helyen szólunk majd. Itt csupán mint irodalmi terméket mutatjuk be. Szerző, német lévén, nem beszél hasból, hanem a tények alapján. Ezeket nagy tudással és még nagyobb szorgalommal gyűjtötte össze az irodalomból és a következő hét fejezetben tárja fel: 1. Miért keresztelkedtek ki a zsidók? 2. A kikeresztelkedés elleni eszközök és mit szólnak ezekhez az államok? 3. Hivatalos és félhivatalos zsidókitérítés. 4. A misszió munkája. 5. Mit ért el a misszió? 6. Kikeresztelkedések. 7. Mi a teendő? A művet két függelék zárja be, melyek közül az első statisztikai táblákat tartalmaz, a második pedig felsorolja azokat az iratokat, melyek a kereszténységet az igazságnak megfelelően mutatják be. Samter művét meleg zsidó szívvel írta és ezt a címlapon »Cum ira et studio« jelszóval jelzi. A német viszonyokról természetesen alaposan tájékoztat, az orosz, lengyel, magyar viszonyokat is felöleli, de nincs teljesen informálva, különösen rólunk. Jellemző, hogy a német kultúra körén kívül eső országokban (Francia-, Olasz-, Angolország, Amerika, Kelet stb.) a zsidó hitelhagyás nem grasszált. Az önkéntes (legalább külsőleg önkéntes) kikeresztelkedések klasszikus hazája a német- és az osztrák-magyar birodalom. Első helyen Bécs áll. Oroszország kisebb-nagyobb nyers erőszakkal dolgozott és dolgozik.

*

Wünsche A., az ismert midrasfordító és termékeny író, összegyűjtötte több folyóiratban megjelent közleményeit a

biblia esztetikai méltatásáról, kiegészítésekkel és simításokkal vaskos kötetben bocsátotta közre e címen: »Die Schönheit der Bibel.« 1. Band: »Die Schönheit des Alten Testaments« (Leipzig, 1906). Az anyagot 15 fejezetre osztja, melyek közül kiemeljük a következőket: A bibliai iratok szépségéről általában (1. fej.); a történeti és költői részletek szépségéről (2. és 3. fej.) A másal (parabola és mese), a gyász- és gúnydalok szépségéről (7., 9., 10.). A 14. fejezet a Luther-féle bor, ének és asszony szerepéről szól, melyet ezek a biblia költészetében játszanak és az utolsó, a legfontosabbak közé tartozó, a biblia jelentőségét a képzőművészetekben ismerteti. Felette érdekesek a nagy költők és írók (Goethe, Schiller, Heine stb.) idézett nyilatkozatai a bibliáról. A biblia mérhetetlen hatása, melyhez fogható nincs a világirodalomban, nemcsak szentségén, hanem költői szépségén is alapszik. Igazi népolvasmány, amely az ókortól a jelenkorig ellenállhatatlanul vonzotta az embereket. W. ezt a bűbájt keresi és mutatja fel, amennyiben kikutatta. Az egyes fejezetek nem állanak ugyanazon a színvonalon, de valamennyit ugyanaz a lelkesedés diktálta.

*

A Kahana-féle gyűjteményes héber bibliakommentárból az imént jelent meg a Dániel könyve, Lambert, párisi szeminaryumi tanár magyarázatával (l. Irodalmi hírek) és az aram részek héber fordításával. A bevezetésben L. röviden ismerteti a kritikai nézeteket a könyv keletkezése koráról és kétnyelvűségéről. A szerzőség évét 165-re teszi és az utolsó részt toldaléknak tartja. Az aram nyelv használatát onnan ered, mert a babyloniai udvar és az ott nevelt ifjak felemlítése után a helyzetnek megfelel az aram nyelven való folytatás. Hisz 2, 4 így végződik: beszéltek a királyhoz *aramul*. A fordítás a régibb héberségre törekszik és sikerültnek mondható. Dániel maga természetesen itt-ott más szót használt volna.

*

Dr. Neumann Ede megírta nagyhírű apósa, Kayserling Meyer életrajzát, amely részben az IMIT. 1906. Évkönyvében látott napvilágot és most külön is megjelent: *Kayserling. Életrajzi vázlat* (Budapest, 1906). Az 1905-ben elhunyt és fővárosunkban 34 évig működött rabbi általánosan ismert személyiség volt, de azért életének első felét a legtöbb olvasó

eddig nem ismerte, mert Kayserling mögött már jelentékeny mult volt, midőn 42 éves korában a pesti rabbiállásra megválasztatott. Neumann melegséggel és szeretettel vázolja a nagy tudós és lelkes pap életfolyását gyermekkorától haláláig, de tisztán a való tények alapján és minden túlzástól menten. Egyszerűen és lelkesen adja elő a tényeket, Kayserling egyszerűségéhez és lelkeségéhez méltóan, az ő szellemében. Szolgáljon a feltárt gazdag élet mintaképül és buzdítsa a nemes példa a jelen és jövő nemzedékeket.

KOHELETH.

III. FEJEZET.

Ideje megvan mindennek a földön,
 S az ég alatt is minden jelenségnek —
 Jő idő: születni, s idő jő: meghalni,
 Egyszer magot vetnek, máskor meg kitépnek,
 Van idő: ölésre, s idő: gyógyításra,
 Van idő: döntésre s újra építésre,
 Könnyhullajtására, s kaczagó jókedvre,
 Jő idő a gyászra s tánczban feledésre.
 Köveket dobunk el — máskor meg fölszedjük,
 Ölelkezünk tán ma — s lankad karunk holnap,
 Lázban keresünk ma — majd ismét tékozlunk,
 Mit ma megőriznek: holnap sutba dobnak.
 Van idő: szakgatni, s varrásra is jő nap,
 Hallgatás most bölcsebb — s máskor jobb beszélni,
 Van idő szeretni, s van idő gyűlölni,
 Van idő csatázni, s idő békén élni, —
 S mi haszna van mégis annak, aki fárad?
 Minden kínlódásból mi a nyeresége?
 S mit az Isten küldött: láttam mind a kint én,
 Hogy az ember lelkét vele összetépje.
 Mindent idejében jól alkotott Isten,
 S nincsen oly rejtélye az egész világnak,
 Melyet elzárt volna az Úr mielőlk, —
 Csak az Isten műve marad titkok titka,
 Messze esik annak ismerete tőlünk,
 Hogyan alkotott Ő kezdettől a végig.
 Azért megismertem: nincsen is jobb annál:
 Minthogy örvendezve mindabban az üdvben,
 Mit a sorsunk nyujthat — terített asztalnál,
 Teli serlegekkel viduljon az ember,

Keresse az üdvöt, fáradalma bérét —
 Bizony, bizony ez is Isten adománya.
 Boldog, aki vigan tölti el az éltét.
 Csak amit az Isten alkotott, marad meg,
 Egyedül csak annak nincs mulandósága,
 Nincs mit hozzátenni, sem elvenni abból,
 Műveit az ember félve megcsodálja.
 Ami most lett: rég volt, s ami lesz: nem új az,
 Föltámad az elmúlt ujrátörekvéssel.
 Mást is láttam én még a nap alatt, itt lenn,
 Hogy szemem a földön megjártattam széjjel,
 Az igazság helyén gonoszságot láttam,
 És a jognak helyén igaztalanságot —
 S azt gondoltam: majdan megítél az Isten
 Igaz és rossz embert, az egész világot,
 Idők jönnek majdan, sor kerül reájuk,
 Hivém, hogy az Isten tervét végrehajtja —
 S hogy az állathoz oly hasonló sorsa:
 Isten majd az embert megtanítja arra.
 Most már bizony látom: mindenben egy sors vár
 Az emberre csak úgy, mikép a baromra,
 Úgy hal meg az egyik, amikép a másik,
 Egy lehellet lakik ember- s állatorrba.
 Embernek előnye állat fölött nincsen,
 Oszló pára minden, hiuság és semmi,
 Egy helyre tör minden: földnek a porába,
 Porból lettünk minden, s porrá kell majd lenni.
 Ki is tudná bizton; hogy az ember lelke
 Magasba száll egykor, túlvilág honába?!
 S hogy a barom lelke a föld martaléka,
 S az száll pusztán egykor majd a sír porába?!
 Azért hiszem én azt, — egy üdvösség van csak:
 Vigalom az ember fáradalma bére,
 Örömet keressen küzdelmei árán,
 Ez lehet csak léte biztos osztályrésze.
 Mert hogy mi lesz majdan? ki fejti meg néki?!
 Siron túl látásra hol van vezetője?!
 Ki lebbenti néki föl a titkos fátyolt:
 Hogy túl a koporsón lesz-e jövődjöje?!

Budapest.

KISS ARNOLD.

ORSZÁGVILÁG.

RÓMA.

Az örök város szépségeinek és műkincseinek leírását ez igénytelen cikkben az olvasó ne keresse. Megtalálja százával máshol és mi erre egyáltalában nem vagyunk hivatottak. Az évezredek óta összehordott műkincsek pusztá meg szemlélésére hónapok és tanulmányozásukra évek kellenek és oly sokoldalú képzettség, amelyen kevés boldog halandónak jutott osztályrészül. De annyit mindenki lát, hogy két világkultúra az, amely ebben a városban összeütközött és mindegyik kitörölhetetlenül rásütötte bélyegét: az antik és a keresztény kultúra. A pogány Róma világhatalmát romjaiban is látjuk és bámuljuk: császári palotái, középületei, diadalkapui, fürdői, szobrai stb. mind szertelenek, a végtelenbe terjedők. Nem egy nép, hanem az egész világ alkotta őket, az a világ, melyet a telhetetlen rómaiak járomba hajtottak, rabszíjra huztak és kiraboltak. E világraszóló műremekeket két évezred óta az emberek milliói bámulják, dicsőítve a czézárokat, kik létesítették, a művészeket, kik megalkották, gyönyörködésüket nem zavarja a tenger vér és könny, melybe kerültek. A rabságba hajtottak és kifosztottak apró népek voltak, gyengék, barbárok, a rómaiak pedig a Nietzsche-féle »úri erkölcs«-nek hódoltak és nem a zsidó »rabszolga erkölcs«-nek, szóval »úri nép« volt.

A légiók előtt sorba dőltek le az ókori világ nagy és kis országai, a zsidók országa és népe is útjukba esett, kemény és hosszú harc után — a zsidó keménynyakú nép volt — ez is elnyeletett. Pompejus volt az első, aki Jeruzsálem városát bevette, de csak 70 évvel később került a szent föld római igazgatás alá. Zsidók állítólag fővárosuk első bevétele után jutottak el Rómába, de ez csak feltevés és nem valószínű. A zsidó vándorlás évszázadokkal Pompejus előtt vette kezdetét és bizonyára már jóval a szóban forgó idő előtt (60 ante) jöttek az első zsidók Rómába. Talán nem Palesztinából, hanem Egyiptomból, hol már Nagy Sándor előtt telepedtek le és Pompejus korában már nagy

tömegekben laktak. Mint az alexandriai zsidók, a római zsidók is görögül beszéltek és megmaradt katakombáikban a sírfeliratok — kevés kivétellel — görög nyelvűek. Nem akarjuk ezt a kérdést e cikk keretében tovább firtatni, csupán azt állapítjuk meg, hogy a római zsidó község a legrégebb Európában, amely még létezik. A görögországi és kisázsiai görög községek, melyek a rómaid szintén táplálták, rég elpusztultak, de a római község annyi balsors után még mindig él és újabb időben szaporodik is.

Nem nagy, talán 8000 lélekből áll. A középkor sok százados elnyomása, amely egészen a múlt század derekáig tartott, koldusbotra juttatta és hajdan erős kulturáját is lesüllyesztette. A község többsége mai napig szegény emberekből áll. A ghetto a városszabályozás áldozatául esett, de csak külsőleg tűnt el a föld színéről, mert hajdani lakói jórészt most is együtt laknak. Persze megváltoztak, a régi jámborságból édes kevés maradt. De a ragaszkodás a zsidó hithez azért még ma is szilárd és a valláscsere ritka. A vegyes házasság az, amely a római és a többi olasz zsidók soraiban pusztít. Kevesen vannak és keresztény polgártársaikkal társadalmilag is együtt élnek, úgy hogy elég sűrűn összeházasodnak. Anyagi érdek — állás és emelkedés — nem szerepel, mert az olasz nép tényleg szabadelvű és az egyenjogúságot nemcsak vallja, hanem gyakorolja is. A fajnémet és fajmagyar elméletet az olaszok nem veszik be, mert hiányzik hozzá az előfeltétel — a zsidógyűlölet. Az egyenjogúság oly teljes, hogy senkinek a vallását nem kérdezik és nem kutatják. Azt hallottam Rómában, hogy az olasz kormány nevében az új pápával trónralépte után a belügyminiszterium egy zsidó magas tisztviselője tárgyalt.

Sok az előkelő állású zsidó — képviselő, senator, hivatalnok, tanár, orvos, ügyvéd, nagykereskedő, bankár stb. — és sok a szegény zsidó. Középosztály alig van és ez a zsidóközség egyik baja. A keresztény templomok körül szegény zsidók háznak, kiknek tolakodását szegénységük eléggé menti. Különben keresztény társaik épolyanok. Magánértesülésből tudjuk, hogy a hirlapírók javarésze Rómában is zsidó, de a hirlapírót azért nem hívják »zsidó gyerek«-nek és a »Chevre« meg »Zsidó legényegylet« ismeretlen — a nemzeti kultúra alacsony fokán áll a római világ. Ez abból is látszik, hogy az

egyik egyetemi tanárt Löwynek hívják és ottlétemkor jelent meg tőle egy német könyv. Rettenetes elmaradottság a modern civilizációtól.

A zsidó jámborságnak fokmérője a modern világban a templomlátogatás. A zsidó életmód, melynek két szembeszökő megnyilatkozása a szombat és a kóser étkezés, a nagy városokban félszázad alatt annyira megváltozott, mintha legalább is egy félezredév viharzott volna el fölötte. A szombatnak, sajnos, Rómában sincs láttatja és a kóser vendéglők száma — egy. Ebbe is idegenek járnak, nem tódulnak. A templomokban azonban még van élet. Az öt közül ugyan kettőt végleg bezártak — több templom van egy épületben egymás fölött — de a díszes új zsinagógában és a másik kettőben úgy péntek este, mint szombat reggel aránylag nagy közönség jelent meg. A szónoklatot péntek este tartja a rabbino maggiore, *Vittore Castiglioni*, kit nemrég választottak meg 23 pályázó közül. Lelkes és tevékeny ember és elsőrendű szónok, kit áhitattal hallgatnak meg. Az Istentisztelet alatt ünnepélyes rend és csend uralkodik. A község összes tisztviselői — papok, tanítók stb. — az Istentisztelet alatt az almemoron ülnek.

A zsidó tudomány nem áll a régi magas színvonalon. Van ugyan »jesiva«, de ez az olaszoknál egész mást jelent, mint mifelénk. Összejövetel az jámbor célból, de nem talmudiskola. Talmudisták a mi értelmünkben talán egyáltalában nincsenek Rómában. Az 1553. évi talmud-autodafé és az azt követő pápai talmudtilalom gyökereiben támadta meg a talmudtudást és a kabbalát segítette nyeregbe. A zsidó szellem kielégítést keresett és a biblia mellé a mystikát vette, amely a nevezett időtájt virágját élte a Keleten, melylyel az olasz zsidók a tenger révén ősidők óta élénk összeköttetésben állottak. Az üldözött zsidók sötét lelkülete felderült a »titkos tan« szórta fénysugaraknál, a nyomoruságos való világból a képzelet boldog országába menekült. És a kabbala mai napig él, ha nem is virágzik többé.

Ikertestvére a költészet, hisz az igazi költő is képzelt világot varázsol elő. És a héber költészet mai napig virágzik az olasz zsidók között. Az olasz kék ég és forró vér táplálják az olasz nép költészetét és ennek hatása a zsidókra is kiterjed, de azért egészen bizonyos, hogy a kabbala a héber költészet

egyik tápláló forrása volt. A mystikusok költői lelkek és tényleg gazdag és érzelmes költői irodalmat teremtettek. A szigorú vallástörvény kidobta szerelmi költészetet az Isten és Izrael között fennálló vőlegényi és menyasszonyi viszony képe alatt ismét behozták a kabbalisták, kiknek legkedveltebb könyve az Énekek Éneke. A »Lechó dódi likrasz kalló« sohasem talált volna helyet Istentiszteletünkben a kabbala nélkül. A kabbala a titokzatos szavak tudománya és természetében rejlik a szép szó és szép forma kultusza. Mindezek nagyban emelték a költői hajlamokat és képességeket és bátran állíthatjuk, hogy Spanyolország után Olaszország szülte a legtöbb és legjelentékenyebb héber költőt. A kabbala minden titkot természetesen az Isten szavában fedezett fel és szükségkép a biblia tanulmányozását helyezte előtérbe. Ezekből az okokból érthető, hogy a zsidó ismeretek hanyatlásának olasz földön első áldozata a talmud lett, de a biblia és a héber verselés még tartja magát. A római rabbino maggiore, ki több nyelven ír és beszél, a héber verselésnek is nagymestere. A hitközségnek kéziratokban és nyomtatványokban egyaránt gazdag könyvtára azonban eddig tudományos feldolgozó nélkül szükölködik. Már futólagos átnézés mutatja, hogy itt gazdag kincs hever.

De e kis cikk szük keretében máris sokáig időztünk a jelen kornál, holott Róma jelentősége és érdekessége multjában rejlik. A római zsidó községről ugyanez áll és két terjedelmes mű beszéli el kétezer éves történetét. E hosszú multból azonban alig látható valami. Hol vannak az ókori zsinagógák? Leromboltattak, bekebeleztettek, keresztény templomokká lettek, ki tudja? A zsidók legfőbb történelmi tapasztalata a régi tétel: Az enyém az enyém és a tied is az enyém. Templomaik, iskoláik, temetőik idegen kézre kerültek. A temetőt felszántották, sírköveit beépítették. Ez a sors érte a középkor zsidó községeit és bizonyára a római községet is, mert a középkorból nincs régi temetője, csupán az ókorból — a föld alatt, drága sírkövek nélkül.

A zsidó katakombák az összes katakombák között a legjobb karban maradtak meg. Mély kegyelet őrködött felettük, mert a sokat hányatott zsidók sohasem feledkeztek meg halottjaikról. Aki a talmudot olvasta, azonnal észreveszi, hogy ezek a földalatti sírok palesztinai mintára készültek. Palesztinában

a sziklába ástak egy kriptát, melynek három falába egymás fölött több sírhelyet vájtak. Rómában ugyanezt tették, csak hogy a föld alatt. Kétségtelen, hogy a zsidók honosították meg Rómában ezt a temetkezési módot, kiktől a keresztények, a zsidók vérbeli és szellemi szülöttjei, egyszerűen átvették. A római talaj ilyen temető létesítésére felette alkalmas, mert lágy és ha levegő éri, megkeményedik. A föld alatti temető olcsó is volt és mást a régi rómaiak, kik halottaikat elégették, talán nem is engedélyeztek.

A halottat befektették a sírhelyre, hol vagy szabadon feküdt, vagy pedig betapasztották sírját. Ebben az utóbbi esetben nem tudhatták, ki hol fekszik. Felírták tehát görög nyelven, melyen beszéltek: Ebben (a sírban) fekszik A fia B-nek. Ez nem sírfelirat, hanem sírmegjelölés. A sírfeliratot mai értelemben nem is ismerték. Palesztinában sem. Héber szót csak nagy ritkán használtak és csupán »béke« (שלום), szót, de rendszeren a görög εἰρήνη-t. Ez lehet búcsuszó vagy jókivánság. Nézetünk szerint a halottat fenyegető démonok távoltartását célzó áldás. Némely kriptában festés látható: galambok s hasonlók.

A keresztény katakombák ép olyanok, mint a zsidó katakombák. Sok van és nagy terjedelműek — az egyik 18 kilométer hosszú — de, úgy láttam, egy sem oly tágas és könnyen hozzáférhető, mint a zsidó temető és mint említettem, nincsenek oly jó karban. A keresztény rómaiak martyrjaikat természetesen szintén ide temették és sírjaik mellett előszeretettel tartottak Istentiszteletet. Különösen bajaikban hivatkoztak a vértanura, kinek vére egy csészében sírja mellett volt és jelezte vértanuvoltát. Ez olyan hivatkozás-féle volt, mint pl. az ősök érdemére való utalás a zsidó imákban. De mese az, hogy az Istentiszteletet üldözések idején azért tartották a föld alatt, hogy titokban maradjon, mert különben a rómaiak megrohanták volna őket. Ha a hatóság betiltotta a gyülekezést, akkor a földalattit is betiltotta. De hát ez nem tartozik reánk. Csupán érintettük, amint hogy a katakombákat sem írtuk le, hanem csupán érintettük egy-két észrevétellel.

Még egy nagy emlékmű van az ókorból Rómában, a mely a zsidókat megörökíti: a Titusív. Méretei hatalmasak és a diadalkapu belsejében van az ismert relief, melyen a zsidók

legyőzőjének, a jeruzsálemi szentély lerombolójának tiszteletére rendezett diadalmenetben felvonuló rabságba hurczolt zsidó szabadsághősök láthatók. A zsákmányul ejtett templomi szent tárgyakat viszik: az arany oltárt, a hétágu gyertyatartót és a két ezüst harsonát. A gyertyatartó kiválik a többi tárgy közül és alakja ebből a reliefből vált ismeretessé. Feltűnő, hogy a diadalmenet zsidai kivétel nélkül szakáltalanok. Talán leberetválták őket?

Bennünket azonban első sorban az a kerek tárgy érdekelt, a melyet az összes régészek szerint az egyik ember hátán hord és a mely nem más mint egy könyvtekercs, még pedig az, melyet a szentélyben őriztek, tehát a második templombeli zsidóság hivatalos tórapéldánya. Az a példány, melyből bizonyos alkalmakkor a király és a főpap nyilvánosan felolvasott. Alulról nézve csakugyan láttunk hosszú kerek tárgyat és nagyon megörültünk, hogy belőle megállapíthatjuk e díszpéldány méreteit, melyről a talmudban szó van. Ez a tóratekercs volt a legnagyobb, melyet az ókor ismert. Minthogy a Titusívet éppen restaurálták, állványok vették körül és így a relief könnyen volt hozzáférhető.

A remélt baksis csakhamar megszerezte az igazgatói engedélyt és a létrát, a megtekintéshez egyaránt szükséges két dolgot. Felmásztam és a keresztbe fektetett deszkákról kényelmesen és közvetlen közelségből vehettem szemügyre a diadalmenetet ábrázoló műremeket. Az alakok emberi nagyságúak, de a zsidó tipust nézetem szerint nem mutatják. Sorba vettem őket, de a *tóratekercs*et nem találtam sehol. Nem hittem szemeimnek és végig tapogattam az összes emberi alakok hátait, de mindegyik szép sima volt. Az egyik alak felfelé tartott alsó karjáról a kézfő le van törve és alulról — a relief több méter magasságban van — úgy tetszik, mintha az előtte levő alak hátán hosszukás-kerek tárgy volna. Ezt elmés ötlettel a zsidóság hivatalos tóratekercsének magyarázzák. *De ily könyvnek semmi nyoma és az összes archeológusok tévedtek.*

Egy reménynyel szegényebben, de egy tapasztalattal gazdagabban távoztam. A tapasztalat az, hogy ott, ahol a zsidó kerül szóba, az emberek nem látnak és tévedésnek okvetlenül *kell* lenni. Mindegy akár élő vagy holt, akár jelen vagy ókori zsidóról van szó.

VEGYESEK.

Irodalmi hírek. Megjelent és beküldetett: *Vogelstein H.*, Militärisches aus der israelitischen Königszeit, *Königsberg i. Pr.* (Beilage z. Bericht über d. Reiligiionsunterricht d. Synagogengemeinde zu Königsb. Ostern 1906.) — *Krauss S.*, Zur Zahl d. biblischen Völkerschaften. (Kül. lenyomat a Zeitschr. f. A. W. 26. évfolyamából.) — *Dr. Yahuda A. S.*, Die biblische Exegese in ihren Beziehungen zur semitischen Philologie (a berlini Lehranstalt 1905/1906-iki Értesítőjében). — *Dr. Beck M.*, Saniel Marcus (emlékbeszéd). *Bukarest* 1906. — *Husik Isaac*, Judah Messer Leon's Commentary on the »Vetus Logica« A study based on three Mss. with a Glossary of Hebrew logical and philosophical terms etc., *Leyden* 1906. — *Bodrogh P.*, Idegen költők, Heine, Béranger, Byron és mások, *Budapest* 1906. — *Biblia Hebraica cum commentariis criticis adjuvantibus doctoribus edidit Abraham Kahana.* Hagiographa. Liber Danielis explicuit atque versionem hebraicam addidit *Mayer Lambert.* *Kiew* 1906. (héber ny.) — *Dr. Frankl-Grün A.*, Geschichte der Juden in Ungarisch-Brod etc., *Wien* 1906. — *Dr. Frisch A.*, Szemelvények a biblia utáni zsidó irodalomból, *Patai József* versfordításával, *Budapest* 1906. (Ára füzve 6 korona, kötve 8 kor.). — Emlékkönyv a nagyváradi izr. hitközség iskolájának felavatásáról. Kiadja a hitközség előljárósága. *Nagyvárad* 1906. — *Dr. Goldberger A.*, Juszuf Al-Baszir Al-Kitáb Al-Muhtavi cz. munkájának XXIII. fejezete és szemelvények a XIX., XXII., XXIV. fejezetekből Tóbia ben Mózes héber fordításával, *Budapest* 1906. (dissz.). — *Patai J.*, Babylon vizein, művészi rajzokkal, *Budapest* 1906. (Ára 5 korona). — *Dr. Neumann E.*, Kayserling. Életrajzi vázlat, *Budapest* 1906. — *Dr. Weisz M.*, Katalog der hebräischen Handschriften und Bücher in der Bibliothek Prof. Dr. David Kaufmanns s. A., *Frankfurt a. M.* 1906. — *Drechsler M.*, Az asketizmus állása a zsidó vallásos irodalomban Maimuniig. *Kunszentmiklós* 1906 (budap. dissz.). — *Gerő Attila*, Szerelmes Zsoltárok, *Budapest* 1906. Ara füzve 3 korona. — *Dr. Kiss A.*, Noémi. Imádságok zsidó leányok számára. *Budapest* 1906 (Schlesinger J. könyvkereskedése.) — *Dr. Edelstein B.*, Zsinagógai beszédek, *Budapest* 1906 (szerzőnél 3 korona.) — *Dr. Kaufmann H. E.*, Vorlesungen und Essays anlässlich der ersten jüdischen Gesellschaftsreise nach dem heiligen Lande 1905. *Požega* 1905. — *Dr. Blau L.*, Zsidó .

büvészet a legrégebb kortól a jelen korig, *Budapest* 1906. (Magyar-Zsidó-Könyvtár IX. Ára 30 fillér.)

Az orsz. rabbiképző-intézet vezérlőbizottsága és tanári kara május hó 3-án tisztelgett gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi ministernél hivatalbalépése alkalmából. A küldöttség tagjai voltak a vezérlőbizottság részéről *Hatvany-Deutsch* József elnök vezetése alatt dr. Mezei Mór, Simon József, Boschan Jakab, dr. Mezey Ferencz, dr. Hevesi Simon és dr. Fischer Gyula; a tanári kar részéről dr. Bacher, Blau, Bein és Bloch H. Az elnök üdvözlő beszédére, melyben a minisztert arra is kérte, hogy az intézetet látogassa meg, gróf Apponyi Albert biztosította a küldöttséget jóakarataról és a látogatást kilátásba helyezte. A küldöttség tagjait az elnök bemutatta, kikhez a miniszter néhány szives szót intézett és azután elbocsátotta.

Körösy József, a fővárosi statisztikai hivatal megalkotója és igazgatója, szakmájának kiváló képviselője, jun. hó 23-án 62 éves korában meghalt. Erdemei elismeréseül már régebben szántói előnévvel nemességre emeltetett. Felekezeti életünknek is hű munkása volt a fényes pályát megfutott tudós férfiú.

Fleischmann Ede, a pesti chevra kadisa alelnöke és a talmudegylet elnöke, 71 éves korában meghalt. Temetése, a mely saját végső akarata szerint a legegyszerűbb volt, sabuóth előnapján nagy részvét mellett ment végbe.

Steinschneider Móricz, a zsidó tudósok nesztora és az összes élő bibliografusok legnagyobbika, márcz. hó 30-án ünnepelte 90-ik születésnapját. Az agg tudós még friss szellemi erővel dolgozik és az utolsó évtizedben több nagy munkát tett közzé. Első cikke, ha emlékezetünk nem csal, egy pesti lapban jelent meg majdnem 70 év előtt. A modern zsidó tudomány fejlődését majdnem végig élte. Prossnitzban született és fiatalon került Lipcsébe és onnan Berlinbe. Zunz köréhez csatlakozott, ki nagy hatással volt reá. Zunzé mellett az ő neve is fényesen ragyog. Egész könyvtárt írt össze és munkáiban, hol erre alkalom kínálkozott, a zsidóságot röviden bár, de velősen védelmezte. Nem tekintett se jobbra se balra, annál kevésbé dörögölődött és kitüntetésekben csakugyan nem is volt része. A »Professor« címet is csak 80 éves korában kapta, nem a zsidó irodalom, hanem a berlini egyetemi könyvtár körül szerzett érdemei elismeréseül. Adja az Isten, hogy még hosszú éven át örülhessen a tudománynak, melynek szolgálatában életét töltötte.

Nemesítés. Dr. Lichtenberg Kornél egyetemi magántanár, neves fülorvos, a szaktudomány terén és a poliklinika körül szerzett érdemeinek elismeréseül nemességre emeltetett. — Úgyszintén a Kramer I. család (szinóbányai előnévvel) és a Keppich család (felpéczi előnévvel).

Kitüntetések. Szegedi *Lukács* József, az anglo-osztrák bank budapesti fiókjának igazgatója, és dr. *Sámuel* Lázár, a poliklinika alelnöke, udvari tanácsosi czímet kaptak.

Dr. Klein Mór nagybecskereki főrabbi, a közélet terén és a tudomány körül szerzett érdemei elismeréseül a Ferencz József-rend lovagjává neveztetett ki. Tisztelt munkatársunknak e jól kiérdemelt kitüntetéshez legjobb szerencsekívánatainkat fejezzük ki.

Bárósítás. Madarasi Beck Nándor, a Magyar Jelzálog-Hitelbank elnökigazgatója, és törvényes utódai bárói rangra emeltettek.

A losonczi izr. hitközség 1903—1905. évekről szóló jelentése a hitközség emelkedéséről ad képet. Az adófizetők száma 264, évi bevétel kereken 31,000 kor. Az iskola évi kiadása kereken 8000 korona. Az alapítványozók és adományozók lajstroma áldozatkészségről tanuskodik.

A szegedi szent egylet évi jelentéséből: Jótékonyásra fordított 11,438, a menházra 4650 koronát. Haláleset 119 volt. A tagok száma 549.

Boschan Jakab, a Chevra Kadisa nagyérdemű elnöke, április végén töltötte be 70-ik életévét, mely alkalomból számosan üdvözölték.

Szemináriumi épület. A berlini »Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums« saját házat kap, melyhez az alapot egy kereskedő özvegye adományozta (100.000 márka). Az ugyancsak berlini »Rabbiner-Seminar« néhány év előtt szintén külön házat épített. Mindkét intézet óriásilag emelkedik és ma-holnap első helyre kerül az összes szemináriumok között, noha tisztán magánosok áldozataiból tartják fenn magukat.

Coudenhove-Kalergi Henrik gróf diplomata és dúsgazdag cseh földbirtokos, ki 1901-ben az antisemitizmusról nagy munkát adott ki (Das Wesen des Antisemitismus), 47 éves korában meghalt.

A böcherkérdés, melyről folyóiratunk idei évfolyamának 23—26. lapjain szólottunk, foglalkoztatta május havában az orthodoxia százas bizottságát, de mint a Nité Bachurim ujságban olvassuk, csupán néhány perczig, midőn már minden tárgy ki volt merítve. Elhatároztatott, hogy minden helységben »Czón Kodósim« név alatt egyletet alapítanak és a begyűlt pénzt azonnal kiosztják. A mozgalom megindítói reményeikben csalódottnak érzik magukat és elkeseredésükben a hivatalos körök nélkül akarják az ügyet dülőre vinni, minthogy akadt jótévő, ki a központi pénztárt 2000 korona alapítvánnyal megkezdeni kész. A további teendőket egyelőre titokban tartják.